Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

2011
6

Pogovor • Leposlovje • Esej • Razmišljanje • Ocene in zapiski

Vabimo vas v naši knjigarni:

Celje
Prešernova 23
T 03/490-14-20(21)

Ljubljana
Nazorjeva 1
T 01/244-36-50

1851

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba

Pravjar izšlo
Darilo za vse generacije

www.mohorjeva.org

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2011, letnik XIV, številka 6

Uredniški odbor
Andrej Arko
Jadranka Cergol
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Marjana Lavrič
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Hren, Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 Iskalci demokracije
Ivan Puc

Leposlovje

5 Moje misli
Sebastijan Valentan

7 Nedotakljiva
Irena Husu

9 Dnevnik 2002 (II)
Akad. Alojz Rebula

12 Žafran
Dr.Irma Ožbalt

13 Tivolski deček
Janez Kajzer

16 Pripoved o prišleku, pijači in petju
Marko Golja

21 Za pest zemlje
Samo Kreutz

25 Pismo istrski tovarišici ali o tem, kako je Trst že bil najin
Primož Sturman

Pogovor

27 Nietzsche mi je bil izziv
Marjan Strojan z dr. Edvardom Kovačem

33 »Domovina je ena«
Štefan Kutoš z dr. Bibijano Čujec

Esej

38 Čedalje manj nas je
Janez Stergar

44 Izpovedi plamtečih duš
Dr. Milček Komelj

50 Prestali napad Melanholije
Ingrid Kovač Brus

53 Vilna, Varšava, Pariz, Antwerpen
Vladimir Frantar

Zapiski in ocene

58 France Pibernik: Vladimir Truhlar: Zbrano delo, 1. knjiga
Jože Horvat

59 Več piscev: Gradec in Slovenci, Reformacija v Srednji Evropi
Iztok Ilich

60 Michaela Goos: Pimpinela reši grad/Pimpinella rettet das Schloss
Sabina Buchwald

62 Pavle Jakop: Ostajam pri tebi
Igor Gedrih

63 Ivan Urbančič: Zgodovina nihilizma
Igor Gedrih

64 Kazalo XIV. letnika

Iskalci demokracije

Ivan Puc

Bodo volitve 2011 res prelomne? Na to vprašanje bodo odgovorili njihovi zmagovalci. In to nemudoma, ker čas ni več četrta dimenzija, temveč prva. Politiki se morajo zdaj, ko so ljudje povedali svoje, lotiti dela, drugače se bomo – kar je samo po sebi še najmanj hudo –, še mi prebili v udarne novice evropskih medijev. Odločno in s pripravljenostjo na pogovor brez vnaprejšnjega izključevanja in (aferaškega) balasta, ki se je nabral v volilni tekmi. A raje si začrtajmo bolj temeljna vprašanja.

Kriza po starogrškem pomenu vabi k izbiri, premisleku oziroma novim potem. Pa jih kdo vidi? Spremembe trkajo na vrata, o njih govorimo vsi, ki nas skrbi za življenje in blaginjo, a jih ne opazimo toliko jasno, da bi si oddahnili in se rešili tesnobe. Kako naj jih potemtakem usmerjamo? Volilni spopad nam pri orientaciji ni bil v veliko pomoč. Kaj pa želje naših mladih pred ljubljansko borzo, ki vsak dan razpravljajo na svoji »skupščini« o prihodnosti sveta? Dlje ko traja njihovo zimsko taborjenje, bolj očitno je, da ne vedo, kaj hočejo. Gotovo je le, da bi radi – niso prvi in ne zadnji –, spremenili samo strukturo gospostva. Naj ne bo ne gospodarja in ne hlapca, je zahteva, ki je nimajo komu nasloviti. Čemu bi potemtakem imeli sogovornika? Kot so v svetem prepričanju o etičnosti svojega protesta dejali, so »zastavili svoja telesa«. Toda kaj so njihova mlada telesa proti breztelesnemu finančnem Imperiju?

Čeprav gospodarji in hlapci ostajajo, se spremembe dogajajo pred našimi očmi. Vidimo jih, a se nam zdi, da niso mogoče, ker jih ne narekujemo mi. Kako je to mogoče? Saj je zdaj okoli nas vse ali vsaj marsikaj drugače kot pred dvajsetimi in več leti. Pa ne zato, ker smo bili takrat mladi ali vsaj mlajši in nam le takšna perspektiva izostruje pogled na svet. Se vse dogaja brez nas, našega uma ali volje do moči? Na istem je politika, ki tudi sama čedalje bolj in vsepovsod zbuja občutek nemoči. In ga hkrati prva občuti. Ko ljudje glasno negodujejo in zavračajo njene (reformske) zamisli, politiki ne morejo skriti užaljenosti in razočaranja. Če ne gre drugače, se zatekajo v ironijo in celo (kvazi)referendume. A jih ne gre obsojati. Skupaj z njimi se tudi volivci sprašujemo o smiselnosti politike in poseganja v zgodovino. Je v tem nihilizmu »smisel« razglašenega konca zgodovine?

Posamezniki se takšnemu občutenju nesmisla vendarle upirajo. Vsak po svoje. Tudi z direktno akcijo, s katero peščica tabornikov lahko po nacionalni televiziji z gnusom zavrača predstavniško oziroma parlamentarno demokracijo. Tik pred poletjem sem se pogovarjal s Klemenom Jakličem, mladim profesorjem prava na Harvardu. Medtem ko se pri nas širi dvom o slovenskem demokratičnem projektu, mi je v intervjuju dokazoval, da prav danes in zgolj v Evropi znova prihaja do sprememb, ki omogočajo vzpostavitev temeljev za nov napredek demokracije. Za njen tretji prihod po atenski demokraciji ter demokratičnih revolucijah v

Franciji in ZDA. Ne da bi zašla v podrobnosti, je trdil, da so o viziji demokracije, kot jo razvija, prepričani tako razumni med levičarji kot razumni med desničarji; če v to, kar strastno trdijo, tudi v resnici verjamejo. Da je namreč vsak človek vreden enakega spoštovanja in da torej njegovo življenje ni last drugega človeka. Trditi, da to ne drži, ni razumno, je še pribil Klemen Jaklič na vrtu hotela Union.

Slišalo se je kar (preveč) preprosto. Evropa v njegovi viziji ni država, temveč brezmejni projekt za širjenje demokracije. Trditi torej, da je Evropa v globoki krizi demokracije, morda celo na poti v nedemokratičen sistem, a hkrati pokazati, da je mogoče, če jo rahlo preusmerimo, vzpostaviti temelje sistema, ki bi nato neogibno vodil na pot tretje stopnje razvoja demokracije, ni za mladega profesorja nič nasprotujočega. Takšno zaupanje se zdi po stopnjujoči se evropski depresiji še bolj naivno. A bilo je izrečeno. Provokativno. Slovenijo postavlja med iskalce in branilce smisla demokracije. Med razpravljavce o nečem novem, a ne breztemeljnem in nezavezujočem. Pridružil se jim je tudi papež Benedikt XVI. v govoru v nemškem parlamentu, ko je spomnil politike, da je evropska kultura nastala iz srečanja Jeruzalema, Aten in Rima, to je Izraelove vere v Boga, grškim filozofskim razumom in rimskim pravnim mišljenjem.

Slovenija je na razpotju. Po dvajsetih letih skupaj z Evropo oziroma zahodnim svetom. Kriza, kot rečeno, vabi k izbiri, k novim potem in spremembam. Med Jeruzalemom, Atenami, Rimom in Brusljem lahko (skupaj s politiki, ki se le delajo, da vidijo dlje in ostreje) gremo tudi po poti, ki vodi – z besedami filozofa Gorazda Kocijančiča, ki se v svoji v zadnji knjigi Erotika, politika itn. zavzema za konservativni oziroma krščanski anarhizem –, v apokaliptično razdivjanje sil kaosa in peklenskega brezvladja.

Moje misli

Sebastijan Valentan

Tvoji sinovi

Vse je v pričakovanju.
V modro knjigo se vpisujejo imena z zlato barvo,
kakršno dobiva novo vino.

Dolga črna sutana
pokriva polja pšenice, rži in ječmena
ter jih napravlja za eno.

Orgelskim zvokom
se pridružujejo glasovi katedralnega zbora
in vzklikajo: Iubilate! Iubilate Deo!

Brezmadežna svojemu Sinu predstavlja nove sinove –
brate, ki želijo biti še bolj njeni sinovi.

O, Sanctissima Virgine Maria!
V tvojo brezmadežnost želimo postaviti sebe.

Osem cvetov želi okrasiti venec dvanajsterih zvezd.
Tebi, Devica najmodrejša, se izročamo.

Pomočnica

Tegobe ljudi in stiske čutiš,
ki sama trpiš zapuščenost.
Kaj v srcu je reveža,
o, slutiš,
poznan Ti je glas – odtujenost.

Ker Tvoja je vera, ki gore prestavlja,
srce se tuzemsko nate obrača.
Misel na Sina je lek, ki ozdravlja,
zgubljene tolaži in upanje vrača.

Poštna golobica

Kdo je ta žena,
ki se nikdar ne naveliča prošenj,
dasi je njen seznam že popisan?

Kot poštna golobica
se ne utrudi
in zmeraj najde pot nazaj.

Njene roke so peruti,
ki jih nosi veter –
vse tja
do večnega neba.

Stoletnica kronanja

Na kolenih te gledajo oči,
ko v težkočah navidezne smrti
iščejo nujo spreobrnjenja.

Pogled dveh tihot –
nemih obrazov,
se sreča v nebrzdani želji,
da podata si roko tolažbe.

Roditeljico vstajenja
obdaja diadem stoletja,
na katerem se lesketajo križi zmage.

S prstí vstaja on,
ki je vzljubil življenje.

Beseda

Moč besede,
ki živi od zmeraj
in se uteleša po Besedi,
prebiva med nami.

Večno nedolžna
je okužena z Glasom.

In v sebi nosi Glas,
ki govori,
preden se rodi.

Tvoj glas je v meni, Gospod,
a ni zame.

Je zanjo, je zanj,
ki čakata kot suho trstičje,
da ju doseže iskra
in se razvname plamen,
ki ne ugasne.

Če si ti

Če si Ti večna Resnica,
zakaj bi se bal smrti?

Zakaj bi se bal sprehodov po neznanih poteh,
če pa so znaki,
ki vodijo do sočnih pašnikov
Tvoje zapovedi?

Zakaj bi se bal globine morja
in hoje po vodi,
ko pa mi On daje besedo Življenja?

Zakaj bi se bal
Frančiškovi sestri
reči sestra?

Vieni!

Glasovi visokih reber
odzvanjajo v moji duši.

Loki kipijo k večni Previdnosti
in se ne morejo ustaviti
ob visokih oblakih neskončnega neba.

Vieni, Santo Spirito!
Pridi,
in v meseno srce dahni potešitev.

Posveti nas z resnico.

Misli

Moje misli,
nenasitne misli,
da bi pisal.
Pa ga ni papirja,
da bi vse povedal,
preperel, zastaran, star je,
ki odleti.
In spet misli,
misli, da bi Te zaobjel,
da več ne bi skopnel,
da bil bi tu,
ob meni,
skoz,
večno in še dlje.

Nedotakljiva

Irena Husu

Molitev

Ne skruni božjega imena,
ne skruni njenega imena,
ne skruni božjega imena,
ne skruni njene rodovitne zemlje,
ne skruni podob njenega telesa,
ne skruni njenega imena,
ne skruni njene svetlobe duha,
ne skruni božjega imena,
ne skruni posejanih žitnih polj,
ne skruni,
ne skruni terre rosse,
ne skruni kraškega kamenja,
ne skruni svojega imena,
ne skruni …

V meni tliš
duh pradavnin,
arhetip moškega.
neizsanjana podoba,
ikona
vsega stvarstva,
kjer se vse začne
in vse konča.

Narišem te z barvo
in izbrišem,
a še si tu,
uganka zagonetna
z modrimi očmi,
strmiš v deviško platno
z begajočimi očmi.

Zavita v črno
tančico se delam,
ponarejam,
da te ne poznam.

Z nezmotljivim
magnetom
privlačim prav NJEGA,
ki me sprva
obožuje,
razvaja,
skoraj malikuje,
mi nežne besede
šepeta ...

Toliko časa,
da začutim žensko v sebi
in zaplešem starodavni
vilinski ples,
brez besed,
s spominom na
prvinsko govorico
dveh ljubečih teles.

Se odprem
žuboreči reki,
ki buči v žilah,
napolnjuje kri.

In potem
TI,
ki se počasi
oddaljuješ
»v mislih, besedah
in dejanju«
in povečuješ
varnostno razdaljo,
počasi zapiraš
vrata in okna
do svojega
srca.

Spet –
razpeta med
peklom in nebesi,
se sprašujem,
če je to moja
usoda – destiny
dosegati nedosegljivo
in iskati
neustavljivo

ali le
čakati v
čakalnici
življenja
na dan D,
ki nikoli ne pride.

Ne daš
mi potrditve,
»razpet med strahom
in dolžnostjo,«
potrditve,
ki jo vonjaš, čutiš,
sanjaš …
tega, kar
si od nekdaj
najbolj
želim,
kar skrivam
v genih,
diham v
vsakem vdihu –
ženska sem.

In prav tega
se zbojiš.

Te je strah
utripov
svojega ali
mojega srca?

Dnevnik

2002 (II)

Alojz Rebula

Ponedeljek, 18. februarja

Kdo bo ob spominjanju na tragedijo koroškega plebiscita še omenjal knjigo Petra Moharja? Zato naj si prepišem to kratko besedo o njej, ki sem jo te dni poslal, ne vem več, kam. Delo Petra Moharja absolutno ni knjiga za naš čas, a vsaj meni se priporoča s svojim umetniškim in zgodovinskim sporočilom. Umetniško jo označuje nekakšna tiha monumentalnost v gledanju na naravo in človeka, neka naddomačijska notranja silovitost in obenem široka kozmična prisluškovalnost, kar ji daje značaj uravnotežene usidranosti v čas in prostor. S takšnim razpoloženjem je uglašena tudi avtorjeva narodna zavest, ki ne pozna več ali manj dekadentne razbolelosti današnje koroške literature, ampak je skalovito neomajna in tako rekoč brez manjšinske travme. Duhovno navdihuje to delo prav tako trdna krščanska vizija, ki jo prešinjata globoka etičnost, obenem pa tudi spoštovanje do Cerkve in vrednot, ki jih krščanstvo zagovarja. Takšne knjige se danes ne priporoča za uvrstitev na lestvico vsenarodne kulturne kvalitete. V zgodovinskem pogledu pa je knjiga pravi dokument plebiscitnega razpoloženja in dogajanja. V marsičem osvetli odgovornost takratnih zgodovinskih dejavnikov, vzorno narodnoobrambno vlogo slovenske duhovščine in porazni vpliv srbske vojaške prisotnosti.

Sreda, 20. februarja

K maši lahko greš iz določenega razloga z odporom, iz čiste vere v pomembnost dogodka, o katerem Janez Vianney pravi, da je največji, kateremu lahko na zemlji prisostvujemo.

Intervju s kraljem Herodom Antipom. Je bilo vredno jemati v poštev etično ničlo? Ali politika ne vleče človeka k etičnemu nihilizmu?

Sam čez polje do mostu. Čez ograjo se sklanja starček iz doma onemoglih z gnilimi zobmi. Presunljivo je gledati tisti ostanek človeka nad večnostjo Save.

Nova številka Tretjega dne, pismo literata Gajška o nadškofu Rodetu. Gre res za konverzijo? Vsekakor Gajšek uporablja besede, ki se jih drugi bojijo.

Intervju z Lazarjem. Poskus nemogočega in verjetno temu primeren rezultat. Mož je po štirih dneh že smrdel, bil je torej več kot klinično mrtev, bil je res onkraj. Toda ali je res doživel oni svet? Je doživel sodbo? To bi bila prava vprašanja. Toda kje bi bil zmogel govorico onega sveta?

Četrtek, 21. februarja

Včeraj ob 15h je bil Stane operiran. Zelo sem z njim te dni. Situacija ni dobra. O, kako raje bi ga videl planinsko pokončnega, kakor je bil na najinih turah po Julijskih, Kamniško-Savinjskih Alpah in Karavankah! Komaj pred kakšnim letom je bil na Škrlatici, žal brez mene. Sicer pa sem Škrlatico, drugi najvišji Julijski vrh, doživel z njim že prej. Takrat je križ z njegovega vrha ležal spodaj v prepadu, kamor ga je bil odvrgel čas novega odrešenja. Pozdravi se, Stane, da bom lahko še prejemal tvoja zvesta pisma.

Sobota, 23. februarja

Za naše katedrske ljubljanske slaviste doslej s svojim pisanjem praktično – razen ene izjeme – nisem obstajal. Danes pa v svojem dnevniku v Prilogi Janko Kos, v prejšnjem sistemu tudi pisec učbenikov o marksizmu, s simpatijo omeni moje ime, čeprav sumi, da polemiziram z njim. A sam imam rad odprto polemiko. Njegov lik mi ostaja enigmatičen, razen če gre za zakritega kristjana.

Na mojo kartico, kjer sem ji čestital za prevod Nervalove pesmi, bivša sošolka s filologije Marija Rus odgovarja s tristranskim pismom. A poet te občutljive duše je danes Balantič, morda tudi, ker je bila pesnikova usoda tudi usoda njenega brata. Balantiču se zdaj Marija kar študijsko posveča.

Z Zoro sva gledala francoski film o hčerki avstrijskega generala, ki ima med prvo svetovno vojno otroka s Francozom.

Carteggo – Korespondenco je Manlio izdal na svojo pest, ne da bi mene kaj vprašal. Ko sem mu pisal svoja pisma, o njegovi nameri nisem imel pojma. Tako je tudi bilo bolje. Sicer bi me bila utegnila oplaziti skušnjava literariziranja.

Zora mi glede *Intervjujev* svetuje vezna besedila, ki naj bralcu predstavijo posamezne like intervjuvancev. Potem doma poskusim začetek uvoda.

V Sevnico po zlatnino za krst. Tista hiša Zorinih gorenjskih sorodnikov je vredna zlata.

Na sprehod ob Savi, ko se sinjina trga v oblačke. To je očarljivo razcefravanje na nebu.

Uvod v intervju z Zahejem. Tudi evangelij ima komični moment: plezanje tega nizkega in verjetno debelušnega tajkunčka na drevo, da bi videl Gospoda.

Kozmus pošilja skripta in, revež, v zvezi z mano omenja Newmana …

Z Zoro prideva na visoko, se pravi do zadnjega ovinka pred prevalom proti Žirovnici. Veličastnost šuma v globeli, gozda in samote. Nazaj grede mi sopotnica pripoveduje o svoji mladosti, o vsakoletnih počitnicah pri stari mami v Luši v Selški dolini. Stric Tone, ki ni imel otrok, si jo je zamišljal kot bodočo gospodarico in jo je v »gorenji hiši« poučeval o lesarski stroki, merjenju debel, o žaganju debel v deske na njegovi žagi itd. Ob sobotah je prirejal hišne plese z domačimi godci, da bi jo oženil. Najbolj zanimiv se je mladim zdel »povštertanc«, metanje blazine v krogu plešočih pred izvoljenca in nato poljub kleče na blazini.

V Gorici je umrl upokojeni duhovnik Stanko Žerjal. Na nižji gimnaziji pri Sv. Jakobu v Trstu sem ga imel za kolego, ko je lahko po tako imenovanem »Ježevem zakonu« (Slovenska matura daje pravico do poučevanja slovenščine) tam nekaj časa poučeval. Toda reči Stanko Žerjal je toliko kot reči Draga. Na tistih simpozijih je bil gospod Žerjal edinstveno slikovita pojava in edinstven diskutant. Majhen, koščen, poln živega, treba je reči evangeljskega in slovenskega srebra. Kadar je vstal kje ob robu hale s svojim nezmotljivim listom v roki, da bi povedal svoje, ga ni bilo mogoče več ustaviti. Če pa je kaj objavil, je bilo napisano vzorno, nič kaotično: pač stara šentviška gimnazija, katere dijak je bil.

Napisal in natipkal intervju z gospodarjem dvorane, kjer je Gospod imel z učenci zadnjo večerjo. Dvomim, da sem ga vprašal o vsem, o čemer bi ga lahko. Od takšnih praktikov lahko zveš največ. Intervjuja s Pavlom le ne bom zavrgel. Tako sem ga natipkal skupaj z dialogom s praktično samo po imenu znanim človekom, z onim Arimatejcem, ki se je izkazal ob Gospodovem pogrebu. Kdaj bo treba preiti k ženskam. Zvečer z Magdaleno zaključim intervjuje.

Na kosilu naš župnik in g. Vengust, ki jima Zora sijajno postreže. Prekinem postni vzdržek od alkohola s kozarcem njegovega ljutomerčana. Je namreč doma s tistega konca Slovenije. Pripoveduje o obisku slavne francoske vidkinje Marte Robin, menda največje ženske po Mariji. Hudič se ji prikazuje lep.

Ponedeljek, 25. februarja

Intervju s Simonom iz Kirene. Vprašanja so se sama ponujala, čeprav ga seveda nisem mogel vprašati, ali ve za svojega slavnega someščana, pesnika Kalimaha. Bil je preprost možakar, ki je živel od kosa zemlje pod Kalvarijo. A lahko sem ga vprašal kup stvari: kaj ga je prineslo v Jeruzalem iz daljnega afriškega mesta, ali se je oženil z Judinjo, ki mu je dala sinova Rufa in Aleksandra, zakaj enemu latinsko, drugemu pa grško ime, kje sta bila zdaj fanta in kaj sta počela, kaj je delal na polju na dan Nazarečanovega križanja, zakaj so izbrali prav njega, da so mu vsilili njegov križ, ali je moral nositi samo enega od tramov ali celega, ali je bila stvar težka, ali mu je obsojenec na poti kaj rekel, ali je prisostvoval njegovemu križanju …

Sreda, 27. februarja

Srečen intervjujski dan: 9 strani razgovorov o Njem. Tudi s Petrom, psihološko najbolj dostopnim med dvanajsterimi – velikodušnim, junačujočim se, strahopetnim blebetačem, brezprimernim gorečnikom.

Sobota, 2. marca

Brez zanosa, a tudi brez sajenja Mario Tiberia vabi na slavje Akademije v Panteon 19. marca.

Ponedeljek, 4. marca

Mladi tržaški profesorici Betocchijevi podvomil v smotrnost predstavitve *Korespondence* s Cecovinijem v knjigarni Minerva, saj na takšne prireditve hodijo skoraj sami Slovenci. To mi diši po samoponiževanju.

Na sprehodu, nazaj grede od zapornic ob progi, Zori razkrijem zamisel o uvodu v *Intervjuje*. Ja, šele zdaj. Morda iz vražjeverne bojazni, da se mi zamisel sfiži, če jo izdam. Na pamet ji navedem začetek; »Jaz, Elevterij, Grk po materi in očetu, nekoč vdan elevzinskim misterijem, sem pred časom slučajno slišal o nekem Judu, ki naj bi se bil proglašal za Boga in delal čudovita dela, a potem nesrečno končal … Ne vem, zakaj me je začel zanimati bolj kot vsi olimpijski bogovi skupaj … Tako sem sklenil, da bom na svojih trgovskih poteh (svila) skušal poizvedeti o tistem Judu prav vse, kar bo mogoče … Zanimale me ne bodo govorice o njem, ampak

živi ljudje, ki so prišli v kakršenkoli stik z njim … Rajši moški kot ženske, rajši zdravi kot tisti, ki jih je ozdravljal, da bi bili podatki čim manj čustveno obarvani, ampak objektivni …«

Stane telefoniral: »Jutri pojdem na pregled.«

Sreda, 5. marca

Popoldne dva *Creda*: za veliki teden in veliko noč.

Ko sem že v postelji, preberem Zori intervju z Lazarjem iz Betanije.

Četrtek, 6. marca

Intervju s Pavlom, ki ga napišem sam v hiši, ko gre Zora z gospo Anico v Ljubljano. A intervjuvati Pavla iz Tarsa je intervjuvati vulkan: bolje bi bilo opustiti to misel. Za količkaj izčrpen pogovor z njim bi bila potrebna knjiga. Poleg tega je Pavel Kristusa doživel v eksploziji luči na poti v Damask, toda ali ga je tudi videl? Ali ni v hipu oslepel?

Dr. Gril sprejme idejo moje nove knjige, sicer pa prosi za govor ob 50-letnici Družine.

Petek, 7. marca

Pismo Stanetu, da bi ga ohrabril. Z Zoro proti Žirovnici.

Sobota, 8. marca

Članek o satanizmu v Družini si preberem kot hvaležen pripomoček za intervju s Satanom. Ta v zbirki res ne sme manjkati. Preveč ga je še povsod, da bi smel manjkati.

Na sprehodu Zoro spet sprašujem o življenju na maminem domu v Luši. Imeli so malo vaško trgovino in gostilno: »Smela sem tudi samostojno voziti s konjem na Bukovico lubje in ga tudi prodati. Pri stari mami so imeli dva konja, Prama in Zoro, dvajset glav živine, dva hlapca, dve dekli in vsak dan za delo in pri mizi »tabrharje«, dninarje z bližnjih malih kmetij in bajt. Toda počitnice in plesi so se nehali, z načrti strica Toneta z mano. Zdelo se mi je, da ni bilo nič, Zore si njen oče absolutno ni mogel predstavljati na čelu košate kmetije. Zdela se mu je krhka in občutljiva, čeprav na pogled za svoja leta lepo razvita. Krhkost ji je ostala kot nedonošenčku, ki na vasi seveda ni imel na voljo ne zdravnika ne inkubatorja.

Piše dr. Gril; rokopis naj bo pripravljen do velike noči, kar mi ne bo težko.

V Primorskem dnevniku berem o pogrebu blagega Stanka Žerjala. RIP, stari božji otrok.

Torek, 18. marca

Pozabljam brati časopise in gledam na vrtu prve narcise.

Četrtek 20. marec

Vstal ob šestih in izlil intervju s Suzano, še preden sem šel k poštnemu nabiralniku po novo Družino.

Sobota 22. marca

Pri zadnjem intervjuju sem skeptičen. Imeti opraviti z žensko, ki je nosila v sebi sedem hudičev – to skoraj prekaša literaturo …

Raje bi se bil pomudil pri Marti, kaj je pekla in cvrla, kadar je pričakovala Gospoda … In ali je uganila, kaj mu je posebej všeč,

Ponedeljek, 25. marca

Zora v Trst sama, jaz s palico čez »moj« hrib, ki je še enkrat brez marčnic. Ali jih ni ali jih ne vidim. Srečam dobro razpoloženega starejšega Ločana: »Ni lepo? Čist zrak. Ptički pojejo. Za gobe pa mora biti polna luna …«

Doma tretjič napisal konec intervjuja z Magdaleno. Bolj kot njo bi bil moral intervjuvati njenih sedem hudičev …

Velikonočna voščila Tanji, v Toronto, Stanetu, Gradišniku, Vinku, Andreju, na Gorenjsko …

Proti vzhodu čez globel na Razbor in proti zahodu na Kum. Domovec, ki me je že nekoć povabil v svoj avto, ponovi svoje vabilo, tako da mi domov ni treba peš.

Zora je bila v Trstu kot članica komisije za nagrado vstajenje. Zadovoljna je, da je bila podeljena Miroslavu Košuti. Naložili so ji tudi nagovor na podelitvi.

Torek, 26. marca

Sprehod proti Polani, ustavim se na razgledni ravnici. Proti vzhodu pogled čez globel na Razbor in proti zahodu na Kum.

Sreda, 27. marca

V Tretjem dnevu s svojim prispevkom izreden Muhovič.

Verjeti, to je čistost. Nikoli nisem tako čutili tega kot danes med rumeno cvetočimi forzicijami pred cerkvijo.

V Ljubljano z Zoro z dvema namenoma: prvič, da bi obiskala Staneta, a virus tega ne dovoli: in drugič, da bi poslušala Pahorjevo predavanje na SAZU. Ni ne novorevijcev ne slavistike, ampak sami znanci. V polni formi ožigosa uradno ravnodušnost do zamejskega slovenstva. Jaz bi bil lahko dodal, da se tudi zamejstvo ne more pohvaliti ne s svojo narodno ne demografsko zavestjo.

Četrtek, 28. marca

Nekaj zraka in sveta do železniških zapornic. Brzovlak Sava zamuja za 25 minut, v cerkvi devetdnevnica božjega usmiljenja, pridružil se ji bom za nekoga, ki ga imam rad.

Petek, 29. marca

V *Intervjuje* vnašal Zorine popravke.

Andrej zgovorno odgovori na voščilo, ukvarja se z Bergsonom.

V velikotedenskem občutju sprehod v soncu do železniških zapornic.

Brzovlak Sava zamuja za 20 minut.

Zora sugerira knjigi finalni dodatek. Rada ima boljši finale. Saj, z Magdalenino sedmerico bi se dalo kaj narediti. Snoči je Zora stvarco pregledala in najdem rokopis še na mizi v kuhinji …

Žafran

Irma Ožbalt

Tistemu travniku, ki se je raztezal pod cerkvijo po južnem pobočju hriba, smo rekli Odamova ograja. Ta košček sveta se je zmeraj prvi ogrel na pomladnem soncu, a kakih trobentic in zvončkov po njem ni bilo, čeprav so v Žlebovih na Kleku te rožice včasih pobelile tiste strme travnike že v februarju. Ograja je čakala in snovala svoje dobre, zveste vonjave počasi. A potem, v maju in juniju, je zamigljala in zadišala v sto barvah in vonjavah.

Jutro je še, a že nekam soparno, ko rinem v breg. Najraje bi nagrabila vso to lepoto v naročje in si jo odnesla domov, da bi mi dišalo po vsem tem nepojmljivo lepem in me omamljalo ves dan in vso noč. Tu so visoke, temnovijolične kadulje. Lepljivo se prijemljejo prstov in nič ne dišijo. A njihova barva je pogumno samosvoja, brez kadulj bi bila Ograja preveč ponižna. Potem so tu preljube marjetice, beli venčki z rumenimi srci. Dišijo neukročeno, nič sladko, a pogumno drugače. Pa knofki, majhne modre kroglice, ki se držijo pri tleh in živijo le v zadrugah, nizkih, sivkastih blazinicah. Zlatice. Visoke, živorumene, prijazno nezahtevne, vsakdanje. Pa trave! Koliko sort jih je! Nekatere temnozelene s koničastimi listi, druge spet se razcvetajo kot razposajene od pomladi, njihova rjava razcvetja so razsuta kot lasje mladih deklic.

Omamno diši. Močno, po ogreti zemlji, po rastlinju, po rožah. Pink, pok, pink …

To je Ljubljančenova Rozka. V zelniku nekaj okopava. Včasih se med zelenimi koli fižola dvigne njena rdeča ruta.

»Rozi, ti je kaj vroče?«

»Vroče,« zakliče nazaj. Nič se ni zdrznila.

Spustim se proti njivici, ki jo imajo Ljubljančenovi tik za hišo, njivico, kjer si sproti nakopljejo krompir in naberejo fižola. Pa graha. Pa solate. Pa še rdečega korenčka za juho. Peteršilja.

»Kaj pa delaš?«

»I, kaj. Malo bom poplela, pa okopala. Zdaj bo že kmalu kifeljček. Pa sadike so tudi že velike, kmalu bodo začele delati glavice. Plevel pa raste kot obseden.«

»Hm. Kaj pa je tistole med zeljem? Tistole oranžno?«

»O, tisto! Tisto je žafran.«

Žafran!

Še nikoli nisem videla drugega žafrana kot vsako pomlad tiste bledovijolične cvetke po travnikih, ki so bile podobne jesenskemu podlesku. Nekateri so jim rekli kar podlesek, jaz pa sem iz šole vedela – v drugem razredu smo imeli pri prirodopisu botaniko –, da se tistim cvetlicam reče spomladanski žafran. A žafrana, tistega žafrana, na katerega so mislili stari ljudje, kadar so rekli, da je kaj drago ko žafran, tistega nisem še nikoli videla.

»Žafran, Rozi! Le kje si dobila seme?«

»Kaj vem, že zmeraj smo ga imeli.«

Žafran.

Dišava, bi rekla naša mama. Pri hiši ga nismo nikoli imeli.

Ne vem, čému so ga ljudje dodajali: mesu, juham, izbranim omakam? Najbrž le redki in redko. Tista jed je bila draga ko žafran.

»Kako je lep! Pazi, da ti ga kdo ne utrga. Taka žareča roža!«

Žafran.

Tam stoji, aristokratska cvetlica, vzravnano med zeljnimi glavami. Okrogel cvet. Žareče oranžen. Steblo malo kosmato, tudi razcvetje posuto z drobnimi laski.

Žafran. Videla sem ga enkrat samkrat, eno samo omamno dišeče poletno jutro. Se mi je le sanjalo?

Že zdavnaj ni več Ljubljančenovega zelnika, po Odamovi ograji ležijo kupi peska in kamenja. Postavili so visoke hiše, zdaj od njih in do njih speljujejo ceste. Cement, asfalt. Ni več ne marjetic ne kadulj ne zlatic.

Ni več Rozke.

Aristokratski žafran žari iz mojih spominov le še iz nekega komaj resničnega pomladnega jutra.

Tivolski deček ali življenje v troje

Janez Kajzer

Z zagonetnim smehljajem, kot vsakokrat ob takšni priložnosti, je Ana s kopico zavojev v rokah za trenutek postala med vrati dnevne sobe, da bi uživala ob vtisu, ki ga bo naredila na svojega moža. Ernest bo jutri dopolnil petinšestdeset let, zavoji in zavojčki pa so darila, ki jih je pripravila zanj. Celoten prizor je posledica šuštenja, ki ga je zaznal v poprejšnjih dneh, Aninih skrivnostnih šepetanj v telefonsko slušalko, njenih pritrdilnic in nikalnic pa besedice *bolj* in besedic *tako, tako*.

Ernest, ne posebej obdarjen s čutom za kakršnakoli praznovanja, je vstal iz svojega naslanjača, da bi sprejel skrbno pripravljeno voščilo. Ana, ki je, prav nasprotno od njega, dokaj nadarjena za praznovanja, mu je gotovo pripravila posebno presenečenje, tako kot vsakokrat. Mora se zbrati, da bo darila sprejel s pričakovano pozornostjo in da ne bi morda neprevidno bleknil kaj omalovažujočega. V takšnile majhni skupnosti, v dvoje, je občutljiva vsaka gesta, vsaka beseda, celo nekontroliran vzdih. Že nekaj časa živita sama. Otroka sta od doma, službene obveznosti so pravkar ponehale, njun dan poteka v večno ponavljajoči se preprostosti: jutranja telovadba, prha, zajtrk; časopis z novicami, ki se komaj kaj razlikujejo od tistih izpred dvajsetih let; nakupi v trgovini, sprehod, kakšen obisk; pogovori, večidel ljubeznivi in nevznemirljivi, kdaj pa kdaj, ko se njuni stališči za las razlikujeta, nekoliko bolj napeti; nemirni trenutki medsebojnega prilagajanja; oziranje v minula leta in tehtanje lastnih vzponov in padcev.

Zdaj sedita drug nasproti drugega. Ernest jemlje v roke zavoj za zavojem in jih nekoliko nevešče razvija. Iz prvega zdrsi elegantna srajca. Številka je prava, hiti zagotavljati Ana. Ti bo barva všeč? Mislim, da se ujema s tvojo obleko, a ne? Iz drugega zdrsita beležnica in bleščeč nalivnik. Da si boš lahko kaj zapisal, razlaga Ana. Iz tretjega zbirka finejših toaletnih mil. Iz četrtega škatla z metuljčkom. Iz petega obesek za avtomobilske ključe … Največji zavoj pušča za konec. Kaj bi lahko skrival? Čuti, da je pravo presenečenje prav v njem, vse drugo je običajna kamuflaža.

Zavoj je dolg več kot en meter, širok kakih štirideset centimetrov, debelina pa je neznatna, morda pol centimetra. Za ovojnim papirjem se lahko skriva samo tiskovina, karton ali nekakšen ploščat izdelek. Previdno odstranjuje vrvice, s katerimi je prevezan, nato darilni predmet izlušči iz papirja. Nekaj se mu že svita, a ne še čisto. Ana ga napeto opazuje in se premaguje, da ne bi prasnila v smeh. Hip zatem se zave, kaj drži v rokah: mojstrsko izdelano preslikavo in hkrati povečavo drobne sličice iz družinskega albuma, ob kateri se ni nikoli pomudil. Na sliki je on sam, enajstleten. Zave se, da je bil portret posnet nekega junijskega dne, na zadnji dan šolskega leta, ko ga je pred šolo s fotoaparatom pričakala teta. Popeljala ga je na torte k Petričku, zatem pa na sprehod v Tivoli, in prav tam, na pragu tivolske promenade, mu je ukazala, naj se za hip ustavi. Bil je že toliko odrasel, da mu je postalo zaradi obračajočih se mimoidočih nerodno.

– Noro! je rekel.

Ani so se zasmejale oči.

Veliko fotografijo v rjavih odtenkih, ki so bili v tistem davnem času moderni, je postavil k steni in jo začel opazovati z razdalje dveh, treh metrov. Imel je občutek, da vidi sliko prvič. Kdaj poprej, ko je listal po albumu (redko), je pač zaznal silhueto dečka, nič več. Zdaj pa je nenadoma tik pred seboj uzrl otipljivo figuro samega sebe, kakršen je očitno bil pred toliko leti. Na veliki povečavi so prišli do izraza detajli, ki jih je zaradi drobnosti sličice vedno spregledal. Nosil je hlače pumparice, ki so mu segale malo čez kolena, takrat običajno nošo dečkov, kakršen je bil sam, zdaj pa že zdavnaj pozabljeno. Suknjiču se je poznalo, da je sodeloval v najrazličnejših deških bojih in prerivanjih, na njem pa je bilo videti tudi kakšno grdo packo od črnila. Seveda, takrat so uporabljali še črnilo, in se tudi obmetavali z njim. Toda glej, v prsnem žepu suknjiča tiči nalivno pero, znamenje, da gre za dijaka, čeprav še čisto zelenega. Čevlji so visoki, na prvi pogled zelo zdelani, zagotovo od dotikov z žogo, od prerivanj v deških gručah in od akrobatske hoje po najrazličnejših ograjah.

Deček je videti prijetno suh, drugače tudi ni moglo biti, saj v tistih povojnih dneh hrane ni bilo na pretek. Ernest je postal pozoren na dečkov pogled: na široko odprte oči ima, bržkone zaradi zrenja v opazno velik fotoaparat; ko je stopil bliže k sliki, je v dečkovih očeh opazil nekakšno zbeganost, ob kateri se je zdrznil.

– Glej, glej! je vzkliknila Ana. A vidiš, da ima na srajci izvezeno rožo! U, si imel pa fino srajco!

In res, izza razpetega dečkovega suknjiča je kukala srajca, na kateri je bilo videti izjemno natančno izvezeno planiko, kakor bi bila prava.

Ta močno povečana fotografija z enajstletnikom je bila izdelana tako mojstrsko, da se je deček pred njima zdel kot živ. Ob tej živosti je Ernesta dobesedno streslo. Še nekajkrat je ponovil *noro, noro*, zatem pa se je zavedel, da je za vsem tistim ženinim šušljanjem zadnjih dni in za skrivnostnimi telefonskimi pogovori tičalo prav tole. Zdaj, ko je bil dogodek mimo, mu je Ana razlagala, kako težko je našla pravi fotografski atelje, kjer so ji bili pripravljeni narediti tako veliko povečavo; kakšni so bili postopki; kako so, računalniško seveda, odstranili nekatere poškodbe na mali fotografijici; kako so se skupaj odločili za pravšnji izrez; kako so naposled mojstri v ateljeju trepetali, ali bo obdarjenec z izdelkom zadovoljen ali pa bo morda celo izrazil kakršnokoli nezadovoljstvo.

No, Ani je spet enkrat uspelo presenetiti ga! Pričakoval bi vse drugo, le tega posega v trenutek njegovega davnega življenja ne. Ga je presenetljivo darilo navdalo z zadovoljstvom? Seveda, bil je enkraten domislek, kakršnega se lahko spomni samo pozorno, ljubeče bitje, kakršna je Ana. Izdelek je mojstrski, iz neznatne fotografije, na kateri je bilo komaj kaj mogoče videti, so ustvarili skoraj tridimenzionalen fotografski portret, ki ne govori samo o tistem dečku, ampak tudi o času, v katerem je živel: tivolska promenada je bila polna ljudi, ki so si radovedno ogledovali takrat redek prizor; kraj fotografiranja je, čeprav sredi mesta, videti nadvse zračen; o tedanji noši in navadah govorijo dečkova oblačila; o njegovem počutju, o počutju doraščajočega fanta, prediren in nekoliko zbegan pogled. Anino presenečenje je zadelo v polno, gotovo, toda ob pogledu na tega fantka ga je hkrati prevzela zbeganost, kakršna zre tudi iz dečkovih oči.

Druga darila so izginila po predalih, slika enajstletnika v naravni velikosti pa je ostala prislonjena na steno ob televizijskem zaslonu, tako da jo je bilo, če si sedel v naslanjaču, mogoče vsak hip motriti iz oči v oči. V naslednjih dneh sta še kdaj spregovorila o njej, omenila čvrsto, odločno držo dečka, se posmejala njegovim zguljenim čevljem in iz vsega skupaj uganila še kakšno šalo. Počasi pa sta na sliko pozabila in je skoraj nista več opazila, še zlasti ne, kadar so njun pogled zamotile slike na velikem zaslonu. To pa je bilo kar pogosto.

Po kosilu sta se z Ano navadno ulegla. Za pol ure, kakor sta rekla. To je menda v njuni starosti celo priporočljivo. Ana je vsakokrat vstala že po desetih minutah, Ernest je poležal pol ure ali celo dalj. Ko se je tako nekoč zbudil iz popoldanske dremavice in se zavedel, da je Ana že vstala, se mu je zdelo, da sliši iz dnevne sobe pogovor. Nikogar nista pričakovala. Toda lahko da je kdo prišel nenapovedan: morda njena sestra, morda njena prijateljica. Nekoliko previdneje je stopil po hodniku proti dnevni sobi, da bi ugotovil, s kom govori Ana. Toda govoriti je slišal le Ano, ne pa tudi sogovornika ali sogovornico. Anino govorjenje je bilo nekako posebno nežno, tako je še ni slišal govoriti z nikomer. Nekoliko vznemirjen in hkrati radoveden se je ustavil pred priprtimi vrati v dnevno sobo in prisluhnil.

Slišal je Ano, kako sprašuje obiskovalca, ali morda prav zdaj ne bere Svenssonovega *Nonnija*. No, ta zanimivi mladinski roman je poznal iz svojega otroštva, zato je prisluhnil še pozorneje.

Ni slišal obiskovalčevega odgovora na Anino vprašanje, pač pa je spet zaslišal Ano, ki je neznanega sogovornika zdaj spraševala, ali ga ne mika, da bi se z junakom pripovedi Nonnijem podal po skandinavskih deželah ali morda celo po Islandiji. Ni težko iti tja, mu je dopovedovala. Vse polno agencijskih ponudb je, treba je samo imeti trdno željo, da bi videl tiste lepe pokrajine, neznana morja, neznane ljudi. Če že bere Nonnija, je svetovala sogovorniku, naj se mu tudi vzbudi takšna želja, da si jo bo lahko kdaj pozneje, ko bo odrasel, tudi izpolnil.

Ob teh besedah je Ernest malce vzdrhtel, saj mu omenjanja skandinavskih dežel in popotovanj po njih niso bila neznana. O teh stvareh je Ana kdaj razlagala tudi njemu. Še več, predenj je polagala bogate kataloge potovalnih agencij in hkrati kazala veliko volje za pogovor o eksotičnih popotovanjih. Toda pogovori so se vedno končali z njegovimi vzdihi nad neznansko dragimi ponudbami in z njenim vzklikom, kakšen zapečkar da je. Komu pa zdaj razlaga o tem?

Naredil se je, kot da je še ves dremav, in odškrnil vrata. Toda tam ni bilo nikogar razen Ane. Omenil ji je, da je slišal nekoga govoriti. Zatrdila je, da se mu je sanjalo. Ni se hotel prepirati in ji je pritrdil: morda je bil to res sanjski prisluh. A se je pogovarjala sama s sabo? Očitno! No, to pa je nekaj novega, o tem bo moral še razmisliti.

Drugikrat, ko jo je prav tako slišal govoriti z nekom, je v hipu obstal. Ponudil se mu je nenavaden prizor. Ana je sedela v svojem naslanjaču, tako kot navadno, obrnjena pa je bila proti sliki tivolskega dečka, ki je še vedno pozabljena slonela ob steni. Ernest je oplazil sliko, na katero je že pozabil, in skoraj brez diha zaznal, da tam ni več tiste velike fotografije, ki mu jo je pred časom podarila, ampak da stoji ob steni živ, utelešen deček, le da njegov videz ni bil povsem človeški, ampak je bil še najbolj primerljiv z risanimi figurami

v otroških filmih, barve njegovega obraza in oblačil so bile rjavo zamolkle, kot bi bile natisnjene na hrapavem umetniškem papirju, za povrh pa se je deček tudi gibal, ne živahno in poskočno, kot se gibljejo pravi dečki, ampak komaj opazno, drgetajoče, kot v risanih filmih, ki so sestavljeni iz premajhnega števila sličic.

Tokrat je slišal Ano, kako malega sprašuje po njegovi zavzetosti za šolski astronomski krožek.

Ernest se je zdrznil, tudi sam je bil pri enajstih letih član astronomskega krožka. Tudi o tem ji je kdaj razlagal.

Iz Aninih nadaljnjih vprašanj je bilo razvidno, da je ne zanima samo dečkova stopnja poglobljenosti za zanimivo vedo, ampak da ga je hotela spodbuditi, naj bi se za zvezdoslovje in komaj pojmljive oddaljenosti zanimal še intenzivneje, kajti nikoli se ne ve, ali mu to ne bo koristilo v njegovem odraslem življenju.

Mali je naredil korak proti Ani, njegove ustnice so se zganile, toda rekel ni ničesar. Tedaj je Ana vstala, ga stisnila k sebi in ga rahlo pobožala po glavi.

Ko je zaznala, da ju opazuje Ernest, se mu je nasmehnila in rekla: S fantom se malo pogovarjava. In dodala: Tako nežen je in radoveden. Le kaj bo še iz njega! Želim si, da bi iz sebe kaj naredil, da se ne bi izgubil. Zatem se je sproščeno zasmejala: A veš, kako hecno se izraža! Vprašala sem ga, ali je kaj žejen, pa mi je odgovoril, da je že pil iz *vaserlajtunge*.

Ja, tako so nekoč ljubljanski otroci rekli vodovodni pipi. Ko je Ernest spet pogledal proti fantu, se je le-ta že umaknil do stene, obmiroval in obstal na fotografiji.

O pravkar doživetem nista z Ano spregovorila niti besede. Vse se je zdelo naravno, logično, upravičeno. Ernest pa je zavrtal vase: Kaj pa je zdaj to? Je to namenjeno meni? Ali želi otroka spreobrniti, ga narediti po svoji podobi? A se ji zdi, da je moje življenje izgubljeno?

V naslednjih dneh sta eden kot drugi pogosto pogledovala dečkovo figuro, nekoč davno ujeto na enem družabnih presečišč mesta, mogočno osvetljeno od sonca in bleščeče promenade. Slika, v katere ozadju je bilo slutiti hiteče sprehajalce, je izražala nekakšno radost, veselje, upanje v prihodnost. Toda o dečkovi prihodnosti ni bilo slutnje niti za ščepec.

– A se spomniš, kakšne misli so te obvladovale takrat? je Ana vprašala Ernesta.

– Ničesar se ne spomnim, je rekel, kakšne misli pa naj obvladujejo otroka!

– Ne bodi no tako prozaičen! mu je navrgla.

Zatem se je umaknil v sosednji prostor. Naj si je še tako prizadeval zaposliti svoje misli s čim drugim, je hočeš nočeš moral prisluškovati dogajanju v dnevni sobi.

Najprej je zaslišal Anino prigovarjanje dečku, naj stopi bliže k njej. Skozi priškrnjena vrata je planil znani pramen zamolkle svetlobe, ki je vsakokrat obdajal podobo oživelega tivolskega dečka. Zatem se mu je zazdelo, da sliši nekaj drobnih korakov. Nato pa je spet prisluhnil Ani, ki je s povsem spremenjenim, blagim materinskim glasom nagovarjala dečka. Tokrat ga je prvikrat nagovorila z njegovim imenom oziroma s pomanjševalnico: *Ernestek*! In tokrat je prvič zaslišal tudi fantov glas: tenek, še čisto deški, hkrati nekako kovinski in zatikajoč se, kot bi bil zapisan na zdrgnjeni gramofonski plošči.

Govorila sta o neki pesmici, ki jo je fantek z veliko ambicijo zapisal v svoj zvezek, nato pa jo menda pokazal profesorici slovenščine, ki ga je pohvalila. Predmet pogovora je bil Ernestu znan, saj je o tem nekoč sam pripovedoval Ani. Takrat ni izrazila svojega stališča, sam pa je menil, da je šlo zgolj za poskus verzifikacije, s kakršnim se v nežnih letih spopade marsikdo. Toda Ana je *Ernestka* o vsem tem zasliševala na dolgo in široko. Ali rad bere poezijo? Kaj čuti pri tem? Ali ima rad naravo? Se rad sprehaja? Je vedoželjen? So mu blizu druge oblike duhovnosti? Fantek ji je odgovarjal skoraj šepetaje, Ernest komaj da je slišal kakšno njegovo besedo. Nato pa je spet zaslišal odločni Anin glas, ki je nevidnega sogovornika spodbujal k novim stihom, k večjemu zanimanju za duhovnost in hkrati za vse skrivnosti širnega sveta. Dečku je razkrivala, kar mu bržkone še ni moglo biti umljivo, naj počne le tisto, kar ga zares veseli, kar je vredno opevanja. Prav kmalu da bo napočil čas, ko se bo moral odločiti, kaj bo počel v življenju. Ni vseeno, kako se bo odločil. Tedaj mora zares prisluhniti samemu sebi. Ona da zdaj že kar dobro pozna njegova nagnjenja, ki da so ravno prava, naj se ne zgodi, da bi jih jutri spregledal in se odločil za kaj neumnega, denimo za puščobno pravo ali za kakšno prerivanje po družbeni lestvici. Takšni ljudje da so nesrečni in tudi dolgočasni.

No, tega otrok še ne more razumeti, se je s pridržanim dihom jezil Ernest. Toda kaj je s tem pravom in prerivanjem – to bo namenjeno njemu. Nikoli ni imela nobene pripombe na njegovo stroko, ne na tisto, kar je naredil v svojem delovnem veku. Ali ženska misli, da je nesrečen? Ali ga takšnega vidi? In to o dolgočasnosti? In kaj bi sploh rada? A bi rada za nazaj predrugačila njegovo pot, njegova zanimanja, njegov značaj?

Ko je malo pozneje stopil v dnevno sobo, je Ana sedela v naslanjaču, s šivanjem na mizi, in se ukvarjala z gumbom na njegovi srajci. Tivolski deček je spet mirno čemel na svoji veliki sliki. Ernest se je trudil, da bi izrekel kakršenkoli stavek, ki bi razbil mučno tišino, a ni našel prave besede. Iz ene sosednjih sob je bilo slišati pridušeno radijsko glasbo, iz daljave se je oglasilo bitje ure v cerkvenem zvoniku, z ulice je odmevalo zavijanje reševalnega vozila

Pripoved o prišleku, pijači in petju (v treh stavkih s pripisom)

Marko Golja

Tistega lepega dne je samo črn oblak s severa dal slutiti vaščanom Romna, da se nad najlepšo vasjo na polotoku počasi zbirajo temni oblaki, res pa je, da v tistih dneh še nihče ni razmišljal o črnih oblakih kot prispodobi za slabe čase, pa tudi o tem, da slabi časi običajno precej neopazno potrkajo na vrata, res pa je še, da so vrli vaščani tistega lepega dne bolj kot o oblakih razmišljali, kaj bodo dali v usta, skratka, kaj bo oštir Martin ponudil na krožniku in kaj v čaši, ne nazadnje je bil tistega dne, ko se je s severa bližal oblak, njegov god, to pa je bil med vsemi prazniki, ki so jih v vasi praznovali, njegov najljubši, saj kot je sam rad pripomnil zmerom znova ob vsaki priliki, da se rodi vsaka krava, da pa ima god samo krščen človek, da šele s krstom človek postane človek in da zato res ne gre dvomiti v god, ampak ga je treba praznovati v družbi najbližjih in najdražjih, skratka, vseh tistih, s katerimi živiš iz dneva v dan, ki te poznajo v svetlobi in temi, prešernega in namrgodenega, naspanega in zaspanega, spočitega in zmatranega, vse to je vrli Martin vedel, le da ni imel z nikomer godovati, saj v neizmerni skrbi, da bi mu posel dobro tekel, ni našel časa, da bi se poročil, da bi spočel otroke in jih počasi in dodobra vzgojil, ne, tega časa Martin res ni imel, imel pa je dovolj časa, da je lepo skrbel za oštarijo in svoje stranke, ki so vsak dan rade zahajale k njemu, kaj šele ob nedeljah, ko so domači raje kot k maši zavili k njemu na kozarček in prigrizek, ki ni bil nič boljši in nič slabši kot tisto, kar so imeli doma v kleti in shrambi, samo pri Martinu je bilo vse tako prijetno, tam so se vsi zbrali, tam so se pogovarjali o otrocih in ženah, o politiki, o tistih rečeh, tudi o vremenu, toda kot zakleto so tisto nedeljo mislili bolj kot na vreme na narezek, ki ga je Martin postavil pred njih, oni pa so ga previdno merili in zelo počasi okušali najprej s pogledom, potem otipavali s prsti, predvsem pa precej na široko odpirali usta, tako da jim je uspelo stlačiti vanje skoraj vse hkrati, od sira do pršuta, od oliv do kruha, pa jajca in bakala, slanino in še malo sirčka, hkrati pa so še cmokaje govorili, tako da je prostor napolnjeval neutruden mljasket, da še sebe niso slišali, kaj šele drugega in tretjega, ki sta govorila o novih blokih v sosednji vasi, pravih beštijah, niti četrtega, ki je udrihal čez župana, ki da je tako zamižal na levo in desno oko, da je komaj našel z novci polno pot do denarnice, petega in šestega, ki sta se pridušala, da v tej državi vsi pijejo, plača pa nihče, kaj šele, da bi kdo slišal Alberta, ki je stal na pragu z odprtimi usti, z desno roko pa je kazal nekam tja, vendar zbrani takrat še niso vedeli, ali kaže na oblak, vedeli pa niso niti tega, zakaj kaže nekam proti polju, zakaj hlasta za zrakom kot riba na suhem in zakaj ne spravi iz sebe niti besede, kot da bi mu muca pojedla jezik, z roko pa zamahne vsak drugi hip nazaj, nekam ven, nazaj, oni pa seveda ne vedo in ne vedo, da jim z roko kaže proti obronku vasi, proti pragu njihove domačije, prepadu med zunanjim in njihovim svetom, proti meji med začetkom in koncem, domačim in tujim, ne, tega res ne vedo, pa tudi ne namenjajo kaj prida pozornosti nesrečniku po imenu Alberto, ki ne zna z balinčki in ne zna z denarji in ne zna s svojo žensko, ja, prikimavajo v mislih, Alberto je res ena taka mona, ki ji ni pomoči, se nasmihajo v sebi, kdo bi ga le resno jemal, morda se mu celo nasmihajo, nesrečnemu zamahovalcu z roko in hlastavcu za zrakom, ki je tik na tem, da se prepusti najtemnejšemu obupu vseh obupov, ko ga kot strela prešine, naj jim poskuša povedati z besedami, kar jim tako nerodno sporoča s celotnim telesom, toda v isti streli je tudi zavest, da bo beseda izzvenela nejasno, nerazumljivo, da ji ne bodo verjeli, da se mu bodo smejali bolj kot kadar koli poprej, pa vendar – zaradi te zagnanosti bi v kakem resnem romanu obveljal za junaka ali pa vsaj za stranskega junaka, toda to se ne bo zgodilo v naši pripovedi – se kar zažene, poskuša oblikovati posamezne glasove, toda beseda se mu zalomi prvič, kot zakleto tudi drugič, tako da v prostoru obvisijo zgolj posamezni glasovi, ki se ponavljajo in srečujejo, vendar ni-

koli ne postanejo eno – beseda, ki jo želi nesojeni junak zalučati v prostor, kamor pošilja nove in nove glasove, n-je in g-je, najprej pa seveda v-je, zmerom znova, vmes pa cvili tisti svoj dooooooooooolgi iiiiiiiiiiii, ki bo pozneje, ko bo že vsakomur jasno, kaj je poskušal povedati, in ko bo zgodba že zdavnaj končana, ko bo najverjetneje že prešla v legendo, morda pa v kako humoresko Franja Frančiča, Alberta še zmerom spremljal, otroci se bodo ozirali za njim in cvilili svoje i-je kot prašički, njihovi starši in stari starši pa bodo odkritejši, predvsem pa nesramnejši, s svojo nesramnostjo, žaljivo in grobo, pa bodo poskušali prikriti zadrego, ki so jo tudi sami čutili, pa strah in zbeganost, ko so tistega lepega dne končno prisluhnili Albertovim k-jem in g-jem, predvsem pa v-jem, ki so nesrečnega človeka zmerom znova zaustavili, tako da v tistih trenutkih jeclja kot še nikoli, jeclja tudi še takrat, ko so prisebnejši in bistrejši med njimi končno sestavili besedo, morda pa so se pognali proti vratom zgolj iz radovednosti, proti robu vasi, saj ne morejo verjeti, da je res, kar jim je poskušal dopovedati Alberto, pokazati s svojo roko, toda hkrati stopajo vse hitreje; Anton že skoraj teče, Josip ga komaj dohaja, Mario ju hoče prehiteti, samo Marko stoji, medtem ko njegova hči Ana zavzeto odvija čokolado in je na tem, da da košček z velikim pričakovanjem v usta, ostali pa še z večjim pričakovanjem bezljajo kot čreda ovac proti robu vasi, prvi spredaj, zadnji zadaj, v naslednjem hipu pa je že vse drugače, zdaj so zadnji že prvi, kajti naenkrat se vsem zelo mudi, kot da bi vedeli, kaj oziroma koga bodo videli na robu vasi, tam, kjer se začenja pušča, neprijazna in odljudna, za katero bi kak pisatelj dejal, da je metonimija njihovega vsakdanjega življenja, kak prenagel pesnik pa, da je metafora njihovega vsakdana, toda Mario, Anton, Josip, Marjan, Karlo in drugi vaščani se tisti hip niso toliko ukvarjali z iskanjem odgovorov na komentarje, ki jih ni nihče izrekel, ampak samo derejo kot potoček, ki je že reka, pa tega še ne ve, da prav na obrobju vasi, na koncu njihovega sveta vidijo, kar so slutili nekako ves čas hitre hoje, nato pa že tudi zelo hitre hoje, prav neprimerne dnevu in kraju in letnemu času, skratka, da vidijo tisto, kar so nekako slutili, pa niso verjeli, kajti kdo pa bi lahko verjel kaj takega, da bodo v njihovi vasi, ne v sosednji, ampak prav v njihovi, videli čisto pravega, no, tega res niso mogli verjeti, toda zdaj, ko priderejo že kot reka na konec vasi, se komaj komaj ustavijo pravi čas, da ga ne podrejo, odplavijo, bi rekel morda kak pesnik, morda pa isti, pa tudi ustrašijo se ga, kajti oni stoji, kot da bi jih čakal, prav njih, tako Antona, pa Josipa in Marjana, pa tudi Marka, ki prisopiha zadnji in ki že skoraj povpraša Pa kaj stojite, mone, ko ga vidi tudi on in se ustavi in obstoji z odprtimi usti in ga gleda, gleda …

Še leta pozneje je Marko pametoval, da je njegova Ana kar nekajkrat ponovila, da divjaki s severa v resnici niso imeli na čeladi rogov, toda to takrat res nikogar ni zanimalo – koga neki bi zanimala taka banalna podrobnost, če bi v nedeljo dopoldne na koncu sveta, na robu vasi, na lep sončen dan, prav tak, kot si ga duša lahko le želi, telo pa se mu prepusti sproščeno in hvaležno, da bi ga zvečer že pozabilo, takoj naslednji dan pa čakalo nič manj, kvečjemu še lepši dan, na tak dan res nikomur ni padlo na misel, da bi cepil dlako na pol, saj veste, tresk in treesk, niti da bi jo iskal v jajcu ali da bi se praskal tam, kjer ga ne srbi, čeprav je vse nekaj skrbelo in vznemirjalo, kako ne bi, ko pa je stal tam na pragu vasi dvometrski tujec, kaj tujec, nezemljan, oblečen v čudna oblačila, uborno, kot njihovi dedje, in vendar imenitno, kot njihovi dedje nikoli niso bili, to vedo iz pripovedi, kako so se lepo oblačili za poroko in pogreb, za svojo poroko in svoj pogreb, pa čeprav to zadnje ne šteje najbolj, kajti takrat so vaščane oblekli drugi ljudje, oni sami pa se niso več videli, tako kot skoraj niso videli čuda, ki je stal pred njimi in jih gledal od zgoraj navzdol, za glavo in več višji od njih, svetlolas in dolgolas, nekatere lase je imel spletene v kiti, kar je še posebej zabavalo Ano, Ančiko in Amalijo, toda ostali so gledali njegovo frizuro, kot da bi gledali svetinjice v cerkvi: občudovali so še, a da bi se dotaknili, to pa ne, to pa nikakor ne, da bi stegnili roko proti orjaku in potipali njegovo levo ali desno kito, pa čudno čelado na glavi, iz katere sta poganjala rogova, vsak na svojo stran, in tudi njiju se nihče ni upal dotakniti, sploh pa ne tisti v prvi vrsti, ki so prav dobro videli, da ima neznanec opasan ogromen meč, za pasom pa še oster nož in sekirico, predvsem pa, da njegove modre oči gledajo hladno, skoraj mrzlo, da se v njih razliva sivina severnih morij, oblačnih in mrzlih krajev s kratkimi poletji pa z dolgimi zimami, vse to so videli oni spredaj, oni zadaj pa so bolj slutili, kaj se dogaja spredaj, kaj šele, da bi videli neznančevo zobovje, s katerim bi lahko ovci en, dva, tri pregri-

znil vrat, pa tudi komu večjemu bi ga lahko, s svojimi rokami, to so se pozneje vsi strinjali, pa bi lahko premikastil tudi kakega potepuškega medveda, volkov se sploh ne bi ustrašil, ne, on že ne, hrust, ki je bil vsak trenutek tišine večji, oni pa vse manjši, toda to ni pomenilo, da se ga bojijo, oni že ne, oni se nikogar niso bali, ne Benečanov in ne Habsburžanov, ne belih in ne rdečih, so ponavljali v sebi, medtem ko se je strah morda vseeno počasi širil iz prve vrste nazaj, kar je razumljivo, saj so tisti v prvi vrsti natančno videli, kako se je oni oprl z roko na meč in pustil, da tam počiva, tako je bilo videti, lahko pa je roka samo tehtala pravi trenutek, kdaj naj potegne meč na plano in lop po njihovih glavah ali pa še huje, po njihovih vratovih, da bi se glava ločila od vratu, telo od življenja, tako so pomislili tisti morda ne najpogumnejši, ki so bili, kot se v takih primerih pogosto dogodi, v precejšnji večini, toda tega niso ne takrat in ne pozneje priznali, predvsem pa o tem niso govorili na glas, ampak so previdno oprezovali, kaj se bo izcimilo, medtem ko so ga tisti pogumnejši nekoliko zvedavo ogledovali, ga merili s pogledi: Ja, res je velik, če bi imel klobuk, ne pa čelade z rogovi, bi bil Krpanov Martin, resda brez mesarice, toda kdo še hodi dandanes z mesarico pri belem dnevu po beli cesti, ne, danes opravljajo fantje te reči drugače, strokovno in strojno, toda ta nasproti njih pa še nikoli ni slišal za stroj, to je očitno, prišel je iz nekih drugih krajev in iz drugih časov, kot v kaki pravljici, izza sedmih gora, pa tukaj niso vštete naše ljube gore, domače, slovenske, ne, prva, izza katere je prišel, je daleč daleč stran, druga je še dlje, tako da je dolgo hodil, res dolgo, predvsem pa je plul in pljuval po širnih morjih, morda pa tudi ne, morda je svojo barko na plečih prenašal, tako kot prej omenjeni Martin svoje kljuse, potlej pa jo je nekje pustil in peš prišel do njihove vasi, tuhtajo pogumnejši in se sprašujejo, kaj neki hoče tujec od njih, predvsem pa, kaj naj oni z njim – naj zakričijo en junaški hura in navalijo nanj, pa se bo videlo, kaj več šteje, en meč orjaka ali sto pridnih rok, hkrati pa jim angel varuh prišepetava, da se pri takih pogumnih rečeh nikoli ne ve, kako se stvar obrne, čigava glava se odkotali v prah, čigavo telo brezglavo omahne, da ga domači samo po oblačilih prepoznajo, življenjska družica morda še po kaki telesni podrobnosti, se nekateri morda nasmehnejo v sebi, ta misel, misel na življenjsko družico, ki v polmraku in polhladu spalnice odkriva telesne podrobnosti pomanjkljivo oblečenega, morda pa tudi polnagega telesa, marsikoga med korenjaki nekoliko zasanja, tako da v sebi kar na hitro pretehta, kaj mu je ljubše, ali brezglavo telo ali brezglavo in vzburjeno telo, mili konec pod nekoliko temačnim nebom ali pa večno pričakovanje novih in novih lepih dni, kar za večino sploh ni nerazrešljiva dilema, nasprotno, pogumnejši med njimi se spogledajo, češ, toda že v tem bežnem spogledu je dovolj strinjanja, da ni najmanjšega dvoma, da se bodo zbrani razmaknili in sprejeli tujca medse, kot enega izmed svojih, pa čeprav jim vse ostalo pravi, da to res ni tako, da je oblečen drugače kot oni, da jih tudi drugače gleda, da tudi drugače govori, domnevajo, kajti tega ne vedo zatrdno, kajti oni samo molči, ničesar ne reče, ampak samo pokima in stopi, kot da se je vrnil domov, izgubljeni sin se je vrnil domov, z dolgega potovanja, in vsa vas ga je pozdravila, kajti izgubljeni sin, ki se vrne domov, je sin vseh in vsak moški v vasi je njegov oče, tako da ima tujec naenkrat kopico očetov in najverjetneje tudi kopico mater, in njihove roke ga bodo trepljale, ginjeno in veselo hkrati, kot da bi od mrtvih vstal, vsi so ga veseli, samo v zadnji vrsti, nikakor ne med pogumnejšimi, stoji oštir Martin in mrzlično odšteva in prišteva, kajti če kdo ve, ve on, da je vsaka beseda svojega denarja vredna, zato z nagubanim čelom deli in množi, ugiba in špekulira, premišljuje, kaj bo z njegovim slavjem – zdaj bo nekdo drugi glavni, premišljuje in opazuje obraze in ocenjuje njihovo žejo, pa hrusta in njegovo opremo, če bi videl morda kje kaj denarnici podobnega ali vsaj mošnjičku, kar mu vzame kar nekaj trenutkov, ko se množica že obrača, da zakoraka proti vasi, morda v njegovo krčmo, morda pa tudi ne, in tega vrli Martin res ne more prepustiti naključju, zato, kolikor se da, pogumno vdihne in zavpije na glas Za mano, čaša vina za vse, nato pa, še sam presenečen nad borbenostjo svojega vabila, zakoraka proti krčmi, naenkrat prvi, prvi so zdaj zadnji, med njimi pa gromozanski tujec, okrog njih pa deca in psi in kamenje in hiše.

V letih in desetletjih je že marsikdo prišel v njihovo vas, marsikateri falirani študent se je poigral z imenom vasi (Romen-roman in podobno), marsikaj je že prestala njihova vas, od Turkov dalje, toda le redko je prišlek prišel od tako daleč, pa tako čudno oblečen, pa iz tako davnih časov, da župan ni vedel, ali naj govori z njim v pretekliku ali sedanjiku,

in v tej zadregi bi stal župan sredi trga kdo ve koliko časa, če ne bi Karlo z zasanjanim glasom povzdignil Naj žive vsi narodi, zbrano pa so njegov nagovor razumeli kot vabilo več, tako da so po kratkem postanku urno nadaljevali pot naravnost v krčmo, kjer je oštir Martin z levo roko že razstavil glaže po šanku, kjer je že vpil čez rame Lačni smo in bomo, z desno pa je že nalival teran, da se je prijeten hlad naglo širil po prostoru, v katerega je rinilo naenkrat ljudi kot nikoli doslej, med njimi pa tudi tuji velikan, še vedno s čelado na glavi, njena rogova pa toliko, da se nista dotikala stropa, še malo, pa bi spraskal omet, tako je bil visok in mogočen, vendar se kot vsak poldrugež tega ni zavedal, nasprotno, skoraj kot otročiček se je pustil voditi množici, ki ga je posadila na dva stola za mizo sredi lokala, sama pa zasedla stole okoli sosednjih miz, med katerimi je kot balerina švigal tolstolični Martin, prinašal vino in kričal nekaj v kuhinjo, od koder je Martina (njegova natakarica, pa nikoli sojena žena) vpila nazaj s še močnejšim glasom, tako da je bilo videti, da bo obveljala njena, toda to niti ni bilo slabo, to je bilo dobro, kajti vpila je Takoj, Velja in podobne pritrdilnice, tako da so tisti vaščani, ki niso samo previdno pogledovali molčečega tujca, ki niso samo previdno šepetali o njem, pa nekoliko nerodno tlačili v žepe kamne, ki so jih v silni naglici in nenavadni nevarnosti pobrali, lahko slišali in tako razbrali, da se obeta nekaj več kot samo zastonjska prva runda, da bo prvi rundi sledilo še kaj za pod zob, da je za najhujšo silo že kar nekaj jajc tresk mili konec storilo, to bo fritaja, so pomislili bolj lačni, nato pa globoko vdihnili skozi nos, da bi ja slišali, kako je klenknila pršutova kost ob dno lonca, pa še cop, cop, coooooooooooop, ko so padali njoki v krop in so se sline že pridno nabirale, na tujca pa za hip skorajda nihče več ni mislil, ko se je med njimi zasukala Martinina hči Marjetica s talarji v rokah, na vsakem pa nekaj olivnega olja pa kruh, da so najbolj lačni med njimi že lahko nekoliko namočili, nekoliko zacmokali, nekoliko prikimali, tako da se je po prostoru kmalu razširilo zadovoljno mlaskanje, kot da že teden dni ne bi nihče čisto nič ne jedel, le kaj si misli tujec, je pomislil župan, nato pa je naglo pomazal, kar je ostalo na krožniku pred njim, in še za hip pomislil, da bo Martin na naslednjih volitvah najverjetneje za župana kandidiral in hoče zdaj tujca izkoristiti in se v lepi luči postaviti, ti presneti, je še pomislil župan, nato pa poplaknil slasten kruh s slastnim požirkom, da so vse črne in nenatančne misli naglo prešle, tako kot so pozabili na črne oblake, na nebu, ki so se še kar zbirali in zbirali nad vasjo, kot da jih je sam Thor kot ovce na kup zgnal, so se nabirali oblaki, vaščani pa nič, samo nazdravljali so, vsake toliko pa pogledali svetlookega velikana, ki je po dolgih trenutkih sedenja pri miru, kot da bi bil kak kip, končno le segel po kozarcu in si ga od blizu nezaupljivo ogledal, nato pa previdno postavil pod nos in ga nekoliko vonjal, nekoliko težkal, nato pa na vsesplošno navdušenje vaščanov dvignil kupico, kot da nazdravlja, pokimal zbranim in zvrnil po grlu, kar je za zvrniti imel, vaščani pa v veselje kot še nikoli doslej, je pomislil oštir Martin, ki se je iz kuhinje že vračal s krožniki na rokah, najprej je imel enega za Franca, pa za Marka in na koncu tistega, na katerem je bilo frtalje za celo goro, za tujca, ki je pravkar pogumno spraznil že drugi, morda pa tretji kozarec, potem pa pomanjšal goro na krožniku v hrib, tega v grič, tega pa v ravnico kot okoli njihove domače vasi, predvsem pa na veliko veselje vseh zbranih, tako da je bilo samo še vprašanje trenutkov, kdaj bo prvi med njimi zapel kakšno o hribčku, drugi o dobrem vincu, tretji o ljubezni sladki, ob naslednjem nihaju kuhinjskih vrat pa so že peli vsi, le tujec je nekoliko prikimaval, kot da še ni prepričan, ali bo ujel ritem ali ne, toda naj je bil še tako zadržan, kot da bi bil s svojim srcem in glasilkami še vedno nekje daleč na severu, so tisti v njegovi bližini pozneje trdili, da je takrat že nekaj brundal sebi v brado, drugim še ne v veselje, še ne, toda ko je nekdo zapel o ljubici, ki te čaka, in o radostnem srcu, ki bije le zanjo, pa naj so morja še tako širna, pot do domače vasi pa vsak dan daljša, je bilo očitno, da poje tudi tujec, previdno in nevsiljivo, kot da ne želi preglasiti prijaznih gostiteljev, če jih že presega po višini in razponu rok, jih pa ne želi preglasiti, ko nekako poskuša loviti njihovo melodijo, ko je dekle še zmerom zelo daleč in morje še vedno globoko, ko so njene oči žalostne in še globlje kot morje, ko so med njim in njo vetrovi in viharji, že malo bolj poprime prišlek, kot da bi vedel, da je peta pesem tudi njegova, da njegovi novi znanci pojejo tudi o njem, zato z zgolj nakazano hvaležnostjo še bolj poprime, tako da se njegov glas počasi širi čez prostor, jasen kot mrzlo nebo na severu, močan kot orjaški balvan prav tako tam nekje gori, lep, kot jutranje nebo po nočni nevihti, ki ga spremlja vse te dni in leta v njegovem srcu,

toda njegovi novi pajdaši ne poznajo vseh teh prispodob, ne, oni samo slišijo njegov glas, tako da poslušajo z rahlo odprtimi usti in njoki ne najdejo več prav poti, ampak se hladijo na krožnikih in na vilicah, tako da se oštirju Martinu in natakarici Martini kar milo stori, njega pa tudi vrta vprašanje, kaj hudimana se dogaja z rojaki, da na tak dan, ko bi lahko jedli, da bi pomnili, počasi odlagajo vilice, srknejo pa le še takrat, ko se jim od petja utrujeni jezik prilepi že skoraj na nebo, le takrat na hitro srknejo, nato pa pojejo in pojejo in skoraj nič več ne pojejo, pa tudi to še ni najbolj čudna stvar tistega dne, ne – potem, pozneje, ko se je on poslovil, potem ko se je vrnil, potem ko je ona umrla in potem ko sta bila že dolgo srečna in tako iz pesmi v pesem, brez premora, je v nekem trenutku oni poprijel z glasom, ki je skoraj bučal kot morje Adrijansko, tako da je preglasil tudi nevihto, ki se je razdivjala nad vasjo in okoli nje, njegov glas pa se je širil po prostoru, med zbranimi in skozi njihova telesa, dotaknil se je njihovih src in zidov ter jih z nepojasnljivo močjo razmaknil, tako so naenkrat vsi peli pod temačnim nebom, na prostem, njihova pesem, čeprav v čudnem jeziku, a spet o deklici, ki čaka svojega mornarja, pa se je kosala z nevihto, z bliski in gromi, ki so se spuščali nad vas kot nemška letala leta tisoč devetsto štiriinštirideset, nato pa jo je počasi, a nedvoumno preglasila, vendar vaščani tega niso opazili, nasprotno, kar peli so in peli še takrat, ko so se kozarci že zdavnaj posušili in jedi na krožnikih že zdavnaj ohladile ...

Avtorjev pripis. Pripoved o velikanu sem prvič slišal v Padni, seveda pa nisem verjel njenemu pripovedovalcu vse dotlej, ko sem v Arheološkem muzeju v Ljubljani videl lepo izrezljano zmajevo glavo, ki je – tako ponosni direktor muzeja – zagotovo krasila ladijski kljun, vendar s svojim navdušenjem ni nikogar res prevzel, kajti nalezljiva je pesem, ne beseda, kot vedo povedati simpatični vaščani Romna, ki še dandanes radi prepevajo v mešanem zboru, za katerega njihov že nekoliko oglušeli zborovodja Josip trdi, da obstaja od vekomaj, le Markova hči Ana še vedno ponavlja, da je bila oprava prišleka nekoliko čudna, nikakor ne avtentična, toda njeni sovaščani, predvsem pa Marjan, Anton in Mario ji kljub njeni diplomi iz arheologije ne verjamejo, nasprotno, kadar nanese beseda na tisto viharno noč, ko je pesem odprla srca kot še nikoli in razprla zidove, kot jih ne bo nikoli več, radi ponavljajo, tako da segajo drug drugemu v besedo, da je moč pesmi še najlepše vidna iz razdejanja, pravega vnebovzetja tiste noči, za nameček in na Anino jezo pa s hudomušnim nasmeškom zanikajo, da bi vaške hiše in vse okrog njih premikastila mati narava in njena nevihta, ki je bila nevihta neviht, se strinjajo, nato pa se vrnejo spet nazaj k svoji pripovedi, in tako zmerom znova, vsako nedeljo dopoldne, tako tudi tisto nedeljo, ko sem obiskal Romen in je moj pogled pritegnil napis na gostilni, kjer je pisalo Pri pivcu pevcu, tako da sem nekoliko začuden povprašal gostilničarja, od kod neki nenavadno ime, on pa je rekel s tisto podučno modrostjo vaških posebnežev, da ima vsaka gostilna ime, kot si ga zasluži, pa še, da je gostilna tiste noči res izgubila staro ime, toda da je to bil najlepši praznik njegovega imena, nato pa je zavzdihnil in iz globočin, ki so nas rodile, dodal, da so stari imeli prav, ko so rekli, da dobiš nekaj šele takrat, ko nekaj izgubiš, nato pa je umolknil, kot da res ne bo ničesar več povedal, niti tega ne, kako mu je ime in ali je res Martin, ki je hotel onega z rogovi na glavi najprej s kamnom pozdraviti, nato pa je hranil zbrane ure in pesmi, dokler nevihta ni opešala, dokler niso pod pozno jutro naslednjega dne tudi vaščani sklonili glavo, da bi nekoliko premislili, katero naj še zapojejo, toda premišljevali so kar nekaj časa, tako da jih je zbudilo šele krepko opoldansko sonce, pa raskava grla in polomljene kosti, tako da sprva sploh niso opazili, da je streho gostilne Pri Martinu odnesel vrag, pa da so ponovno sami kot že toliko dni in let poprej – naj so se namreč še tako ozirali okoli sebe, orjaškega tujca niso videli nikjer, pa tudi njegovega glasu niso več slišali, tako da so se kar nekaj časa začudeno spogledovali, češ, ali smo spali ali smo sanjali, so se spraševali, hkrati pa so poznali odgovor, zato so se počasi pretegnili, se razgledali po vasi kaj in kako, kaj jim je postoriti, nato pa se lotili dela, najprej oštirjeve strehe, nato morda že omenjene table, pod večer pa so se dobili na prvih vajah, pozneje na drugih in tako vse do danes, ko še vedno pojejo ene in druge in tretje pesmi, vmes pa tudi kako tako čudno, nekoliko monotono, nekoliko melanholično, da naključni poslušalci kar malce belo pogledajo, pevke in pevci pa se nasmehnejo in pojejo naprej, kot da se ni zgodilo nič posebnega – in se morda tudi ni.

Za pest zemlje

Samo Kreutz

1.

Ležim tukaj in prav je tako. Ničesar ne čutim. Zdaj sva samo jaz in zemlja. Mrtev sem. Kot vse naokrog mene. Spojen z zemljo. Ter nekam utrujen. Rad bi spal. Pa ne morem. Dokler ne povem svoje zgodbe. Saj imam vendar celo dolgo večnost časa. In zemlja me bo poslušala.

Pravijo, ko umiraš, se ti odvije film življenja. Začutiš svetlobo, ki te navda z mirom. Toda jaz tega nisem čutil. Mogoče zato, ker nisem preveč veren. Ne verjamem tako močno. Saj na koncu nisem verjel v nikogar več. Takrat sem občutil samo neko neopredeljivo čustvo. Mogoče je bilo olajšanje, da je vsega že konec. In zdaj nisem ne žalosten – zakaj bi naj bil, ne vesel. Ni razloga.

Umrl sem. Preprosto – utonil. Najprej so mislili, da sem naredil samomor. Ko so me našli mrtvega na obrežju in ko so stare ženice slišale, kaj se je zgodilo, so se začele križati in govoriti:

»Sveta Marija! Le zakaj ? Saj je bil tako mlad.«

Mladost nikakor ni merilo. Pač – naveličaš se. Ampak pri meni ni bilo čisto tako. Končno pa niti ni pomembno, kako umreš. Tako je. Ležiš in ne moreš se več sprehajati med smrekami po gozdu, travnikih in nikogar objeti. Pa mi ni žal za vse to. Kajti ob večerih se tiho pogovarjaš z zemljo.

Ni mi bilo težko umreti, v nasprotju s tem, kar sem v otroštvu mislil o smrti. Bal sem se je. Zame je bila stara in zlobna postava, ki seje samo bolečino in strah, kamor pride. Uniči vse, kar si imel rad. Pravijo, da si tako grozljivo sam, tukaj. Toda nisem osamljen. Saj so mnogi z menoj. Svoj spomin sem pustil v soju sveče in sanje v drobnem šopku rož nad mano. Drobna cipresa, ki raste nad grobom, je moje upanje.

Tam so bili mnogi. Gledali so in me nemo spremljali, ko so me nosili sem ter spuščali v to globoko jamo. Marinka, njeni starši, moji trije prijatelji, še s fakultete, nekaj sodelavcev, moj šef in … mati. Nje mi je najbolj žal. Nikogar drugega. Njena žalost je vpila, čeprav ni jokala. Sklanjala se je nad grob in me onemelo klicala. Roke je imela sklenjene v molitev, a ni molila. Za vse ji je bilo prehudo. Pred tremi leti ji je umrl mož (moj oče), ki ga še vedno ni mogla preboleti in zdaj jaz – njen sin.

»Moj Bog, moj Bog, zakaj še on, zakaj ne jaz ?«

Mati. Nikoli te ne bom pozabil. Vedno si mi pravila, da sem tvoj mali fant, tudi ko sem popolnoma odrasel. Nekoč me je znala edino tvoja roka potolažiti in zazibati v spanec. Kako je bila tedaj mehka in topla. Ko sem bil še otrok. Potem pa sem se odvrnil stran od tebe. Tedaj si bila tako žalostna in težko si se potolažila. Zdaj te popolnoma razumem, ko je že prepozno. In tako mi je žal. Zaslepljen sem bil z Marinko. Mislil sem, da je ona edina. Toda, kako zelo sem se motil…

»Zakaj si mi vzel še sina? Še sina? Še njega? Njega?«

Gluha tišina …

Nihče ne odgovori …

Če jo sliši …

Povedal sem že, prišla je tudi Marinka. Nisem si mislil, da ji je še kaj zame, potem ko sva se razšla. Le zakaj je tukaj? Pokončna kot topol in tako zelo lepa. Njej se nikoli ni nič poznalo. Čeprav bi jokala.

Bil je tudi župnik. Lepo je govoril. Pa še gasilci. Nekdo od njih je pripravil govor.

»Bil je dober človek …«

Moti me ta … bil. Saj še vedno sem. Na drugačen način. Tod, kjer me nihče ne vidi.

»… Pripravljen pomagati sočloveku.«

Koliko lepih besed na kupu. Niti ne vem, ali so iskrene, a me sploh ne motijo. Nič me ne bi moglo več motiti.

»Ta želja ga je vodila v naše društvo …«

Priznati moram, da so mi kar všeč. Ne morem pomagati, toda vesel sem jih. Še zdaj.

»… Odgovorno reševati premnoga človeška življenja.«

Potem so končali. Krsta, cvetje, venci. In zemlja. Čaka te kakor zvesta žena. Prepustil se bom v njen

objem; čeprav bo krsta zgnila in bodo prišli hrošči iz dna zemlje, najprej pogrizli mehke dele mojega obraza in nato še srce. Pajki, ki se skrivajo v kotu krste, bodo zapredli moje sanje in se naselili v očesne jamice …

2.

Zdaj sva končno povsem sama. Rekel sem že, da bom povedal svojo zgodbo, pa ne vem, kje začeti, niti ne, kako. Toliko je stvari, ki se mi utrinjajo v spominu in ne vem, na katero mesto jih postaviti. Vse preveč jih je. Kako naj povem, da sem jo imel rad, grozovito rad, tebi zemlja, ki si tako posvečena …

Povej, me spodbuja zemlja. *Povej, tako kot se ti zdi, prosim! Ne bom te obsojala; večnost je najina.*

Tako je bilo: nekega dne sem šel na sprehod po vasi. Tedaj sem bil drugo leto na fakulteti v mestu. Domov sem prihajal samo še ob počitnicah in mislim, da se je to zgodilo ob letnih počitnicah. Zavil sem še v gozd ob neki stari hiši. Na balkonu sem jo potem zagledal. Slonela je na ograji in gledala nekam v daljavo. Niti me ni opazila. Že tedaj se mi je zdela čudovito lepa (bila je kot vila). Imela jih je okrog dvajset, dokaj velika je bila, z dolgimi in ravnimi rjavimi lasmi, zvezanimi v čop. Ustavil sem se pod balkonom in zaklical gor:

»Lep dan, kaj?«

Zdrznila se je pogledala navzdol in pritrdila. Zatem mi je še nekaj rekla, toda pozabil sem, kaj. Nekaj časa sem še tam postaval, nato pa sem odšel. Sčasoma so najini pogovori postajali vse daljši in manj togi ter krčeviti. Ne morem povedati, kdaj sem se pravzaprav zaljubil vanjo, mogoče že čisto na začetku. In niti ni trajalo dolgo, da sva se začela srečevati, tako na samem. Lepi so bili tisti trenutki in bi jih hotel še enkrat doživeti. Postajal sem vedno bolj poln nje in za nikogar drugega ni bilo prostora. Niti za bolnega očeta. Ne za mater. Tedaj sem se odtujeval vsem. Potem sem ponovno odšel v mesto študirat. Tudi Marinka je šla kmalu za menoj. Nisem se več dosti vračal domov. Mislil sem, da je v mestu moja prihodnost. Nekoliko kasneje se je očetu stanje hudo poslabšalo in poslali so ga v bolnišnico. Redkokdaj sem ga obiskal. Če sem ga že, pa nisem dolgo ostal pri njem. Nikoli ne bi vprašal po materi in njenem počutju. Samo prišel sem tja, ker se mi je zdelo, da tako mora biti. Oče me je gledal očitajoče in žalostno, kot človek, ki mu družina propada, jaz pa se nisem menil za nič. A rekel ni ničesar. Le pogled je bil poln žalosti, moral bi me prizadeti, če ne bi bil tako slep. Čez nekaj časa so ga poslali domov, da je tam počasi hiral. Spomnim se, zadnjič ko sem ga videl še živega, je rekel:

»Sin moj, tako ne gre. Odkar si spoznal tisto Marinko, si na naju čisto pozabil. Na naju, svoja starša. Nočeva ti ničesar hudega, toda to ni ženska zate. Pusti jo, dokler je še čas.«

Razjezil sem se ter mu očital marsikaj. Da je preveč starokopiten, nevoščljiv in mi ne privošči sreče. Ne vem več, kaj vse sem mu zmetal v obraz v tisti zaslepljenosti. Moralo je miniti kar nekaj časa, da sem sprevidel: mogoče je imel res prav. Hotel bi se mu opravičiti za vse besede, spregovorjene v jezi. Pa je bilo prepozno. Umrl je. Hitro zatem. Še zadnje leto sem tedaj bil na fakulteti. Ko sva skupaj z Marinko prišla domov, da bi ga pokropil, me je nekaj čudnega spreletelo pri srcu: težeči občutek srha in morda tudi gnusa, kot v smislu, tukaj počiva moj … Gledal sem jokajočo mater. Nisem je potolažil. Ničesar ne rekel. Le stopil k njej in ji dal roko. Strmo se je zazrla v moje oči. S pogledom, polnim neizrekljive žalosti in blazne nemoči. Presunil me je. Ta njen pogled. Odvrnil sem se stran od njega. In matere.

Čez dva dni smo ga pokopali. Na njegovem grobu je bilo mnogo sveč in vencev. Predvsem pa je prišlo mnogo ljudi. Šele tedaj sem se pravzaprav začel zavedati, da je bil zelo priljubljen (najbrž bolj kot jaz kdajkoli). Mnogi so bili bolj žalostni kot jaz. Kajti sam takrat niti nisem posebno žaloval. To je prišlo kasneje. Ko sem prvič spoznal, da ga ni, in sem videl, kakšno praznino je pustil.

Kot sem že rekel, tedaj nisem hotel biti poleg matere, čeprav sem vedel, da je potrebna tolažbe. Raje sem postaval poleg Marinke. Mater bodo že potolažile njene sestre, sem si mislil. Od daleč sem jo opazoval. Kradoma. Zaprta je bila vase. Ni mi uspelo prodreti v njene misli.

Takoj po pogrebu sva se z Marinko odpravila proti mestu. Niti toliko nisva ostala, da bi mater spremila domov in ji pokazala: z njo sva. Ves čas poti do avtobusne postaje sva molčala. Potem, ko smo se odpeljali, je vendarle spregovorila in zrla v nedoločljivo daljavo:

»Je pa res mučno, če ti kdo tako umre.«

Strinjal sem se.

3.

»Moj sin je bil. Moj sin! Le zakaj je moral umreti tako mlad? Najprej mož, nato pa še on. Nihče ne ve, kako je biti čisto sam. Nikogar ni, ki bi te bil vesel. Ti stal ob strani …

Kako strašno mi je bilo, ko sem ga gledala, kako je mrtev ležal na postelji v sobi. Z zaprtimi očmi. S sklenjenimi rokami. In voščeno belim obrazom. Niti dotakniti se ga nisem mogla, ker je bil v krsti. Samo gledala sem ga lahko. Pa še tega nisem zmogla. Vaščani, ki

so ga kropili, so mi preplavili vidni horizont. Ko smo ga pokopali, niti jokati nisem več mogla. In ko so ga spustili, bi najraje planila na krsto in jo poskušala zadržati v svojem naročju. Zarjula bi pogrebcem, dokler bi imela sapo:

›To je vendar moj sin. Pustite mi ga že! Nikar ga ne spustite v zemljo!‹

Da ga le ne bi spustili v to brezno! Vsaj za nekaj časa bi bil povsem moj. Ko sploh ne bi umrl. Kako rada bi zavpila, iztulila svojo žalost, a ne morem. Še usta me nočejo ubogati. Tako pa me samo grozljivo duši. Ko sem pokopavala moža, mi ni bilo tako hudo. Vedela sem, da še vedno živi. V mojem sinu. Nikoli ne bo mogel umreti. Kako naj zdaj? Kaj naj rečem? Ko me žalost tišči za grlo in noče spustiti …

Moj sin je bil. Polagala sem ga v zibko. Ga tolažila, ko ni mogel spati. Se igrala. Zanj bi bila pripravljena vse narediti. Moj mali fant je bil. Nekoč. Dokler ga ni tista … tista … vzela. Potem ji je kot začaran začel slediti in povsod je videl le njo. Odšel je proč od naju. Povzročil očetovo prezgodnjo smrt, zaradi svojega neodgovornega ravnanja. Pa sina ne obtožujem, ker je preveč moj. Veliko preveč. Nihče, nihče ne ve, kako, kako zelo je materi hudo!!«

Za hip sem se ustavil. Spomnil sem se: marsikaj sem pozabil. Še kaj bi lahko povedal. Zaslišal sem zemljino tišino, kako mi govori. *Nadaljuj, prosim. Tako rada bi slišala tvojo zgodbo. Saj vem, preveč sem neučakana, toda vseeno.*

Pogosto sem sanjal o Marinkini roki. Sprehajala se je po mojem ramenu in me božala. Bila je zelo lepa in njena bela koža tako mehka ter gladka. Nič nisem poznal, kar bi bilo bolj gladko. Tudi svila najbrž ne. Pa kako opojno je dišala! Na vsak način sem se hotel navzeti njenega vonja.

Njena roka je storila, da sem pozabil na ves svet okoli nje. Prisilila me je, da sem ji sledil, tako me je začarala in hipnotizirala. Zdaj vem. Bila je kakor kača. Kot kača hipnotizira svoj plen ter ga ubije, tako je tudi ona mene. Šele tedaj sem spoznal, po čem je dišala. Po mrliču, kropljenju, minevanju in žalosti. Nisem opazil, da me je hotela samo zase, roka, ki je zmožna ubijati.

Kmalu po očetovi smrti sva se pričela oddaljevati. Naslednje leto pa sva se razšla. Neizpodbitno. Po štirih letih, tedaj bi morala razmišljati o poroki. Potem, ko sem poskušal zaživeti po svoje (čeprav mi niti najmanj ni bilo lahko), me je tudi še obsedala. Njen obraz. Oči. Lasje. Njena govorica. Svež vonj. Njena svetloba. Vse to je bilo pretežko pozabiti.

4.

»Nisva bila za skupaj. Tako zelo sva si bila različna. Toda vseeno ni hotel tega sprevideti. Niti po štirih letih ne. Bil je lep, čeden. Duhovit. Kar me je najbolj pritegnilo. In žal mi je, da me je. Hitro se je izkazalo, da nisva za skupaj. Priznam, bili so trenutki, kadar mi je hotel prav v vsem ustreči in takrat je znal biti tako presneto uvideven, toda to navsezadnje ni tisto, kar šteje. Najbrž bi bilo bolje, da bi bil to, kar dejansko je. Tako pa vsa ta štiri leta nisem pravzaprav nič vedela o njem. Nisem bila prepričana, ali je on, takšen kot je v resnici, ali pa je druga oseba. Težko je gledati tisti znani obraz, a z vsakim dnem občutiti manj kot na začetku, ko se vate splazi otopela praznina. Zdaj vidim, kako težko se izražam o svojih občutkih glede njega.

Potem je bila tukaj njegova družina, posebno mati me je sovražila. Mislila je, da sem jaz razbila družino, povsem prevzela njenega sina. To seveda ni res. Toda tega ji nisem mogla dopovedati, čeprav sem se trudila. Pa še kako. Ampak on je to mirno gledal. Mislim, da sploh ničesar ni opazil. Večkrat je predlagal, naj greva k njegovim domov, na začetku sem privolila v to, toda ko se ta nezdravi, sovražni odnos kar ni hotel poleči, sem se mu pričela upirati in potem nisva tako pogosto hodila tja. Toda morala sem veliko prenesti. Marsikaj grenkega mi je zmetal v obraz. Potem je umrl njegov oče. In bilo je še huje. Sovražnost veliko močnejša. Njegova mati je mislila, da sem jaz kriva tudi za to. Najbrž je tudi on menil podobno. Ni hotel tega izreči na glas, toda gledal me je tako. Grenko očitajoče. Po štirih letih slepljenja, saj bo že bolje in si bom uspela nekako pridobiti zaupanje njegovih staršev, mi je postalo jasno, da to žal nikamor ne vodi. Čim prej sem morala končati takšno agonijo. In tako sem tudi storila. Vem, bilo je kruto od mene, da sem ga zapustila brez besed, toda hotela sem se izogniti raznim mučnim pojasnilom, če bi mu povedala. Še zdaj se včasih zalotim, da se sprašujem ali sem prav naredila tako, kot sem. Namreč, nisem ženska, ki bi uživala, ko se tarejo srca, hotela sem le, da bi bila skupaj (sam Bog ve, kako sem si prizadevala). Včasih se sovražim, da sem tako ravnala. Ironično, toda to je resnica.

Potem me je še večkrat klical. Hotel je, naj se vrnem. Prosil me je. A jaz sem vztrajala pri svojem. Preveč me je bilo strah ponoviti iste napake. Toda ni se hotel sprijazniti s tem. Nekoliko čudno se sliši, toda oddahnila sem si, ko sem izvedela, da je umrl. Žal mi je, da tako govorim, toda res je tako.«

Večkrat sem jo klical. Želel sem jo prepričati, naj se vrne, ker moje življenje drugače nima smisla. Ni me hotela poslušati. Odložila je slušalko, še preden sem končal. Vedno znova in znova. Potem sem si skušal

urediti življenje, kot sem si najbolje lahko. Zakrpati ga, kjer je bilo razbito.

Vrnil sem se k materi na vas, poskušal popraviti zamujeno, kakor sem najbolje vedel in znal ter se včlanil v vaško prostovoljno gasilsko društvo. Najbrž zato, ker je bil tudi oče gasilec in si je vedno želel, včasih tudi na glas, da bi jaz nadaljeval to tradicijo. Mogoče pa je bil občutek krivde tako močan, da sem mislil, to je tudi moja želja.

Toda tudi v to življenje je posegla njena kruta in požrešna roka, ki je hotela vzeti še drobne koščke tistega, kar je preostalo. Stegovala se je zdaj vse bolj nad mano.

Močneje sem sanjal o njej. In jo imel v mislih. Ona ter njena roka. Nekega dne mi je bilo dosti vsega. Hotel sem ji uiti ter obračunati z njo. Brez jasnih misli sem odšel v gozd. Hodil sem po drobni poti. Skoraj sredi gozda se je raztezalo majhno sinje jezero. To je bil kraj, ki sem ga odkril kot otrok. Nikomur ga nisem pokazal, ker ga nisem hotel deliti. Ljubosumno sem ga hranil samo zase. Vedno, ko sem imel težave, sem se zatekel tja, kajti tod mi niso mogli slediti. Usedel sem se kar na gola tla in gledal v globino jezera. Končno kraj, kjer bom povsem sam in bom užival.

Toda v globini opazim njen obraz. Sijočo podobo. Kako je prišla sem? Saj ji ga nikoli nisem pokazal. Poslednji kraj, ki je čisto moj, mi hoče odvzeti. Me izriniti. S svojo pogoltno roko. Ne boš mi ga prevzela. Ne bom dopustil tega. Nikakor ne … Zakorakam v vodo. Brodim proti njenemu obrazu. Zdi se, da ga je z vsakim mojim premikom manj. Ampak hip zatem se je spremenil v roko. Kačaste oblike. Odurno. Jaz. Čedalje bolj se pogrezam v vodo. Gležnji … Kolena … Pas … Popek … Njena roka se počasi razkraja. Uhaja mi. Rebra … Prsi … Njen obraz. Počasi bledi. Vrat … Brada … Usta … Za hip izgine, a se ponovno prikaže. Njena dlan. Oči … Lasje …

Potem pa je bilo nenadoma vsega konec. Za trenutek me je zagrnila tema. Blažen nič, ki me je vsrkal vase. Nato sem ponovno videl: svoje telo brez življenja. Hotel sem zganiti z roko … nogo … s prsti, pa mi ni uspelo. Ponovno sem zaprl oči. Ko sem jih odprl, sem zaznal, da me nekdo išče. Da me kliče. Mati. Neznan moški. Ena … Dva … Tri … Trije so. Zakličem jim:

»Saj sem tukaj.«

Niso me slišali. Še enkrat sem zavpil. Vnovič me ni nihče slišal. Našli so me šele naslednjega dne zjutraj. Naplavljenega na breg. Voda je izprala vse, kar je bilo človeškega na meni. Potem so me odnesli domov. Položili me na posteljo. Mati je jokala. In starke so zmajevale z glavo. Nekdo se je pokrižal.

Lepo so mi prekrižali roke na prsi, še prej so me umili, me očedili, oblekli v nedeljska oblačila ter mi zatisnili oči, čeprav sem vpil na vse pretege:

»Nikar mi ne zatiskajte oči! Tako rad bi še gledal!«

Pa je bilo zaman. Nihče me ni več slišal …

Tukaj je takšna tema!!

Ponovno začutim tišino prsti v svojih ušesih. Pozvanjajoče mi prigovarja, naj vendarle nadaljujem. Odvrnem ji. Zastrto: Prihodnjič, zemlja, tedaj ti povem kaj več …

Primož Sturman

Črtica v obliki pisma je kot literarna parafraza postavljena v čas resolucije Informbiroja iz junija 1948, ki je v slovenskih tržaških (in goriških) levičarskih vrstah povzročila pravi politični razkol.

Pismo istrski tovarišici ali o tem, kako je Trst že bil najin

Salež, 20. decembra 1948

Draga Marica!

Prejšnji četrtek sem prejel tvoje pismo, ki si mi ga napisala konec septembra.Iz Istre. V mojo malo kraško vas je romalo kar precej časa. Je morda na njegovi poti koga zmotilo to, da je bilo namenjeno meni, "kominformistu" Valentinu oziroma Zdravku Grilancu, ali pa to, da si naslov mojega bivališča napisala tako, da se je kakemu neskaljenemu fašistu v poštnih vrstah zagnusil slovensko zapisani Salež? A vsekakor ... Vesel sem, da ste imeli letos jeseni pri vas dobro trgatev ter da v Gažonu pozimi ne bosta zmanjkala dobra kapljica in domače žganje. Kmet mora imeti svoje, če ne za drugo, pa vsaj za svoj užitek. Niti predstavljaš si ne, kako bi rad k tebi, a kot tudi sama dobro veš, se velike stvari dogajajo na svetu. Tako velike, da zlahka spremenijo življenje malega človeka.

Naše kraje je pred dnevi pobelil sneg. Snežna odeja v teh mrzlih zimskih dneh s sestrsko pomočjo polne lune osvetljuje kraško okolico, kot bi bil dan. Ko sem snoči šel v drvarnico po polena, ki nam jih je zaradi hudega mraza v kuhinji zmanjkalo že okrog šestih zvečer, mi je bila leščerba skorajda odveč, saj je mesec osvetljeval okolico, kot bi na nebu sijalo sonce.

Decembrski led in sneg nista nikakor ohladila vročega ozračja, ki od junija vlada v naših krajih. Zdi se, kot da se je poletje podaljšalo v vročo jesen in zimo. Kraške vasi so ponorele, ljudje in nekdanji tovariši, ki so se skupno bojevali proti Nemcem, fašistom in belogardistom, so se med seboj začeli sovražiti, tako da te niti k sosedu ne spustijo v hišo, če nisi na njihovi strani. Slabše je kakor v času dučeja. Tedaj si vsaj vedel, kdo je tvoj in kdo ne, sedaj pa še tega ne več. Na Proseku ob povratku iz mesta me je pred kakima dvema tednoma skupina babičevcev[1] ozmerjala, češ da moji mestni tovariši slovenskega rodu lastne otroke raje vpisujejo v italijanske šole, saj jih nočejo zaupati njihovim učiteljem. Če se ne bi tedaj pravočasno pobral stran, bi me skupina prenapetežev morda še napadla. Angleži in Amerikanci večkrat dnevno prihajajo v vas nadzorovat dogajanje, hkrati pa se nam posmehujejo, da smo se mogli tako spreti med seboj. Razdeljeni smo, zato nas veliko laže obvladujejo.

Ne vem, kako je v vaših krajih in kaj se je pri vas zgodilo s tovariši, ki so se postavili za mater Rusijo in velikega Stalina. Žal mi je, da zaradi svoje izbire ne morem k vam, a druge poti ni, še manj pa vrnitve. Odločitev ni bila lahka; kar nekaj dni sem namreč premišljeval, na čigavo stran naj se postavim ... Eno leto in pol sem se prebijal po istrskih gozdovih in dolinah kot partizan narodnoosvobodilne vojske maršala Tita, še pred tem pa sem si tedaj, ko sem izvedel, da so na Opčinah ustrelili Pinka in ostale, obljubil, da mora ideja o odrešitvi človeštva pod vodstvom velikega Stalina za vsako ceno zmagati. Se spominjaš tistega večera, ko nama je usoda dala doživeti strastno ljubezensko srečanje na Koroščih nad Miljami? Bila sva le lučaj stran od vaških hiš; go-

1 Babičevci je bilo ime za tržaške komuniste, predvsem slovenske narodnosti, ki so leta 1948 optirali za Tita.

vorilo se je namreč, da je v vasi izdajalec, ki hodi klicat Nemce in fašiste.

Se spominjaš, kako sva si tedaj obljubila, da bo le prišel tisti dan, ko bova z roko v roki in rdečo zvezdo na partizanskih pokrivalih ponosno stopala po tržaškem Korzu in Velikem trgu ter se brez sramu na glas pogovarjala v jeziku, ki sta ga naju naučila naši materi. Tedaj našemu človeku ne bo več treba opravljati najbolj ponižujočih del, saj se bo končno osvobodil spon sužnosti. Delo mu bo v čast in ga plemenitilo. S pokončno držo bova v oči zrla tistim, ki so nas dvajset let tlačili, nam prepovedovali govoriti naš jezik, pojili naše ljudi z ricinusovim oljem in jih silili v bedo. Še dobro, da je naš kraški človek tako navezan na svojo zemljo, ki mu daje skromen, a dostojanstven pridelek in katere mu nikoli ne bodo mogli vzeti; izgubil jo bo le, če jo bo neumno zapravil po lastni krivdi. Se še spominjaš, kako sva si tistega večera dejala, da je Trst že najin ...

Pa je usoda hotela drugače. Izdajalec je res bil v vasi in tebe so nekaj dni zatem ujeli. Škoda, da nisi mogla doživeti tistega zmagoslavnega majskega veselja, ko je naša vojska strumno korakala po mestu in tako končno pokazala fašistom, kar jim je šlo. Hercegovski bratje so mesto osvobodili že prvega maja, medtem ko smo v Istri imeli težje delo, počistiti smo morali s fašisti in izdajalci. Na srečo je bila naši enoti v drugi polovici meseca zaupana naloga, da zastraži Arzenal svetega Marka. Prav tistega, v katerem je trideset let svojega življenja prebil moj ostareli oče. Najprej je koval bojne ladje cesarju Francu Jožefu, nato še Mussoliniju.

Pogrešal sem te, ko sem v majskem zmagoslavju s tovariši stopal po Korzu in Velikem Trgu. Ni se izpolnila obljuba, ki sva si jo dala one prijetne pomladne noči leto poprej. Še pomniš Pinka Tomažiča, ki je padel pod streli fašistov decembra 1941? Od družine je preživela le še mati Ema, saj je oče Josip umrl pod ameriškimi bombami, hčerka Dani pa je skupaj z možem Stankom našla smrt takorekoč na hišnem pragu. Ne vem, kdo ju je spravil, če naši ali beli ...

Veliki Stalin bo zmagal in vseh delitev bo konec, vse skupaj je le še vprašanje časa. Naš narod je dvajset let trpel in krvavel v fašističnem objemu, kateremu se je znal enotno zoperstaviti. Le redki so bili izdajalci. Linije tigrovcev komunisti res nismo mogli do kraja sprejemati, saj smo odrešitev videli le v zmagi komunizma povsod po svetu. S to se bodo narodna vprašanja rešila sama od sebe, saj je proletariat eden in mora po porazu fašizma premagati še kapitalizem. Le še vprašanje časa je, kdaj bo nehvaležni tiran, ki je podlo obrnil hrbet veliki Rusiji in očetu Stalinu ter se prodal imperialistom, položil orožje pred največjim možem zgodovine. Čemu smo prelili toliko tovariške krvi? Morda zato, da danes v Trstu komandirajo Angleži in Amerikanci ter na vodilna mesta postavljajo potuhnjene fašiste, pa tudi narodne izdajalce, ki so k nam pribežali ob koncu vojne?

Kakšen je bil tvoj povratek iz Buchenwalda? Slišal sem, da so se v Nemčiji dogajale strašanske reči. Le predstavljam si lahko jih. Na polovici maja se je v enoti govorilo o tovariših, ki so jih sežigali v Rižarni, medtem ko je z njihovih tovornjakov na glas trobila skladba Lili Marlen. Kako žalostno je vse skupaj. Morda je res prezgodaj o tem govoriti. Zagotovo bo to veliko laže tedaj, ko bo zarja svobodnih dni vendarle zasijala nad našimi kraji in bo vse trpljenje, ki ga je moral preživeti naš slovenski človek, osmišljeno. Tedaj bomo pod vodstvom velikega Stalina in slovanske matere Rusije vsi živeli v miru in svobodi: Slovenci, Italijani, Hrvati, Francozi in vsi drugi narodi Evrope in sveta.

In tedaj se lahko spet snideva na Koroščih in se zazreva v naš mali košček zemlje od Savudrije do Gradeža, ki bo goreč, rdeč in kipeč od revolucionarnega odrešenjskega tuzemskega vstajenja vseh ponižanih in zatiranih.

Ta dan pride kmalu!

Tvoj Tinko

Pogovor z esejistom, filozofom in teologom dr. Edvardom Kovačem

Foto: Dokumentacija Dela

Nietzsche mi je bil izziv

Začeti moram s čestitkami. Pred kratkim ti je Francoska republika podelila red viteza umetnosti in leposlovja, kako se počutiš kot vitez?

Lepa hvala za čestitke! Ko zaslišim besedo „vitez", takoj vstanejo v meni deški spomini, ko smo brali povest *Trije mušketirji* in se igrali viteške igre. Takrat nisem vedel, da se lahko otroške sanje kdaj tudi uresničijo. Seveda na precej drug način, kot jih buri otroška domišljija. Prišla so namreč leta, ko sem se zanimal za kulturno zgodovino Evrope, prebiral leposlovje in se zavedel, da je bilo viteštvo v srednjem veku predvsem etična plemenitost, saj je pomenilo varovanje ubogih, zaščito brezpravnih in prinašanje pravice nemočnim. V tem smislu pomeni tudi sedanje odlikovanje priznanje poštenosti in velikodušnosti, zato se v meni poraja vprašanje, ali bi ne bil moral to odlikovanje prejeti kdo drug pred menoj? Tokrat gre celo za viteštvo umetnosti in leposlovja. S tem priznanjem se vzdržuje tradicija, kjer lepe umetnosti opevajo lepoto in častijo vse, kar je presežno ali nosi sledove večne lepote. Če je bila moja literatura prepoznana kot takšna, kljub svojim že sivim lasem najprej zardim. A potem pride spoznanje, da sem pač ujel navdih, ki mi je bil dan in da je vsaka misel, ki se je zasvetila ali beseda, ki je zazvenela, milostni trenutek.

Tvoja prva profesorja sta bila dr. Janez Janžekovič in dr. Anton Trstenjak? Kje in v čem si našel spodbude za svoje poklicno delovanje?

Pravzaprav me je filozofija privlačila že od prvega razreda gimnazije. Ko smo poslušali o antični zgodovini, se mi je zdela usoda idej pri Platonu veliko bolj pustolovska kot npr. punske vojne. Spomnim se, da sem potem že v drugem razredu odkril spise filozofa Janeza Janžekoviča, ki je takrat pisal v revijo *Nova pot*. Še danes sem hvaležen frančiškanskim patrom, ki so mi jo posojali. Ko smo se morali učiti, so drugi pod knjigami fizike in kemije skrivali kriminalke, sam pa sem na skrivaj bral Janžekovičeve razprave. Seveda nisem mogel vsega razumeti, toda takrat sem odkril, da so lahko tudi ideje strastne in da je iskanje resnice nepomirljiva želja, ki ti ne da spati. Pozneje sem odkril, da je bilo Janžekoviču iskanje resnice – podobno kot v antiki – etično obvezujoče. Sam je dosledno živel s svojimi spoznanji, bil je hkrati pokončen in skromen, zame nedosegljivi ideal. Anton Trstenjak pa mi je bil v svojem svetovljanstvu prav tako izjemno privlačna osebnost. Bil je tudi izreden pedagog, in ker sva bila oba Radgončana, je bil do mene še osebno pozoren. Izjemno nas je znal navdušiti za filozofijo. Čeprav je v zrelih in poznih letih njegov miselni svet napolnjevala predvsem psihologija, nam je neprestano dopovedoval, da je začetek resnega premisleka le filozofija. Pri njem so ideje, ki jih je prenašal v življenje, postale meso in kri. Oba profesorja sta se zavzela pri mojih predstojnikih, da sem šel zgodaj študirat filozofijo in tako sem se znašel v Parizu.

Zdaj si že dolgo profesor v Sloveniji in v Franciji, študiral in doktoriral si v Franciji, bi lahko Francijo imenoval ‹druga domovina›? In seveda, kaj sploh je ‹domovina›? Kaj čutiš, kaj kot eden nosilcev naše kulture v Franciji razumeš pod tem?

Zanimivo je, da me na Katoliški univerzi v Toulousu, kjer predavam že 28 let in me imajo za svojega, še vedno predstavljajo kot Slovenca. Kot Slovan jim pomenim obogatitev latinske kulture in germanske misli. V tem smislu me pogosto tudi marsikaj neformalno sprašujejo. Nekajkrat me je presenetilo, da se je lektorica, ki je pripravljala mojo razpravo za tisk, zasmejala. Potem mi je pojasnila, da pravi Francoz pač ne bi česa tako in tako rekel. In ko sem hotel popraviti, mi je odločno preprečila z besedami: »Ne, škoda bi bilo, kar pustite, zveni tako poetično«. Kako se ob tej odprtosti duha ne bi počutil doma in ne bi bil vesel takšnega kulturnega okolja, ki moje slovenstvo sprejema kot obogatitev! Toda ko sem resnično doma v Sloveniji, čutim, da pripadam tudi francoskemu svetovljanstvu in bi težko živel brez francoske literature, miselnih tokov pa tudi francoskega *esprija*, se pravi humorja. Morda sem se ga malce preveč navzel, zato je kdaj v Sloveniji kdo užaljen, čeprav nisem hotel reči nič slabega.

Tvoje ožje področje je etika, in s tem v zvezi filozofska antropologija in družbena morala. Vse to so področja mišljenja, ki jih vsaka kriza tako rekoč čez noč zelo izpostavi. Misliti krizo, kar izvirno pomeni odločitev, je v naravi kriznega trenutka, če seveda nismo panični in če se sploh hočemo dokopati do vzroka in s tem do možnih rešitev. Kaj pomeni kriza, biti v krizi … ?

V svojih spisih res povezujem etiko z antropologijo, saj sem prepričan, da je imel Claude Lévi Strauss prav, ko je trdil, da je človek postal človek šele, ko je postal etično bitje. Veliko govorimo o današnji krizi vrednot, v smislu, da se je stara lestvica vrednot sesula in da nova še ni vzpostavljena. Menim, da je treba znova vzpostaviti temeljne vrednote, tiste, ki so univerzalne, te, ki veljajo za vse ljudi. V tem smislu ostajam kantovec, le da menim s personalisti in tudi z Jürgenom Habermasom, da je potreben skupen premislek, kaj je vendarle tisto, kar bi bilo vsem ljudem temeljno. Če se temu odrečemo, potem je konec s človekovimi pravicami, potem je mogoče v neki družbi zagovarjati prav vse. Tako pozdravljam »svetovni etos« Hansa Künga. Vse v našem ravnanju gotovo ni temeljno, nekaj je seveda tudi aplikativna morala, ki se v času in s kulturami spreminja. In tukaj moramo danes sprejemati tudi nove antropološke danosti. Če ne ločuje-

mo temeljne etike in aplikativne morale, potem lahko zdrknemo, ali na eni strani v fundamentalizem, ko je vse temeljno, vse neizprosno zahtevno, ali pa na drugi strani v moralo, zrelativizirano do kraja, ko se je mogoče o vsem dogovoriti, ko lahko nekaj, kar je etično grozljivo, postane oportuno in izvedljivo.

Menim, da rešitve ne more nuditi anglosaksonski svet, ki je nagnjen k enačenju etike in prava. Vem, to je protestantska tradicija, ki je omogočila moderni svet, v katerem je zakon postal ponotranjen in tako bil brez prisile etično obvezujoč. Prišlo je do izjemno dosledne odgovornosti vsakega posameznika pred zakonom. Toda danes ta zakon pogosto omogoča kar hude socialne krivice, tudi osebna ponižanja ali medosebno brezbrižnost. Izhod iz te krize vidim, da se morala znova osamosvoji od zakona in postane osebna zavest onkraj vsakega napisanega zakona. Temeljno izkustvo te morale, ki je nad zakonom, ni zgolj razmislek posameznika, kot bi utegnil kdo misliti, ampak medosebni odnos. Šele ko sem občutljiv za stisko in potrebe drugega, lahko izstopim iz zagledanosti vase in se odrečem svoji središčnosti.

V kulturno zavest si se vpisal v osemdesetih z javnim oglašanjem, s komentarji, s članki v reviji 2000 in drugod. To je bil, zdaj vemo, prelomni čas, čas tveganj, tudi čas odločitev, ki se nam, takole nazaj, že kaže v skoraj rožnati luči … Takrat si se ravno vrnil iz Francije. Ampak, kolikor se spomnim, začetki niso bili lahki …

Res sem se začel vračati domov sredi 80-tih let prejšnjega stoletja. Bil je to sijajen čas, obdobje, polno pričakovanj in miselnega snovanja. Slovenski kulturni tokovi so se začeli tudi širše ozirati po Evropi. Takoj sem se povezal z revijo *2000*. Blizu mi je bila, ne samo ker sem osebno poznal skupino z urednikom in esejistom Petrom Kovačičem, časnikarjem Pavletom Bratino ter pesnikom in prevajalcem Vilijem Stegujem, ampak tudi po svoji personalistični usmerjenosti. Čutil sem, da moramo nadaljevati tam, kjer smo se pred vojno ustavili, saj sta bila tudi že prej omenjena Janžekovič in Trstenjak personalistično usmerjena. Želel sem prinesti domov filozofijo Emmanuela Levinasa, iz katerega sem napisal tezo. Revija *2000* pa je bogatila slovenski prostor z evropskimi misleci, ki jih uradna ideologija ni omenjala, kot so Emmanuel Mounier, Søren Kierkegaard, Simone Weil, Martin Buber in drugi. Pri tej reviji sem srečal judovskega prijatelja Mladena Švarca in potem tudi pisatelja Marjana Rožanca, s katerim sva prijateljevala. Ob koncu 80-tih let smo dosegli, da smo lahko objavljali pod imenom *2000* tudi v *Dnevniku* in takrat smo vedeli, da se mora Jugoslavija demokratizirati, ali pa je ne bo več. Omenim naj še Teološki tečaj. To je bila ustanova, ki je kot množična javna tribuna vsako leto novembra privabila vse tja do 1000 ljudi v dvorano in na dvorišče Teološke fakultete. Bilo je posebno doživetje predavati v nabito polni dvorani, ko so mladi sedeli po odru in debatirali vse tja do polnoči. VečinO svojih predavanj sem potem izdal v knjigi *Modrost o Ljubezni*. Vsekakor pa ni šlo vse gladko. Ob procesu četverice JBTZ so pisatelji organizirali literarne večere, s sobratom patrom Pavletom Jakopom pa sva z mladimi priredila molitvene večere za pravičnost in mir. Za te dogodke se je zanimala tudi širša jugoslovanska javnost. V svojem arhivu hranim zapis iz sarajevskega *Oslobodjenja*, ki naju je imel za fašista. Ko gledam danes nazaj, vidim, da bi se lahko zgodba tudi drugače končala. Posamezniki iz našega personalističnega gibanja so stopili kasneje dejavno v politiko, sam pa sem vztrajal v skupini, ki se je odločila, da ohrani le kulturno pozicijo. In v tem položaju sem še danes.

To so bila leta po tvojem doktoratu, čas tvojih prvih knjig. Knjiga Nietzschejeva tragičnost *se je lotila filozofije nihilizma s precej nenavadnega izhodišča. Tedaj smo bili še vsi pod vtisom Martina Heideggerja in njegove razčlembe tega filozofa, ti pa si se mu poskušal približati na povsem drugačen, kulturno-duhovni način, ki je implicitno kritičen tudi do heideggerjanstva. Kaj te je pritegnilo k Friedrichu Nietzscheju?*

Imel sem srečo, da sem v Parizu našel izredne profesorje, ki so mi predavali o Nietzscheju, to sta bila Paul Valadier in Yves Ledure. Nasploh so bili pariški krogi v tistem času, tudi filozofi diference, kot sta Jacques Derrida in Gilles Deleuse, zelo dovzetni za Nietzscheja. Meni je bila izziv Nietzschejeva kritika krščanstva. Te kritike nisem več razumel kot napad in se zato nisem postavljal v apologetski položaj, ampak sem jo preprosto sprejel kot izziv in kot klic k prečiščenju krščanstva. In v tem duhu sem začel razumevati Gabriela Marcela in Emmanuela Mounierja in druge francoske personaliste kot tiste, ki so uspeli uresničiti to – in v tem je bil zame strašen paradoks –, kar je Nietzscheju spodletelo, se pravi, da so bolje uresničili njegove zahteve, kot jih je on sam. Šlo je predvsem za obuditev večnostne razsežnosti znotraj človeške telesnosti. Napisal sem še magistrsko nalogo na to temo, se pravi o filozofiji telesa pri Arthurju Schopenhauerju in Nietzscheju, za katero pa ni bilo nikoli časa, da bi jo predelal in objavil. Takrat sem tudi ugotovil, da je neka malomeščanska morala, ker je bila miselno jalova, brez izvirnosti in ustvarjalnosti, začela izkoriščati vero, da bi obstala. Na neki način sem postal celo hvaležen Nietzscheju, da je te stvari tako jasno povedal. Seveda sem bral tudi Heideggerjevo interpretacijo Nietzscheja in mu dal prav v zahtevi, da je treba izstopiti iz klasične metafizike, tiste filozofije, ki je hotela enačiti Boga s pojmom biti. Šlo je namreč za tako imenovano onto-teologijo. Prav pri Levinasu sem potem našel odgovor, da je mogoča tudi »postmetafi-

zična« metafizika, tista, ki izhaja iz osebno etičnega odnosa, bit pride pri Levinasu kasneje. Zato se mora tudi govorica o Bogu radikalno spremeniti.

Tudi tvoj učitelj Emmanuel Levinas, ki ga omenjaš in iz katerega si doktoriral, je bil v nekem posebnem odnosu do filozofa Heideggerja …

Odnos med Levinasom in Heideggerjem je zelo zapleten. Levinas ga je sprva občudoval, v njem je videl do konca svojega življenja Aristotela XX. stoletja, saj ga je pravzaprav ta filozof uvedel v pravo filozofsko razmišljanje. Toda na drugi strani Levinas ni mogel razumeti, zakaj Heidegger ne zmore razviti temeljne etične misli, zakaj ostaja le pri ontologiji. Zato se je raje podal nazaj k njunemu skupnemu učitelju Edmundu Husserlu. Toda znova ni ostal pri njem, ampak je Husserlovo fenomenologijo radikaliziral v temeljno etiko. Tudi ko sem s filozofom osebno govoril, mi je zatrdil, da bi rad ostal fenomenolog, se pravi Husserlov učenec, čeprav se je od njega oddaljil in opustil nekatere filozofske premise svojega učitelja, npr., da se vse začne pri predstavi. Pri Levinasu se vse začne, ko me kdo vznemiri, me s pogledom prebudi in ta pogled nima vizualnega pomena, ampak se mi razkrije s svojim etičnim velelnikom.

Z Levinasom po navadi povezujemo pojem etike, natančneje ‹etiko etike›, kot je temu rekel Derrida … Ali pa gre bolj za filozofijo medčloveških odnosov? Kaj te je pritegnilo pri tem judovskem filozofu, specialistu za talmud?

Če bomo pri Levinasu iskali kako uporabno vsakodnevno moralo, bomo razočarani. To vsakodnevno družbeno etiko moramo še ustvariti. Filozof pa gre k samemu izvoru človeške misli. Mene je presenetil v svojem izhodišču, da namreč človek začne misliti prav zaradi tega, ker je ranjen od nesreče drugega, da se celo človeška inteligenca porodi zaradi tega, ker nam je mar za drugega. V tem sem videl novo paradigmo, ki lahko resnično ustvari postmoderno etiko. Če vzamemo nebogljenost drugega in moj odgovor na njegov klic k pomoči kot izhodišče naših etičnih odnosov, potem je resnično mogoče zgraditi novo civilizacijo, civilizacijo ljubezni. Druga razsežnost Levinasove misli pa me je prav tako privlačila. Šlo je za poskus, da v sodobno filozofijo uvede svetopisemske pojme. In v tem »prestavljanju« biblične misli v filozofski jezik je Levinas pravi mojster. Sam pravi, da mu je to omogočila fenomenologija. Kakorkoli že, Levinas se zaveda, da je klasična filozofija v njegovem trenutku obstala. Pravi zagon lahko dobi le iz literature. In gre h Knjigi vseh knjig, ki je *Biblija* z judovskim komentarjem, s talmudom. V tem smislu ima zelo zanimive razlage, da npr. tisto rojevanje mišljenja, o katerem sem pravkar govoril, pomeni prebuditev preroškega poklica. Toda to preroško službo, ki jo lahko vsak prejme v bližini sočloveka, Levinas razume izključno etično. Vsekakor je zanimivo, da v filozofijo uvede pojme, kot so razodetje, vstajenje, svetništvo, da govori o čudežu in slednjič celo o molitvi. Celo njegov znameniti pojem obličja nosi sledove Božjega obličja.

Vrniva se domov, k tvoji naslednji knjigi, ki je pritegnila pozornost … ne samo moje, seveda. Kaj je ‹nacionalna zavest›? Enkrat pravimo, da nam je manjka, drugič, da smo z njo čez vsako mero obsedeni, tretjič spet, da je v francoskem, državotvornem pomenu, večina sploh nima …

Z vprašanjem slovenske nacionalne zavesti sem se začel ukvarjati ob vračanju domov. Takrat je bil to zelo izpostavljen problem, ker smo se vpraševali, kaj bo z našo državnostjo, kje iskati njene temelje in kako bomo vstopili v Evropo. Bil sem prepričan, in to sem še danes, da je temelj naše državnosti kultura. V tem smislu je tudi Ministrstvo za kulturo simbolnega pomena in spada med tako imenovana državotvorna ministrstva. Ker sem takrat v Franciji že predaval filozofsko in kulturno antropologijo, sem se podal k vprašanju: kaj pa je ta slovenska kultura? Iskal sem duhovni značaj naroda. Pri tem sem odkrival zanimiv paradoks, da smo Slovenci po tradiciji sicer katoliški narod, toda značajsko smo blizu protestantizmu. Pravzaprav sem opazoval zanimivo in posrečeno sintezo latinske sredozemske Evrope s protestantsko severno Evropo. Na eni strani je naše veselje do praznovanja, radostnega srečevanja in na drugi strani dosledna etična odgovornost ter seveda svet odnos do vsake knjige. Gotovo danes ta značaj bledi, saj smo tudi mi bili najprej v procesu balkanizacije, ko je etični odnos do besed izginjal, in smo zdaj pod vplivom globalizacije, ko uporabniška mentaliteta izpodriva temeljni razmislek o sočloveku. Zato danes v slovenski mentaliteti zaznavamo še večjo raznolikost. Vseeno pa menim, da nam mora ostati veselje nad našim jezikom. Prav v tem jeziku, je bil prepričan Primož Trubar, se bomo pogovarjali z Najvišjim in Najsvetejšim. Danes lahko rečemo, da znamo biti samo v tem jeziku resnično neposredni in pristni in da samo v tem jeziku zmoremo spregovoriti o svojih najglobljih vzgibih. Če izgubimo svoj jezik, ne bo samo ena folklorna posebnost manj, ampak bomo tudi osiromašili medosebne odnose ter jih skrčili na upravljalnost, ekonomsko izmenjavo in tehnično uspešnost. Svoje študente rad opozorim na francoski film *Sovraštvo*, ki govori o mladih fantih iz lyonskega predmestja. Njihovi osebni odnosi so zelo obubožani, tudi grobi, in za kaj lepega, kar bi sicer radi izrazili, nimajo besed. Prizori so prav pretresljivi, ko želijo fantje biti nekaj drugega kot nasilneži, a žal za to ne obvladajo jezika.

Lani je tvoj red praznoval osemstoto obletnico ustanovitve. Toda prav tako je zgodovinsko sila nenavadna, skoraj neverjetna Frančiškova zgodba. Kako se je zgodilo, da je tako posveten papež, preganjalec katarov in intelektualec, ki je ustanovil oxfordsko univerzo, potrdil Red manjših bratov, ki mu pripadaš? V čem in kako je ta trenutek zgodovine določil moderno Evropo?

Prihajam iz Toulousa, ki je prav tako znamenito mesto, podobno kot Assisi, saj je v njem Dominik ustanovil svoj Red pridigarjev kot odgovor na izziv katarov. Dominikanci prav tako veljajo za ubožni red in so še danes navzoči po vseh celinah sveta. Katari so bili zanimiv evropski pojav v XII. stoletju. Med seboj so se znova klicali za svete, živeli so skromno in bili so zelo svobodni do tradicije, cerkvene discipline in seveda tudi do svojega imetja. V tem se nam zdijo privlačni. Toda naša predstava o njih je preveč romantična. Bili so pod vplivom vhodnega perzijskega dualizma in pravzaprav niso cenili ne tega sveta in ne človeške telesnosti. V tem so bili več kot strogi, vse snovno in telesno je bilo zanje ničevo in povezano z zlom. Frančišek pa izhaja iz biblične tradicije in hvali stvarstvo v njegovi lepoti. Tudi barvitost in raznolikost živalskega in rastlinskega sveta mu pomagata hvaliti Boga. V tem smislu je pravi antipod katarov. Toda na drugi strani tudi on ni bil navezan na imetje in je živel zelo ubogo. Prav tako je v svoji globoki duhovnosti izredno inteligenten in se ne zaganja v cerkveno strukturo, pusti jo pri miru in jo celo spoštuje, a hkrati gradi novo strukturo Cerkve, ki je bratska skupnost, iz katere nihče ni odpisan, ne moški in ne ženske, tudi ne ljudje, ki so si ustvarili družino. Tako je rimski škof, takratni papež Honorij III., v njem prepoznal genialno rešitev, ki lahko reši Cerkev hudih pretresov. To se je potem tudi dogajalo: npr. v Montaubanu so se vsi katari pridružili frančiškanskim skupnostim. Ubožni redovi so ustvarili nov tip redovnih skupnosti, ki ga je bilo mogoče živeti znotraj meščanstva, sprejeli izzive svoje dobe ter potem ustanavljali univerze.

Druga nenavadna figura med frančiškani … no, saj jih ni tako malo … je John Duns Scotus, doctor subtilis, *avguštinski teolog in realist, ko se je že naznanjal nominalizem. Duns v srednjeveški angleščini pomeni tepčka (od besede ‚dunce'), ali pa se mogoče motim? S čim te je pritegnil filozof in teolog, ki se danes zdi precej obskurna figura, razen če seveda ni v ozadju stari spor med avguštinci in tomisti …?*

Nad Scotom je bil navdušen že naš Trstenjak. Pravil nam je, da v XIV. stoletju niso razumeli njegove bistroumnosti in z njegovimi pretanjenimi pojmi niso vedeli kaj početi. Potem sem prišel v Pariz in tam so veliko navajali Hanno Arendt, ki se je pri vprašanju svobode sklicevala na Scota, tudi mladi filozof Jean-Luc Marion je v njem videl predhodnika moderne fenomenologije in postal sem nanj pozoren tudi sam. Odkril sem, da si z Levinasom nista tako različna. Tudi za Scota je ljubezen že inteligentna in daje človeku misliti. Začel sem uživati v njegovih pojmih, s katerimi z lahkoto priznava Bogu, da je bitje, kajti ta pojem Boga ne izčrpa. Bog je še veliko več kot bit, je Ljubezen in v tem ni samo neizrekljiv, ampak nas preko Ljubezni prebuja k Besedi, k osebnemu odnosu. Potem sem še odkril, da bi lahko Levinasov pogled obličja, ki me izbere za preroško službo, primerjal s Scotovim pojmom »haecceitas«, kar pomeni, da sem sam še več kot enkraten. Gre za izjemno individualnost, ki je ne morem podariti drugemu, se pravi za »totost«, ki me označi in ki ji ne morem uiti, kot ne morem uiti pogledu trpečega človeka. Se ne izmikam zelo posrečeni besedni igri med Dunsom in staro angleščino. Sam izraz označuje kraj na Škotskem in se je v stari škotščini imenoval »Dunse«, kar prihaja iz keltščine »An Dùn«. Tam se je Janez Škotski rodil. A vsiljuje se mi vprašanje, ali tudi staroangleški izraz »tepček« ne pomeni »norosti ljubezni«? Duns Scot je resnično razklenil zelo strukturirane tomistične pojme, jih docela zniansiral in postavil nove distinkcije. Ljubezen razbije vse naše ustaljene predstave in nam preko paradoksa pove prav obratno, kar smo poprej menili, da je res. Te dni bo pri Mohorjevi izšla knjiga Nikolaja Berdjajeva o Dostojevskem, v kateri je ta ruski romanopisec prikazan ko tisti mislec, ki razbija vse naše okvirje in nas preseneti z novimi spoznanji. Zdaj sem že šel precej dlje od Scota, toda on je začetnik neke druge misli, tiste, ki se ne da uokviriti v sistem, ampak se pusti venomer znova navdihovati od Ljubezni.

Naj se povrneva k tvoji filozofiji, ki je vsaj za večino bralcev povzeta v knjigi Oddaljena bližina. *Odkrito rečeno, to je knjiga, ki jo je težko povzeti. Govor se zdi preprost, odprt, po obliki esejističen, skoraj poetičen in za nekatere premalo strog, ‚filozofski'. Kaj se pravi filozofirati, misliti in govoriti na filozofski način?*

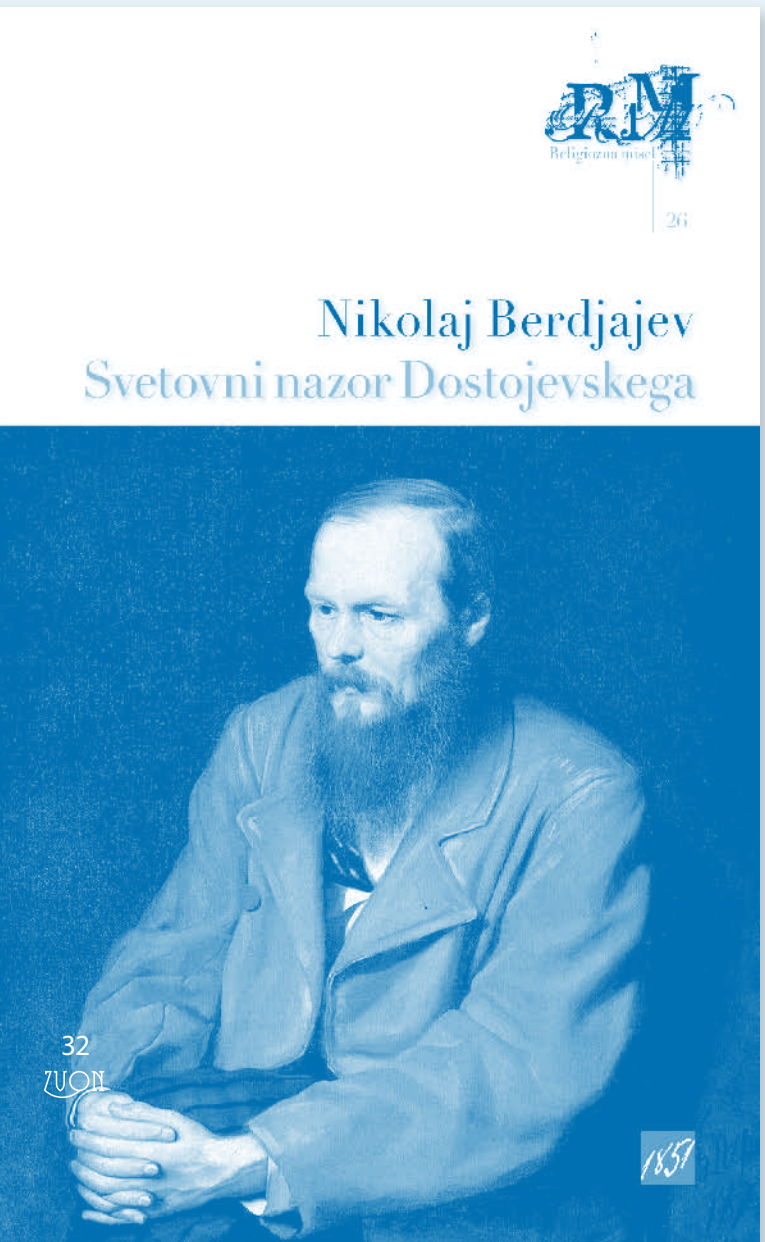
Heidegger je dejal, da so vse filozofske ideje najprej navzoče v literaturi, potem jih prevzame filozof in iz njih naredi pojme. Če želimo obogatiti filozofijo z novimi pojmi in spoznanji, moramo najprej prisluhniti poetom, literatom in svetim knjigam. Sam sem preko svojih učiteljev Levinasa in Franza Rosenzweiga prisluškoval pomenu zgodb iz *Biblije*. To so bile Knjiga stvarjenja, Visoka pesem, zgodba Marije iz Magdale itd. Tudi Nietzsche mi je ostal izziv, saj je prav tako šel k literaturi, izbral si je grško tragedijo. V tem smislu sem sam prisluhnil tudi Marjanu Rožancu kot mislecu in kot literatu. Nisem prepričan, da sem ustvaril svojo filozofijo, toda poskus ponovnega združevanja hebrejske in grške misli se mi je vendarle razkril. Zaradi tega so zame pomenljivi naslovi knjig, ki sem jih iz-

bral: filozofija, ki je v svojih grških začetkih »ljubezen do modrosti«, postane v bibličnem obzorju »modrost o Ljubezni«. In tisto, kar mora biti zaobjeto, ponotranjeno, razčlenjeno in izpeljano na skupni imenovalec v filozofskem sistemu, obratno, mora ostati zunaj, ostati oddaljeno. Toda ne gre za daljavo, ki bi me pustila brezbrižnega, ampak je to daljava, ki mi je intimna. Tako kot so prevedli mojo knjigo v francoščino *Najvišje in najintimnejše*. Za takšen etični pojem osebnih odnosov pa seveda aristotelski tomistični besednjak odpove. A ostaja nam pesniška beseda, ki ni samo melodija, ki ogreje srce, ampak misel, ki zahteva izdelavo novih pojmov.

Da, pesnik kot mislec prihodnjega … Dal si mi lepo iztočnico za moje zadnje vprašanje. Če govorimo o etični misli poezije, me zanima odnos med pesnikom (ali pisateljem) kot človekom in pesnikom kot ustvarjalcem. Sprašujem dvoje: prvič, ali so ustvarjalčeva osebna dejanja v kakršnem koli smislu z vrednotami njegovega opusa, in, drugič, ali je življenje v smislu dejavne angažiranosti za ustvarjalca sploh nujno? Ti si predsednik Mirovnega odbora svetovne pisateljske organizacije PEN, kako povezuješ to dvoje?

Prepričan sem, da literati nismo najboljši politiki. Že Platon je ob koncu ugotovil, da naj modreci samo napišejo zakone, vladajo pa naj drugi. Tako je tudi s pesniško besedo. Z njo ni mogoče upravljati družbe. Toda to je le del rednice. Resnica je tudi ta, da pristna pesniška beseda mora biti izgovorjena, da bi družba lahko sploh obstajala. V starih Atenah so šli iskat pesnika tudi v podzemlje, saj brez njega, brez njegove avtentične besede, mesto ni moglo vzpostaviti temeljnih etičnih odnosov in blaginje. Pesniki in literati imajo v družbi poslanstvo, da stvari poimenujejo s pravim imenom in da družbo zdramijo v njenih temeljih. Odbor pisateljev za mir Mednarodnega PEN, ki je bil ustanovljen na pobudo Slovenskega centra in ki ga tradicionalno vodimo Slovenci, ima prav to vlogo: naj o temeljni vrednoti, ki je mir, najprej spregovorijo pisatelji, pa čeprav se njihovi narodi medsebojno sovražijo. Najprej naj se oglasi resnična, modra in pristna beseda ter pokaže, da je pogovor med sprtimi narodi vendarle mogoč. Za takšen kraj oaze miru smo si izbrali slovenski Bled, kjer so se začeli pogovarjati Izraelci in Palestinci, Baski in Španci, Kurdi in Turki, upajmo, da kmalu tudi vsi narodi na Balkanu in nekoč celo Tibetanci in Kitajci. V tem je najbrž tudi širše poslanstvo slovenske besede: je samozavestna, saj sta njen zven in izrazna moč na ravni svetovnih jezikov, a hkrati je gostoljubna, saj zna razkriti svojo veliko dušo tujcem. V tem smislu dobivajo blejska srečanja nadih preroškega miru, ko je »že danes jutri«. Literarne in modre besede so kot otroci, čeprav si jih želimo danes, jih porajamo za jutrišnji dan.

Pogovarjal se je **Marjan Strojan**

»Domovina je ena«

Pogovor z Bibijano Čujec, slovensko znanstvenico v Kanadi

Tokrat predstavljamo res posebno gostjo: naša rojakinja iz Kanade, uspešna raziskovalka in univerzitetna profesorica Bibijana Čujec je sploh prva Slovenka, ki je opravila doktorat iz fizike. Bibijana Čujec je v letih po drugi svetovni vojni študirala in doktorirala v Ljubljani, nato je – leta 1961 – odšla na podoktorsko izpopolnjevanje v Združene države Amerike in se zatem kot raziskovalka na področju jedrske fizike in kot profesorica ustalila v Kanadi, najprej v Edmontonu, nato pa v Quebecu na univerzi Laval, kjer je bila od leta 1970 do upokojitve leta 1995 redna profesorica. Bibijana Čujec z dekliškim priimkom Dobovišek se je rodila 25. decembra leta 1926 v Ljubljani očetu strojnemu tehniku in materi uradnici. Gimnazijo je končala pri uršulinkah, takoj po vojni je začela študirati matematiko in fiziko na tedanji Naravoslovni fakulteti ljubljanske univerze. Doktorsko disertacijo iz jedrske fizike s temo o fotonuklearnih reakcijah je ubranila v Ljubljani leta 1959, kot raziskovalka je delala najprej na Fizikalnem inštitutu SAZU in nato na Inštitutu Jožef Stefan. Po prihodu v Pittsburgh v ZDA in nato v Kanadi je nadaljevala uspešno raziskovalsko kariero. Preučevala je osnovne delce v kozmičnih žarkih, ukvarjala se je s spektroskopijo jeder in z reakcijami med težkimi delci. Njena znanstvena bibliografija obsega okrog sedemdeset člankov. Pred nekaj leti je v slovenščini izdala knjigo z naslovom Od kod smo, *v kateri predstavlja svoj pogled na celoto materialnega in duhovnega sveta ter na komplementarnost oziroma sobivanje znanstvenega in religioznega. Kljub visokim letom občasno še obišče domovino.*

Spoštovana gospa doktorica, vaša življenjska pot se mi res zdi impresivna: A začniva na začetku:najprej nekaj besed o vaši predvojni mladosti v Ljubljani: rodili ste se v desetletju po prvi svetovni vojni, kakšno je bilo vaše otroštvo pa kako ste preživeli drugo vojno?

Rodila sem se leta 1926, bila sem edini otrok, imeli so me zelo radi, nekako sem bila obvarovana vsega hudega, živela sem v varnem okolju. V osnovno šolo in gimnazijo sem hodila k uršulinkam. Med vojno se nisem ukvarjala s politiko. Sploh se nisem ukvarjala s politiko, vedno sem cenila znanje, to se mi je zdelo najpomembnejše. V šoli sem bila pridna učenka in dijakinja. Takoj po vojni, leta 1945, sem se vpisala na univerzo, na Fakulteto za matematiko in fiziko. Vedela sem, da se bo to potrebovalo in računala sem, da bom lahko dobila službo in morda učila. Bila sem prepričana katoličanka in vernica. Ko sem diplomirala, se je ravno ustanavljal Inštitut za jedrsko fiziko in profesor Peterlin me je povabil k sodelovanju. Na Inštitutu sem naredila doktorat iz jedrske fizike. Tam smo imeli pospeševalnik, betatron, ki smo ga dobili iz Švice. Da, za znanost sem bila vseskozi navdušena.

Kot pravite, ste se za fiziko odločili iz praktičnih razlogov, domnevali ste, da bo fizika znanost prihodnosti in res je to postala in je še. Predavali so vam odlični slovenski znanstveniki, profesorji Anton Peterlin pa Josip Plemelj in Ivan Vidav. Kakšni so pravzaprav vaši spomini na tiste povojne čase?

Na univerzi je bilo lepo, bila je velika rast v znanosti in v duhovnem pogledu. Res se ne morem pritožiti nad tistimi časi.

Posvetili ste se jedrski fiziki: kako je bilo to videti tam leta 1950 ali 1960 – ta znanost je bila takrat na začetku, ne več čisto v povojih, ampak vseeno. Kako je bilo videti stvari tedaj, koliko vemo danes v primerjavi s tedanjim časom, kakšen je bil pogled skozi oči mlade nadebudne znanstvenice?

Da, res je, za raziskave je bilo povsem na široko odprto področje. Radioaktivnost, njena uporaba na različnih področjih, v medicini, v geologiji in arheologiji za določanje starosti, vse to je bilo novo odprto. Čutili smo velike perspektive, imeli smo veliko samozavest, prepričanje, da ustvarjamo nekaj novega. Tako smo čutili na inštitutu.

Omenili ste že napravo betatron, sami ste na njem raziskovali fotonuklearne reakcije s posebnim ozirom na Wilkinsonov model – kaj pravzaprav to pomeni oziroma za kaj je pomembno?

Govorimo o fotonih ali žarkih X z veliko energijo: žarki gama nastanejo ob udarcu elektronov z veliko energijo – nekaj milijonov elektronskih voltov – na tarčo, kovino. Potem povzročijo številne reakcije, ki sem jih raziskovala. O Wilkinsonovem modelu pa govorimo v zvezi z lupinami protonov in nevtronov in ta model se je potrjeval na podlagi raziskovanih reakcij.

S Fizikalnega inštituta, ki je bil tedaj pri SAZU, ste prešli na Inštitut Jožef Stefan, ki je bil tedaj v nastajanju ...

Da, inštitut je bil najprej pri SAZU, potem pa se je preselil na Jamovo ulico v novo stavbo.

Vi pa ste tedaj odšli na podoktorsko izpopolnjevanje v Ameriko in tako se je začelo vaše bivanje v tujini. Je bila to samo želja po novem znanju ali je bilo mogoče tudi kakšno nelagodje zaradi politične situacije – ali je bil splet vsega tega. Sprašujem kar naravnost, ker ne vem.

No, vsega po malem je bilo – predvsem je bilo normalno, da gre človek po doktoratu na izpopolnjevanje v tujino. Moj kolega Črt Zupančič me je priporočil svojemu kolegu, profesorju v Pittsburghu, ta me je sprejel za eno leto in z veseljem sem se odločila, čeprav sem bila tedaj že poročena, imela sem dva otroka. To je bilo leta 1961. No, razlog je bil tudi v tem, ker so inštitut reorganizirali – bilo nas je veliko raziskovalcev in rekli so, da tako ne gre, da moramo iti bodisi v industrijo ali na univerzo. Zaprosila sem za razpisani mesti docenta ali asistenta na univerzi, a me niso vzeli in to je bil še dodaten razlog, da sem dalj časa ostala onkraj oceana. Potem sem dobila stalno mesto na Univerzi Laval v Kanadi.

Da, to je bilo že pozneje, ampak najprej ste v Pittsburghu raziskovali takoimenovane stripping reakcije. Zdaj pa spet sprašujem – za kaj je šlo pri tem?

To so pa devteroni, ki so sestavljeni iz nevtrona in protona, z veliko energijo jih pošljemo v tarče in potem opazujemo, kaj se zgodi. Nevtroni se pri tem usedejo v jedro. S tistimi energijami smo potem določali lupine protonov in nevtronov v jedru.

To se dela na pospeševalnikih. Ampak tedaj so bili – če se še malo zazreva nazaj v zgodovino znanosti –, manjši pospeševalniki, danes imamo velikanske. Kakšen je recimo vaš pogled na CERN v Švici?

No tudi sama sem bila leto dni tam, poslana z univerze Laval, sodelovala sem v skupini za antiprotone. Seveda, danes je čisto drugače, včasih so bili pospeševalniki v sklopu univerz, majhni, zdaj so pa ogromni in tudi detektorji in računalniki so velikih razsežnosti, vse je zelo kompliciranо in po več sto ljudi dela na enem eksperimentu.

V Kanadi ste pa bili najprej na univerzi v Edmontonu in potem ste šli v francoski del, v Quebec na univerzo Laval. Tam ste se nekako ustalili, petindvajset let, četrt stoletja ste bili redna profesorica. Ni kaj reči: Bili ste očitno

izredno prodorni in uspešni kot znanstvenica in profesorica …

Da, kar dobro je šlo. Tudi sprejeli so me zelo v redu.

Če še malce obnoviva: raziskovali ste osnovne delce v kozmičnih žarkih in jedrske reakcije med težkimi delci. Bi se dalo katero od teh področij poljudno predstaviti in povedati, kaj pomeni za nadaljnje raziskave in končno – za naše razumevanje sveta?

Najprej sem delala na kozmičnih žarkih, ker še ni bilo pospeševalnika. Kozmični žarki se pojavljajo v velikih višinah, protoni in nevtroni priletijo z velikimi energijami, težki delci pustijo sledi v fotografskih emulzijah in to sem raziskovala z mikroskopom. Potem pa, ko smo dobili pospeševalnik, je bilo laže delati, ker tam imate večjo kontrolo in veste, kaj se dogaja. Se je pa jedrska fizika takrat hitro razvijala in morala sem najti probleme, ki jih je bilo možno raziskovati tam na univerzi, kjer smo imeli študente. Od fotonov pri betatronu sem v Pittsburghu prišla na ciklotron in na devteron in tudi v Edmontonu in na Lavalu so imeli enak pospeševalnik. Tam smo raziskovali reakcije s težkimi jedri, zanimala sem se tudi za reakcije, ki potekajo v zvezdah. Gre za procese nukleosinteze – v zvezdah nastajajo elementi. Ves čas sem ostala v jedrski fiziki, a na različnih področjih.

Današnjim generacijam fizikov se morda to ne zdi kaj posebnega, a vi ste takrat odkrivali nove svetove, obračali ste nove strani v fiziki in v zgodovini znanja in znanosti. Omenili ste težke delce, to so težka jedra …

Da, kakor ogljik in dušik.

In to nam pomaga pri razumevanju procesov v zvezdah, pri izjemno visokem tlaku in temperaturah. Veliko je odkritega v fiziki, veliko pa še čaka.

Seveda, veliko (smeh).

Koliko ste imeli v teh dolgih desetletjih na tem akademskem ali univerzitetnem področju stika s staro domovino. Ali ste prihajali sem, ste bili recimo vabljeni na kakšna predavanja, ali ste imeli kakšne cikluse?

Nisem imela veliko stikov.

Kaj pa je bil razlog: niso vedeli za vas, niso hoteli vedeti ali pa vi niste imeli časa – malce se šalim.

Predvsem nisem imela časa. Moj kolega Bogdan Povh, s katerim sem tudi sodelovala, je imel veliko stikov z domovino, a on je v Nemčiji, v Heidelbergu. Če bi se potrudila, bi verjetno tudi jaz lahko sodelovala, a nisem imela toliko interesa. Pa tudi dosti obveznosti sem imela – družino, štiri otroke.

To je pa tudi zanimiv del vaše zgodbe: Ob tem, da ste bili univerzitetna profesorica in vrhunska raziskovalka, ste imeli oziroma imate družino s štirimi otroki in, če sem prav prebral, so vsi intelektualci, izobraženci – od računalničarja do zdravnice, vse imate v družini.

Tako je, vsi so študirali. Sin je raziskovalec na področju molekularne biologije, ena hčerka ja gradbena inženirka in računalničarka, druga je kardiologinja, tretja pa dela na področju mikroelektronike.

In vsi živijo v Kanadi?

Dve živita v Kanadi, sin in tretja hčerka pa v Kaliforniji v ZDA.

Onstran Atlantika so te relacije malo večje, pri nas je sto kilometrov veliko, tam je tisoč kilometrov normalno.

No, jaz zdaj živim v Victorii, prej sem bila na Lavalu; ko sem se upokojila, sva se z možem preselila v Victorio v Britansko Kolumbijo. Podnebje je dosti bolj ugodno in otroci so bližje – dve sta v Alberti, dva pa v Kaliforniji, tako da sem nekako na sredi.

Še eno vprašanje o družini: nekje ste zapisali, da ste lahko hvaležni tudi podpori vašega moža za to, da vam je stal ob strani na tej vaši poti. On pa je počel – kaj?

O, on je pa menjal poklice – študiral je kemijo in je bil nekaj časa tehnik na enem od inštitutov na univerzi Laval, potem je pa učil kemijo na srednji šoli, naredil je izpite. Potem pa se je odločil, da bo postal duhovnik in je postal duhovnik vzhodnega obreda. To je počel nekaj časa, potem pa je začel zgubljati vid, oči so mu pešale in vrnil se je k meni in živela sva skupaj do njegove smrti leta 2001, tako da sem že devet let vdova.

Če se zdaj vrneva k začetku: imeli ste krščansko vzgojo, bili ste pri uršulinkah. Ob tem, da ste vrhunska znanstvenica na eksaktnem področju, ste vse življenje ohranili vero, ste katoličanka. Najbrž so vas to že spraševali: kako sobivata ta dva svetova v vas – vi ju, če malce robato rečem, imate na skupnem imenovalcu.

Da, imam ju na skupnem imenovalcu: to sem opisala v knjigi *Od kod smo,* tam to tudi razložim. Zame ni nobenega nasprotja med vero in znanostjo, sploh ne. Še bolj čudovito je vse.

V knjigi, ki jo omenjate – izšla je pred leti pri Mohorjevi družbi –, ste zapisali takole: »Znanost in religija nam dajeta komplementarno sliko stvarnosti«. Lahko razložite?

Razložim naj … Torej: znanost raziskuje, kako so stvari med seboj povezane; od kod pa je vse to in kakšen smisel ima, to nam pa pove samo vera. Predvsem smisel, smisel življenja, smisel smrti in prehod, vse to. In vse to: stvarjenje in razvoj – v tem razvoju jaz vidim Boga, ki deluje v njem, ki vodi ta razvoj. Oboje je možno, znanstvenik je lahko veren ali pa neveren in je dober znanstvenik, to ni povezano. Ampak zame je

bila vera zelo važna, posebej, ko sem šla v tujino. Imela sem dve opori: V veri, v Cerkvi in v znanosti, v fiziki. To je kot ena družina in jaz sem vanjo vključena.

Kakšen je vaš odnos do evolucije – na znanstvena dejstva nedvomno pristajate?

Seveda, jasno.

Mislim, da ste v omenjeni knjigi napisali, da ste najprej bila skeptičarka, da ste zavračali evolucijo, ampak potem se vam je odprlo. Ali lahko to opišete?

To se je pravzaprav počasi odpiralo. Bila sem že v Pittsburghu, bilo je na nekem kolokviju, poslušala sem predavanje o tem, kako so se atomi združevali v molekule in velemolekule in potem so nastali živi organizmi. To se mi je zdelo čisto pametno, smiselno.

Zapomnil sem si anekdoto: neki vaš sodelavec, s katerim sta skupaj raziskovala nastajanje elementov v zvezdah, vam je navrgel, češ, kako si predstavljate, da so pod takimi težkimi pogoji nastajali elementi ...

To je bil profesor Barnes, rekel je takole: »A vas to ne moti, ne vznemirja, da so elementi nastali na tak zapleten način, v zvezdah?« Jaz pa sem odvrnila: »A ni še bolj čudovito, če jih je Bog ustvaril tako, na tak način!« (smeh). Pa ni potem nič odvrnil na to.

Omenjena knjiga je pravzaprav vaše veliko delo na poljudnem področju, vi ste hoteli narediti nekaj več, kajti na eni strani imamo poljudno znanost, religija je čisto nekje drugje, vi ste pa poskusili spraviti stvari skupaj. Recimo: prvi del vaše knjige je o Zemlji, potem je poglavje o človeku in njegovem mestu v svetu, končate pa z vesoljem. Ali bi lahko še kaj povedali glede knjige?

Nekdo mi je rekel, da bi pravzaprav morala začeti z vesoljem, kajti tam so nastajali elementi. A rekla sem: potrebovali smo najprej znanost, da vse to razumemo, zato sem začela s človekom in z Zemljo. V poglavju o Zemlji govorim v glavnem o nastanku življenja in potem, kako sta nastala človek ter nato njegova kultura. Človeška kultura pa se začne z vero. Primitivni narodi so bili zelo verni. Potem pokažem, da je tudi v veri evolucija, predstavim, kako so že Izraelci sprejeli od Babiloncev in Perzijcev določene stvari, ki so obstale. Recimo – kar ni tako znano –, mi mislimo, da je bilo deset božjih zapovedi direktno izročeno Mojzesu. Dejstvo pa je, da so bile samo prve tri resnice, zapovedi nove, vse drugo je bilo že prej, pri Egipčanih. Tako da je šel tudi ta razvoj postopoma.

V knjigi obravnavate tudi vse tri velike religije, vključno s krščanstvom

Osnovna misel je, da je vse evolucija, naše življenje na Zemlji, Zemlja sama, vesoljske gmote, tudi naša kultura je v evoluciji in se vseskozi spreminja in razvija. Potem preidem na znanost, zlasti kako se je skozi zgodovino razvijala fizika. Zame je znanost skoraj isto kot fizika, to so osnove. Potem govorim o vesolju, znanost nam je dala možnost razumeti, kako se je razvijalo vesolje začenši z velikim pokom pred petnajst milijardami let, ko je iz nič nastala snov. Razvoj je bil postopen, najprej so bili osnovni delci, saj ravno to raziskujejo v teh velikih pospeševalnikih: hočejo dognati in razumeti, kako je šlo takrat, od začetka, v prvih sekundah.

Da, tisti prvi delčki sekunde so bili magični, takrat se je zgodilo vse to, kar determinira poznejši razvoj.

Da, da, to se mi je zdelo čudovito in zanimivo, posebej odkritje evolucije, zato sem napisala to knjigo s poudarkom, da je vse v razvoju.

Znotraj fizike je tudi s tega vidika, o katerem zdaj govoriva, zanimiva kvantna fizika, kvantna mehanika in v tem okviru načelo nedoločenosti. Tu pa ta dva svetova nekako prehajata drug v drugega. Bi lahko tako rekli, ali je to preveč špekulativno?

Kvantna mehanika je dala povsem nov pogled, prej je bil strogi determinizem in vanj je verjel Albert Einstein, njemu so se zdeli čudeži nemogoči. V kvantni fiziki obstaja pravilnost, ampak bolj statistična, obstaja pa tudi neka svoboda. Kvantna fizika vam namreč pove različne možnosti pri danem prehodu – ni ena sama možnost, ampak so različne.

Se pravi, da to ni več čisti determinizem ...

Tako je. In nad tem – jaz tako razumem – lahko drži roko Bog, tako deluje, ko izbere prave možnosti, ki se pa ne pokažejo kot čudež ali kot poseg izven narave, ker je v naravi sami ta nedoločenost (smeh). Malo čudno je, ampak je ta stvar zanimiva.

Razvoj znanosti je res tako hiter – to, kar ste vi doživeli v teh desetletjih – v bistvu nikoli prej v zgodovini človeštva niso šle stvari tako hitro naprej. Človek je pravzaprav lahko srečen – čeprav je na tem svetu veliko razlogov, da lahko nismo srečni – ampak lahko ste srečni, ker ste bili priča, sopotnica takega čudovitega obdobja v zgodovini človeštva ...

To je res. Če samo pomislimo na računalnike, mi smo imeli še čisto primitivne in tako velike, da so bili v posebnih, klimatiziranih prostorih, zdaj ga pa imate na pisalni mizi.

Veliko orodij smo izumili zaradi te naše primarne radovednosti, ki je v nas, ljudeh. Kako pravzaprav definirate človeka?

Človek je predvsem družabno, socialno bitje, en sam človek ne more obstati. Le v zvezi z drugimi lahko nekaj ustvari.

Kako pa ste povezani z družino?

V Kanadi živim sama v svoji hiši, a me otroci pridejo večkrat obiskat. Je pa, veste, domovina ena sama. Včasih sem rekla, da imam tri domovine, najprej Slovenijo, potem Quebec in zdaj sem že 17 let v Victorii, kjer je zelo lepo, imamo morje in hribe, vse. A domovina je le ena, veste ... In zdaj se tega bolj zavedam, kot sem se prej; zdaj, ko sem v pokoju.

Naj vas ob koncu citiram: takole ste zapisali: »Slovenska domovina mi je dala življenje, vero in izobrazbo. Hvala!«

Tako je, da.

Domovina je ena …

Tako je.

Pogovarjal se je **Štefan Kutoš**

Janez Stergar

Čedalje manj nas je

Usihanje slovenstva v obdobju samostojnosti Republike Slovenije?

Prav v dneh, ko so mediji oznanjali rojstvo sedmega milijardnega zemljana, je oktobra na ljubljanskem Institutu Jožef Stefan v okviru 14. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2011 potekal simpozij Soočanje z demografskimi izzivi.[1] V »narodnostni« sekciji tega simpozija je deset referentov obravnavalo tudi razširjenost slovenskih izseljencev po svetu (Matjaž Klemenčič), številčnost slovenskih manjšin v sosednjih državah (Jernej Zupančič), posebej v Italiji (Devan Jagodic) in na Madžarskem (Katalin Munda Hirnök), kakor tudi narodnostno-jezikovno sliko Republike Slovenije (Janez Stergar, Mitja Ferenc, Danijel Grafenauer, Attila Kovács, Matjaž Gams in Jana Krivec). Na javni okrogli mizi o demografski reformi se predstavniki političnih strank – zaslepljeni od gospodarske krize in neuspele pokojninske reforme – narodnostnega vidika niso dotaknili. Tudi mediji so preslišali opozorilo, da v nobeni državi število in delež tistih, ki se čutijo in izjavljajo za Slovence, ne upadala tako močno kot prav v Republiki Sloveniji, matični državi slovenskega naroda. Ali se sploh kdo zaradi tega vznemirja? Ali je treba in je mogoče karkoli zoper to usihanje storiti?

V zadnjih dveh desetletjih smo doživeli več resnično prelomnih dogodkov: „uresničenje tisočletnega (!?) sna“ z državno osamosvojitvijo Slovenije, začetek novega milenija ter vstop v evro-atlantske povezave. To so bili povodi za lastno preštevanje, ocenjevanje preteklih dosežkov ter spraševanje o nadaljnjem razvoju mlade države in „slovenš´ne cele“. A pretirani optimizem glede položaja slovenskega jezika ter naroda v Evropski uniji je odveč in škodljiv, saj npr. narodnostni položaj Slovencev, ki živijo v Italiji in Avstriji kot dveh „starih“ članicah evropske povezave, namreč ni bil in ni nič kaj rožnat.[2]

Negotov položaj slovenske kulture doma in v zamejstvu ob našem vstopanju v EU je Peter Kolšek v Delu 7. novembra 2003 ironično in pesimistično prikazal ob neodzivnosti na izjavo Slovenske matice o koroških Slovencih: »Kajti kaj pa je SM? Nacionalni relikt iz XIX. stoletja, naplavina danes nepredstavljivih panslovanskih emocij! In kdo so koroški Slovenci? Nekakšno irhasto ljudstvo, ki biva ob kikli Miklove Zale in ki je z nami, bogpomagaj, v nekakšnem sorodstvu! /.../ Danes koroških Slovencev, ki se tako tudi počutijo, ni več kot dobrih deset tisoč. Koliko let je potrebnih, da takšna skupina še obdrži svoje sredotežno jedro, če upoštevamo hitrost sedanje regresije? /.../ Zdaj, že prihodnje leto, se nam bodo, kakor mi njim, končno pridružili. Hvalabogu bodo primerno siti in tudi (dodatno) zaščiteni v okviru evropskega pravnega reda. V tej vsesplošni urejenosti bodo tudi urejeno, brez pretresov izginili. Navsezadnje bomo le dosegli enotni kulturni prostor.«

Andrej Košak pa je v *Žurnalu* 7. novembra 2003 menil: »Očitno je bila slovenska kulturna politika bolj zaščitena celo v Titovi Jugoslaviji, kljub prevladi srbohrvaškega jezika, kot danes, ko vstopamo v bistveno večji prostor. V času pogajanj o pristopu v Evropsko Unijo smo zavarovali domačega kmeta kot belega medveda, prav nobenih razprav pa ni bilo, kaj bo z našo kulturo. /.../ Brez jasne politike pomoči države in razvojnih smernic in z zgolj priseganjem na tržne mehanizme uspešnosti, si počasi, a zanesljivo kopljemo jamo, v katero bomo padli, ne da bi se pravzaprav zavedali, da smo se pustili prostovoljno podjarmiti takrat, ko smo imeli največ svobode.« V tej svobodi se nihče ne zdrzne in zoperstavi, če nas "ugledni" ter nadvse vzvišeni intelektualki vztrajno imenujeta za "Slovenclje" ali "Slovenčke"...

1 Referati so bili predhodno objavljeni v zborniku: J. Malačič & M. Gams (ur.), *Soočanje z demografskimi izzivi = Facing Demographic Challenges*, Ljubljana 2011. Dostopni so tudi na spletni strani: http://is.ijs.si/is/is2011/zborniki.asp?lang=slo. Pričujoče besedilo v večjem delu povzema moj na s. 120-125 zbornika objavljeni referat „Gibanje števila in deleža Slovencev med prebivalstvom v Republiki Sloveniji“.

2 Janez Stergar, Ali bo slovenstvo še vrednota v Evropski zvezi in v 21. stoletju? *Ko ne bo več meja*, Ljubljana 2004, s. 94-97.

Šok ljudskega štetja 2002

Ne da bi postavljal pod vprašaj nedvomne prednosti in številne obete evropskega povezovanja, so me ob objavi podatkov prvega ljudskega štetja v samostojni Sloveniji dodobra pretresla opozorila na nevarnosti postopne »prijazne smrti« ne le slovenskih manjšin v zamejstvu, ampak tudi slovenstva v sami Republiki Sloveniji. Ob prelomu tisočletja namreč v nobeni državi delež in število tistih, ki se izjavljajo za Slovence po narodnosti, nista upadala tako močno kot prav v matični državi slovenskega naroda. V Sloveniji sicer delež narodnostno opredeljenih_Slovencev med celotnim prebivalstvom vztrajno in postopoma pada že vse od konca druge svetovne vojne, in sicer od zgodovinsko najbolj homogenih 97 odst. leta 1948 prek 90,77 odst. leta 1981 na samo še 83,06 odst. leta 2002. V obdobju slovenske samostojnosti pa je – kakor se to že nepričakovano in paradoksalno sliši –, naglo upadalo tudi absolutno število tistih prebivalcev RS, ki so se po narodnosti opredelili kot Slovenci. Med popisoma 1991 in 2002 je to število padlo od 1,689.657 na 1,631.363 ali za 58.294 duš, v povprečju torej vsak dan za 14,5.

Ob popisu 2002 je resda 1,723.434 prebivalcev RS (ali 33.046 več kot enajst let poprej) navedlo, da je njihov materni jezik slovenski, a 92.071 med njimi se jih iz takih ali drugačnih nepojasnjenih razlogov ni izjavilo za Slovence po narodnosti. Rezultati popisa so bili objavljeni že 16. aprila 2003 v *Statističnih informacijah SURS* št. 92. Milivoja Šircelj je nato objavila zelo podrobno, analitično in bogato dokumentirano študijo o verski, jezikovni in narodni sestavi prebivalstva Slovenije 1921-2002.[3] Kakšnega javnega odziva ali skrbi pa zaradi ugotovitev statistikov skorajda ni bilo zaznati. Izjema je bil kakšen teolog v Demokraciji 22. maja 2003 ali uvodničar v Magu 19. novembra 2003.

Narodnostni položaj in perspektive Slovencev so še bolj dramatične, ker študija Šircljeve potrjuje podmeno, da je slovenstvo kot vrednota v manjši meri prepoznano med mlado generacijo, ki skladno z globalnimi modernizacijskimi procesi išče tudi racionalno osnovo in »tržno vrednost« svojih vrednot. Med mlajšimi starostnimi skupinami je bil ob popisu 2002 v RS delež narodnostno opredeljenih (»narodno zavednih«) Slovencev tudi pod 80 odst. ali celo samo 77 odst.; očitno je v prihodnje pričakovati še nadaljnje padanje tako deleža kot tudi števila Slovencev v RS. V občini Jesenice je bilo že leta 2002 samo 66 odst. slovenskega prebivalstva (Delo, 3. november 2003). Opisano stanje oziroma vrednotenje »slovenstva« v matični državi Republiki Sloveniji bi težko označili kot občudovanja vredno in obetavno. A že v tridesetih letih preteklega stoletja sta predstavnika dveh zelo različnih polov slovenske politike – dr. Anton Korošec in Edvard Kardelj-Sperans – prišla do enake ugotovitve, da bo država Slovencev privlačna za zamejce, samo če bodo v njej polno in zadovoljno zaživeli »matični« Slovenci sami.

Na to temo se je zgodaj oglasila občutljiva in pronicljiva slovenska zamejska izobraženka Nadja Maganja. Žal že pokojna Kraševka je v glosi Državni simboli in statistike (Primorski dnevnik, 23. januar 2004) zaznala, "da se v tisku pojavljajo članki, ki se norčujejo iz domoljubnih čustev in izpodkopavajo narodno samozavest. /.../ Poudarjanje narodne pripadnosti je nekaj zastarelega, arhaičnega, nekaj, kar diši celo po nestrpnosti ali rasizmu, v očeh teh novih razsvetljencev, ki se popolnoma udinjajo duhu sodobnega časa, ki se mu pravi etični relativizem, ko več ne veš, kaj si, in ko tudi ni več važno, kaj si."

Ozaveščanje in beganje javnosti

Od objave rezultatov popisa prebivalstva 2002 se je – tudi po zaslugi demografskih srečanj na IJS – zlagoma povečalo število znanstvenih raziskav, novinarskih objav in tudi polemičnih spletnih razprav o demografskem stanju Slovencev in celotnega prebivalstva RS. Naj navedem samo izbor zgovornih naslovov in kratkih citatov. Tako se je Janez Malačič v Delu 2. junija 2004 spraševal: «So imigranti dobrodošli pri nas?" in mdr. ugotavljal: "Z vidika Slovenije je še posebno pomembno vprašanje, zakaj bi naj bili mali narodi med najbolj vnetimi na poti v multikulturno družbo. /.../ Obravnava migracijske problematike v Evropi pa ne more mimo vprašanja, kaj so pripravljeni storiti imigranti za svojo integracijo v evropsko družbo." Jernej Zupančič meni: "Priseljenci slovenskega rodu imajo prednost" in ugotavlja: "Po grobih ocenah živi zunaj meja pol milijona ljudi slovenskega izvora, jezika, kulture ali zavesti. /.../ Če bo res treba ljudi ´uvoziti´, bi bilo smiselno, da najprej povabimo v Slovenijo Slovence, ki živijo v tujini"(Naša družina, 26/2006, št. 6-7, s. 15).

Matjaž Gams v eni svojih prvih časopisnih objav na demografsko temo Trije otroci bi nas rešili (Delo, 4. oktober 2007) svari: "Napovedi gibanja Slovencev so izredno zaskrbljujoče, zlasti če se javnost in politično vodstvo ne bodo zavedli, v kakšne težave lahko zabredemo in kako dolgotrajen je problem." V nadaljevanju pa pod naslovom Izumrli bomo, če ne bomo ukrepali (Delo, 2. november 2007) zavrne ali kar zavrže tezo, ki pravi: "Analiza demografskih gibanj slovenskega naroda naj bi bila nacionalistična in pristranska že zato, ker se ukvarja z narodom, ne pa z državljani Slovenije." Klemen Kocjančič naslov članka Slovenci počasi izumiramo (Demokracija, 23. julij 2009) opira na projekcijo Eurostat, "da se bo število

3 Milivoja Šircelj, *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije : Popisi 1921-2002*, Ljubljana 2003.

prebivalcev Slovenije z današnjih dobrih dveh milijonov do leta 2050 znižalo na 1,88 milijona. /.../ Ob nespodbudni politiki za mlade družine bomo Slovenci počasi izumrli."

Navedimo še štiri pisateljska mnenja! Vladimir Kavčič se v komentarju Slovenci in slovenstvo v recesiji? (Svobodna misel, 26. marec 2010) sprašuje: "Je stanje v zamejstvu, na obrobjih naše narodne skupnosti, izraz stanja v osrednji Sloveniji? Nedvoumno lahko zatrdimo, da smo v dveh desetletjih po osamosvojitvi izgubili velik del gospodarske dejavnosti, da smo na poti v vse večjo revščino in v izgubo svoje etnične in kulturne identitete. Ugašanje naših narodnih manjšin torej pomeni ugašanje celotnega narodnega telesa?" Kavčič pod vprašanjem Slovenstvo na umiku? (Svobodna misel, 9. julij 2010) problematizira vedno pogostejšo prakso mlajših slovenskih avtorjev v sosedstvu, da pišejo (tudi) v jeziku sosednjega naroda: "Zakaj se ne bi vsi priklonili nevtralni angleščini? Odgovor je odločni NE. Jezikovna in kulturna identiteta sta naša moralna pravica in civilizacijska dolžnost." O tem, da je zvestoba maternemu jeziku tudi verska dolžnost, je 28. maja 1838 v svoji znameniti pridigi na obisku pri Urbanu Jarniku v Možberku narodnostno mlačne župljane prepričeval mladi Anton M. Slomšek.

Temu pritrjuje Tržačan akad. Alojz Rebula v glosi Kaj z narodnostjo v dobi globalizacije? (Družina, 7. avgust 2011), ko zavrne "perspektivo Kardeljevega izginotja narodov" in povzema: "V tej dobi idejne praznine – komunizem čaka naslednika, ki ga ni in ni – kristjanu daje njegov svetovni nazor, pravzaprav njegova vera, duhovno usmeritev tudi v nacionalnem vprašanju: popolno zvestobo lastnemu, v spoštovanju svobode drugega." Od Rebule skoraj v vsem – razen v Prešernovi nagradi za slovensko literaturo – različni Goran Vojnović pa sprašuje "Zakaj čefurji ne rasfukajo Fužin?" (Dnevnikov Objektiv, 27. avgust 2011) in v svojem slogu odgovarja: "Stari, čefurji so ratali Slovenci. V tem je problem. /.../ Stari, kmal bodo še uni čefurji v fuzbal reprezentanci začel pet Zdravljico. /.../. Še mal pa boš mel vse, stari. Pedre na ić, smučarje na ić, pesnike na ić, gasilce na ić, vse boš mel na ić. Še vegetariance boš mel na ić, stari, boš vidu. Katastrofa."

Poudarek obširnega pogovora s kanadskim političnim filozofom Willom Kymlicko je dobro povzel naslov Kritike multikulturalizma so v 90 odstotkih le prikrita ksenofobija (Delo, SP, 19. marec 2011). In kot da bi odgovarjal, francoski filozof Alain Finkelkraut v intervjuju „Če bi se vse raznolikosti sveta zlile v eno samo civilizacijo, nas čaka konec" (Delo, SP, 16. april 2011) pojasni, zakaj smo Slovenci – tudi z njegovo pomočjo –, hoteli iz zavožene skupne države: „V imenu vaše lastne identitete. Zato ne boste trdili, da ste brez identitete oziroma da ste, ker jo imate, rasistični. Ker obstajajo razlike med nami in drugimi, še ne pomeni, da smo rasisti."

V članku Multikulturnost in multikultiji (Demokracija, 18. avgust 2011) Hubert Požarnik meni, da po državni osamosvojitvi Slovenci še zlasti potrebujemo tudi „´jezikovno domoljubje´, skrb za jezik. /.../ Odmevi v slovenskih medijih na nedavno tragedijo na Norveškem kažejo, da smo spet enkrat na tem, da vse pomešamo in izlijemo iz kadi skupaj z umazano vodo tudi dojenčka. /.../ Zgrešeno je potemtakem misliti, da po novem večinski narod ne sme več v polni meri zajemati iz svoje kulture in biti tudi sicer zvest kulturni dediščini, iz katere je izšel. /.../ Potemtakem je nedopustno a priori enačiti domoljubje z nacionalizmom, s šovinizmom, ksenofobijo, z ekstremizmom ali s fundamentalizmom. /.../ ... tudi zasebni multikulturni zvarki ne bogatijo kulture sveta. Zaradi tega ljubitelji in zagovorniki planetarne enolončnice in tisti z zbrkljano identiteto niso pristojni razsojati, kaj je v našem nacionalnem interesu." Katalonski pisatelj Jaume Cabré je v pogovoru Zavidam vam neodvisnost (Delo, SP, 4. junij 2011) navedel, da si neodvisnosti želijo zaradi jezikovnega preganjanja s strani osrednjih španskih oblasti: „Ne vem, kako lahko Slovenci to razumete. Imate jezik, ki ga govori manj ljudi kot katalonščino, toda imate državo, da ga brani. Katalonci pa je nimamo. /.../ Zavidam vam neodvisnost. Zavidam vam slovenščino. Lahko branite svoj jezik, ker imate državo, da ga brani."

Ustavna, zgodovinska in statistična dejstva

Ustava iz leta 1991 ne opredeljuje Republike Slovenije le kot pravno in socialno »državo vseh svojih državljank in državljanov", ampak tudi kot državo, "ki temelji na trajni in neodtujljivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe," ter v preambuli ugotavlja, da smo (prav z RS in samo v njej!) »izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost«. Žal ob letošnjih proslavah dvajsetletnice državne samostojnosti od najvišjih državnih predstavnikov menda nikoli nismo bili nagovorjeni kot Slovenci in slovenski narod, temveč skoraj dosledno le kot «državljanke in državljani».

Člen 5 splošnih določb Ustave RS določa, da država "varuje in zagotavlja pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti"; posebne pravice so podrobneje urejene v obsežnem 64. členu. V Republiki Sloveniji, ki leži na etničnem stičišču štirih velikih jezikovnih skupin (slovanske, romanske, germanske in ugro-finske), so namreč ob Slovencih avtohtoni domačini, praprebivalci še Italijani in Madžari, ki tod živijo že prek tisoč let.[4] Najstarejša omemba

4 Attila Kovács je na s. 81-84 zbornika iz opombe 1 prikazal „Gibanje števila Madžarov v Sloveniji v 20. stoletju".

prisotnosti Romov (Ciganov) je tudi že izpred šeststo let, zato jim ustava v svojem členu 65 kot (etnični in socialni) skupnosti zagotavlja poseben položaj.

Znano je, da je pred drugo svetovno vojno v tedanjih mejah Slovenije živela nemška manjšina (1921: 41.514 ali 3,9 odst. ter 1931: 28.999 ali 2,5 odst. prebivalstva); znano je tudi, zakaj in kako se je po okupaciji Slovenije ter nato po porazu nemške vojske postopno večinoma izselila, bila pregnana ali celo pobita.[5] Nekaj sto članov obsegajoča predvojna židovska skupnost v Sloveniji je bila v holokavstu druge svetovne vojne skoraj popolnoma iztrebljena.

Po drugi svetovni vojni in še pred štetjem leta 1953 se je z obalnega območja RS v skladu s Pariško mirovno pogodbo (1947) v Italijo izselilo okoli 15 tisoč Italijanov (približno desetkrat toliko pa iz hrvaške Istre in Kvarnerja), deloma zaradi slabih političnih in gospodarskih razmer v nekdanji jugoslovanski državi, deloma pa zaradi poziva in obljub tedanjih vlad Republike Italije. Na drugi strani pa se je v Slovenijo (iz katere se je stoletje dolgo intenzivno izseljevalo agrarno prebivalstvo), po prvi svetovni vojni naselilo nekaj desettisoč slovenskih pregnancev iz fašistične Italije in avstrijske Koroške,[6] posebej po drugi svetovni vojni na desettisoče delovnih migrantov različnih narodov, jezikov in ver, v času nedavne „balkanske vojne“ začasno tudi do 70.000, skupaj pa okoli 130.000 beguncev. Slednjih ljudsko štetje nekaj tednov pred slovensko osamosvojitvijo 1991 seveda še ni zajelo. Pač pa je bil tedaj v Sloveniji preštet marsikdo, ki se je pozneje vrnil na jug (zlasti npr. vojaške družine).

Statistični razvoj prebivalstva Slovenije v letih 1948-2002 glede na deklarirano narodnostno (etnično) pripadnost (ne glede na državljanstvo) povzemam v tabeli (po preračunih M. Šircelj iz leta 2003).

K tabeli dodajam podatke o leta 2002 ugotovljenem številu pripadnikov nekaj nam zgodovinsko bližjih narodov, kot so Čehi (273, a leta 1948 še 1063), Poljaki (140, 1948 pa 396), Romuni (122), Rusi (451, 1948 pa 796), Slovaki (216) in Ukrajinci (470), ter priseljencev iz novejših obdobij, kot so Turki (259). Posebnih podatkov za Kitajce oz. Hane v omenjenem viru ni. Poznavalci npr. za Rome navajajo tudi do štirikrat višje številke in deleže od uradno ugotovljenih.[7]

Ne poznam pa še ocen za Slovence in pripadnike drugih številčno najmočnejših narodov v RS zdaj – leta 2011 oziroma na dan registrskega popisa 1. ja-

5 Mitja Ferenc je na s. 33-37 zbornika iz opombe 1 objavil referat „Etno- in socialnodemografska struktura „Nemcev“ na Slovenskem v obdobju jugoslovanske države po 2. svetovni vojni“, Danijel Grafenauer pa na s. 146-150 referat „Nemško govoreča etnična skupina prebivalcev v Sloveniji po letu 1991“.

6 Novejši pregled: Janez Stergar & Danijel Grafenauer, Die Auswanderung von Österreichern nach Jugoslawien nach der Kärntner Volksabstimmung 1920. *Zwischenwelt* 27, 2010, Nr. 1-2, s. 29-33.

7 Od novejše literature npr. Vera Klopčič, *Položaj Romov v Sloveniji : Romi in Gadže*. Ljubljana 2007.

Tabela: Razvoj prebivalstva Slovenije po narodnostni pripadnosti 1948–2002

		1948	1953	1961	1971	1981		1991		2002
	N	%	N	N	N	N	N	%	N	%
Celotno prebivalstvo	1,391.873	100	1,466.425	1,591.523	1,679.051	1,838.381	1,913.355	100	1,964.036	100
Slovenci	1,350.149	97,00	1,415.448	1,522.248	1,578.963	1,668.623	1,689.657	88,31	1,631.363	83,06
Madžari	10.579	0,76	11.019	10.498	8.943	8.777	8.000	0,42	6.243	0,32
Italijani	1.458	0,10	854	3.072	2.987	2.138	2.959	0,15	2.258	0,11
Romi	46	0,00	1.663	158	951	1.393	2.259	0,12	3.246	0,17
Avstrijci	582	0,04	289	254	266	146	126	0,01	181	0,01
Nemci	1.824	0,13	1.617	732	400	309	298	0,02	499	0,03
Judi	25	0,00	15	21	72	9	37	0,00	28	0,00
Hrvati	16.069	1,15	17.978	31.429	41.556	53.882	52.876	2,76	35.642	1,81
Srbi	7.048	0,51	11.225	13.609	20.209	41.695	47.401	2,48	38.964	1,98
Muslimani	...	...	1.617	465	3.197	13.339	26.577	1,39	10.467	0,53
Makedonci	366	0,03	640	1.009	1.572	3.227	4.371	0,23	3.972	0,20
Črnogorci	521	0,04	1.356	1.384	1.950	3.175	4.339	0,23	2.667	0,14
Albanci	216	0,02	169	282	1.266	1.933	3.534	0,18	6.186	0,31
'Jugoslovani'	--	--	--	2.784	6.616	25.615	12.075	0,63	527	0,03
Neopredeljeni	--	--	--	--	3.012	2.853	8.716	0,46	12.085	0,62
Regionalni pripadniki	--	--	--	--	2.652	3.932	5.187	0,27	1.467	0,07
Bošnjaki	...	...	...	...	...	...	...	...	21.542	1,10
Bosanci	...	...	...	...	...	...	...	...	8.062	0,41
Ostali	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Neodgovorjeno	...	...	...	...	...	...	...	...	48.588	2,47
Neznano	10	0,00	211	1.154	2.678	5.301	42.355	2,72	126.325	6,43

nuarja 2011 (jezikovne in narodnostne raznolikosti popis tokrat ne ugotavlja!), ko je po dokončnih podatkih RS imela 2,050.189 prebivalcev, torej kar 4,39 odst. več kot ob štetju pred slabimi devetimi leti ter bistveno več od nekaterih samo nekaj let starih napovedi. Kakorkoli obračam številke in premišljujem o vzgibih za narodnostno opredeljevanje, moja optimistična ocena za deklarirane, narodno zavedne Slovence ne preseže 80 odst. celotnega sedanjega prebivalstva RS ali števila 1,640.000. Svojih pesimističnih ugibanj in možnih družbenopolitičnih posledic raje ne zapišem. Pač pa sta Matjaž Gams in Jana Krivec na oktobrskem demografskem simpoziju svoje in Eurostatove projekcije povzela takole: «Ob trenutnih realističnih predpostavkah rodnosti, življenjske dobe in migracij bo do okrog leta 2080 Slovencev po narodnosti v primerjavi z vsemi prebivalci Slovenije samo še 50 odst. ... Edina rešitev je povečanje rodnosti, kar pa je ob ignoriranju dobrega dela političnih strank in dela javnosti ter propadu pozitivnih vrednot in vdoru primitivne kapitalistične miselnosti težko spremeniti.»[8]

Od podatkov o subjektivno izpovedani narodni pripadnosti se nekoliko razlikujejo statistični podatki o maternem jeziku. Tako je leta 2002 kot materinščino navedlo slovenski jezik 1,723.434 prebivalcev, madžarski 7713, italijanski 3762, romski 3834, nemški 1628, hrvaški 54.079, hrvaško-srbski 126 (leta 1991 še 3208), srbski 31.329, srbsko-hrvaški 36.265 (leta 1991 kar 80.325), makedonski 4760, albanski 7177 (leta 1991 le 4022), medtem ko jih 52.316 na vprašanje po maternem jeziku ni odgovorilo. Leta 1991 je židovski materni jezik navedlo 37 ljudi.

Dopolnilno si je zanimivo pogledati še versko pripadnost ob štetjih 1991 in 2002, ko je bilo v RS: 1,370.561 in nato le še 1,135.626 izpovedanih katolikov, 17.884 oz. 16.135 protestantov, 46.320 oz. 45.908 pravoslavcev, 29.361 oz. 47.488 muslimanov, 3.929 oz. nato kar 68.714 vernikov brez določene religije in 84.656 oz. celo 199.264 deklariranih ateistov. Poleg tega jih 81.302 oz. 307.975 izrecno ni želelo odgovoriti na vprašanje, 278.567 oz. 139.097 popisnic je ostalo v tem okencu praznih. Leta 1991 je bilo popisanih še 201 prebivalec judovske vere, 346 pripadnikov orientalskih kultov in 254 drugače religioznih.

Nekaj odprtih vprašanj in manj odgovorov

Že zgoraj povzeti izbor v časnikih objavljenih izjav nakazuje obsežnost problematike, različnost njene obravnave ter pogosto diametralno nasprotnost pogledov.

V pomanjkanju demografske in posebej družinske politike ter ob dejstvu, da je v RS že okoli 12,5 odst. prebivalstva in kar okoli 15 odst. aktivnega prebivalstva priseljenega, odstotki ljudi „z imigrantskim ozadjem“ pa so še bistveno višji, je interes države za varnost in obrambo rezultiral v nekaj raziskavah migracijskih procesov ter njihovih učinkov na med-etnične in med-verske odnose. Objavljene se obsežne knjige o migrantskih skupinah, ki se oblikujejo v “nove manjšine” v Sloveniji[9] in ki v zadnjem obdobju ne prihajajo le iz ex-jugoslovanskih predelov (“Ubi bene, ibi patria”, “Slovenija, zemlja obećana”; “Iskali smo delavce – dobili smo ljudi”...), ampak tudi iz najrazličnejših, bolj oddaljenih držav sveta.[10] Novejši je tudi raziskovalni interes za demografske spremembe v prepišnih ali narodnostno in socialno ogroženih obrobnih predelih RS, npr. na Krasu.[11]

Pri vprašanju ločevanja avtohtonih (tradicionalnih, zgodovinskih) narodnih oziroma jezikovnih manjšin ter migrantskih ali begunskih “novih manjšin”, se kljub zgodovinskim, ustavnim, mednarodno primerjalnim razlogom za validnost kriterija avtohtonosti[12] poskuša delati teoretska in politična “enolončnica” – v delu znanosti zaradi neznanja, samozaverovanosti in partijnosti, v politiki zaradi navijaštva in priklanjanja dnevni konjunkturi. Sam med posledice tega uvrščam v Državnem zboru RS 1. februarja 2011 na vrat na nos sprejeto Deklaracijo RS o položaju narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji. Od strokovnih očitkov temu dokumentu je upokojeni veleposlanik Peter Toš v Delu 2. marca 2011 navedel mdr. “omejevanje zgolj na manjšine narodov nekdanje skupne države”, sicer pa je povzel menda prevladujoče mnenje, da “ni več bojazni, da bi z urejanjem položaja pripadnikov drugih narodov nekdanje skupne države začeli izgubljati svojo nacionalno identiteto”.

Za celovit vpogled v položaj slovenskega naroda ter v izogib ponavljanju prepoznanih napak in nadaljevanju negativnih trendov v uresničevanju ustavno določene skrbi Republike Slovenije za Slovence v sosedstvu in po svetu je bila koristna zgodovinska osvetlitev izjemne vloge zamejcev in izseljencev ob demokratizaciji in osamosvajanju Slovenije.[13] Razmeroma nov pa je npr. pojav vpisovanja otrok iz RS

8 Matjaž Gams & Jana Krivec, Slovenske demografske projekcije in analize, s. 42-45 v opombi 1 omenjenega zbornika.

9 M. Komac (ur.), *Priseljenci : Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*, Ljubljana 2007.

10 M. Medvešek & R. Bešter (ur.), *Državljani tretjih držav ali tretjerazredni državljani? Integracija državljanov tretjih držav v Sloveniji*, Ljubljana 2010.

11 Devan Jagodic, Mobilità residenziale transfrontaliera nel contesto dell'Unione europea: il caso del confine italo-sloveno. *Treatises and Documents / Razprave in gradivo 65, 2011, s. 60-87.*

12 Janez Stergar, Neznosna lahkost avtohtonosti? *Razprave in gradivo / Treatises and Documents* 50-51, 2006, s. 112-120.

13 Matjaž Klemenčič et al., *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (IV. del: Slovenci v zamejstvu in po svetu ter mednarodno priznanje Slovenije)*, Ljubljana 2005.

v šole v sosedstvu s slovenskim jezikom; aktualen je časopisni naslov v Primorskem dnevniku 22. septembra 2011: "Odkrili zamejstvo. Bolj kot zamejci na matico se matica obrača na zamejce ..."

Tisti deli slovenske »države« in posebej civilne družbe, ki pritrdilno in optimistično – ne pa naivno! – gledajo na obstoj in razvoj slovenstva v Evropski uniji XXI. stoletja, bi morali razviti filozofijo aktivnega in tvornega so-bivanja slovenskega jezika, kulture, krajine, gospodarstva, javnih služb in države tako s sosednjimi državami, deželami in manjšinskimi skupnostmi, kakor tudi z avtohtonimi in novimi manjšinami v sami RS. Sicer ne gre zanikati pozitivnih premikov po zakonski ureditvi urejanja te problematike, po kadrovski okrepitvi dveh pristojnih vladnih uradov ter imenovanju posebnega ministra. A osebne, sorodstvene, društvene, medzavodske, medobčinske, medžupnijske in podobne vezi s Slovenci v sosedstvu (ki ostajajo za mejami, čeprav so te manj opazne in moteče) so pristnejše in lahko dolgotrajnejše od kampanjskega »misijoniranja« vedno na novo izvoljenih političnih funkcionarjev. Na srečo je oblik takih neuradnih povezav in sodelovanja razvitih že veliko, vsekakor pa je še dovolj možnosti za novosti in izboljšave. Pri tem mislim tako na nove vsebine in nosilce sodelovanja, kakor tudi na razvijanje in uporabo sodobnih tehničnih »igrač« od preprostih računalniških učnih pomagal do elektronske pošte, spletnih socialnih omrežij ter iskanja informacij po svetovnem spletu. Med konkretnimi predlogi pomoči Slovencem v sosedstvu podpiram predvsem mladini namenjene: od lutkarstva in jezikovnih počitnic do športa in partnerskih razredov v osrednjeslovenskih in zamejskih šolah.[14]

Sicer je že od začetkov javnega šolstva med vzgojne smotre sodilo oblikovanje patrotizma, domoljubja in v slovenskih šolah tudi narodne zavesti. Vsaj četrt stoletja ugotavljamo, da je narodnostna in zamejska tematika v šolskem programu kar dostojno zastopana,[15] a ostaja vprašanje učiteljevega in učenčevega izgrajevanja aktivnega odnosa do obravnavanih vsebin. Razveseljiva nedavna e-vest o objavi raziskave Pedagoškega inštituta[16] mdr. pravi: "V nacionalno osnovanih državah, kakršna je tudi Slovenija, je gotovo bistven element, ki določa družbeno pripadnost posameznikov, narodnost. Spreminjanje sodobnih zahodnih družb je povezano z migracijami in izzivi vključevanja pripadnikov drugih narodnosti v vsakdanje življenje. Tudi Slovenija se vse bolj sooča z izzivi multikulturnosti. Glede na to smo si pri preučevanju oblikovanja državljanske identitete mladostnikov za fokus izbrali opredelitve narodnostne pripadnosti in stališča do drugih narodnostnih skupin in medkulturnih odnosov ter tudi stališča do ljudi iz drugih socialnih kategorij." Knjigo bo treba prebrati!

Primorski javni delavec in publicist Bojan Brezigar je v naslovu poročila v Primorskem dnevniku 28. junija 2009 pohvalno in pomenljivo menil: "V skrbi za manjšine raziskovanje in znanost daleč pred politiko". Sam sem na Inštitutu za narodnostna vprašanja, kjer nas že zaradi imena in ustanovitve v letu 1925 obravnavajo kot »brambovce« in »Traditionsträgerje«. A zaradi družbenih sprememb v Sloveniji in njeni okolici, predvsem pa zaradi drugačnih prioritet odločujočih politikov in sistema financiranja slovenske znanosti se na INV že dlje časa večina sodelavcev ne ukvarja s slovenskim narodom in manjšinami, ampak z migrantsko ter romsko problematiko, tudi v širšem evropskem prostoru.

Akad. Matjaž Kmecl je ob pomniku braniteljem slovenske zemlje na kraškem Cerju 17. septembra 2011 spodbujal: "Vztrajno in zagrizeno si dopovedujemo, da smo najbolj zanikrn, goljufiv, pokvarjen in nagnit narod na svetu, ki živi v samih aferah, potvorbah in škandalih. Toda, ali nismo v zgodovini imeli maistrovcev, tigrovskih idealistov, partizanske vojske, ki je bila narodnoosvobodilna in protifašistična, še preden se je naduti zahodni Evropi sploh sanjalo o nevarnosti nacifašizma?" Starosta France Bučar v letošnji 3. številki Maistrovega glasa diagnosticira drugače: "Kriza domoljubja, zanikanje nacionalnega interesa, nerazumevanje in zamenjavanje pojmov nacionalne zavesti z nacionalizmom in nacionalnim šovinzimom in vse prej omenjene ekonomske in socialne zablode, so samo zunanji znak temeljne krize sodobne družbe: nesposobnost socialne integracije na temelju novih razmer, ki jih je ustvaril tehnološki razvoj."

Žal se po pretresu demografskih podatkov in (i)zbranih razmišljanj o stanju slovenstva ob dvajsetletnici države ne upam praznično otresti skrbi in dvomov. Tudi če odmislim globoko gospodarsko in politično krizo, ostaja preveč nerešenih vprašanj in bi v naslovu namesto vprašaja pravzaprav moral napisati klicaj.

14 Sistematičen problemski pregled: Janez Dular, *Med vizijo in uresničevanjem skrbi za Slovence zunaj Republike Slovenije*, referat na 11. Vseslovenskem srečanju v Državnem zboru RS, 30.6.2011 (rokopis).

15 Janez Stergar, Predstavitev narodnostne problematike v osnovnošolskih učbenikih. *Zgodovinski časopis* 41, 1987, št. 4, s. 699-716. Jurij Senegačnik, Slovensko zamejstvo v šolskih geografskih učbenikih. J. Malačič & M. Gams (ur.), *Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja = Slovenian …*, Ljubljana 2008, s. 94-96.

16 Alenka Gril & Asja Videčnik, *Oblikovanje državljanske identitete mladih v šoli*, Ljubljana 2011.

Milček Komelj

Izpovedi plamtečih duš

Slovensko slikarstvo tridesetih let XX. stoletja: Božidar Jakac in Elisaveta Bagrjana

V desetletju, ko je Slovenijo obiskovala bolgarska pesnica Elisaveta Bagrjana, je bilo slovensko slikarstvo nadvse pestro, ker je istočasno ustvarjala vrsta generacij, a hkrati je bilo v izhodiščni osnovi dokaj enovito, ker so v njem prevladovale modernizirane oblike t. i. realizma.

Ta realizem pa je bil umetnikom le izhodišče, s katerim je vsakdo od ustvarjalcev lahko izrazil tudi lastno notranjo ubranost in temperament, torej svojo individualnost. Ob tem je bil izjemno rafiniran, temeljil je na ubranosti barvnega sveta: od realističnega Veselovega ter od tistega, temelječega na jakopičevski duhovni viziji, izhajajoči iz izročila impresionizma, do pikturalnosti t. i. barvnega oziroma poetičnega realizma pripadnikov Kluba neodvisnih, ustanovljenega leta 1937, torej v letu, ko je bila v Beogradu podpisana pogodba o večnem prijateljstvu med Bolgarijo in Jugoslavijo. Neodvisni so, oprti na izhodiščni motiv, komponirali slikarsko tkivo, v katerem zazveni osebno barvno preobraženi motiv kot poetična izpoved, torej povsem drugače kot v nekdanji novi stvarnosti, kakršna je temeljila na modeliranju, ki je bilo v bistvu bolj kiparsko kot slikarsko. Ob delu Neodvisnih pa se je lahko čutil njihovega nezastarelega, pomlajenega duhovnega vrstnika tudi realistični slikar Ivan Vavpotič, ko je razlagal delo Miha Maleša, ki ga je imenoval slikajočega pesnika, ter Zorana Mušiča, slikarja, ki je v času penklubskega kongresa v Madridu v areni za bikoborbe leta 1935 fotografiral v družbi slovenskih penovcev tudi Elisaveto Bagrjano.

Danes je ta slikarski čas s krajinskimi in tihožitnimi motivi, oživljenimi na novo, videti vse bolj kot varljivo zatišje pred napovedujočim se vojnim viharjem, čeprav je bilo mogoče skozenj izraziti tudi njegovo tesnobo, kar je iz generacije Neodvisnih storil France Mihelič s svojim Mrtvim kurentom in Ptujsko goro. Tako kot vrstniki je bil tudi on naslonjen na izročilo zagrebške šole, ki je postala odločilna za naš likovni profil, saj je njegova in poprejšnja Četrta generacija študirala že v Zagrebu, slikar Lojze Perko, ki se je v Zagrebu slabo počutil, pa je šel leta 1940 iz Zagreba izjemoma študirat v Sofijo.

Mrtvega kurenta z njegovim depresivnim občutjem je sam avtor dojel celo kot našo pravo zgodovinsko sliko, prav v tem času pa smo dočakali tudi prvi natečaj za slike z resničnimi motivi iz slovenske zgodovine za opremo banovinske palače, na katerem je zmagal Gojmir Anton Kos. Kolikor je bil ta čas videti v slikarstvu idiličen in odmaknjen v poetične sfere idealnih pokrajin, pa je ob tem zaradi njegove zagatnosti in tesnobnosti več kot razumljiva tudi socialna angažiranost, ki je temeljila na izročilu ekspresionizma. Sámo, včasih že kar malone pastoralno idilo našega slikarstva pa si lahko razlagamo tudi kot umik od trpke družbene realnosti v poetično zatišje, v plemenito kraljestvo slikarske poezije in intimizma. Naš ustvarjalni svet je bil v tem pogledu nekako razcepljen, oba aspekta pa srečamo tudi pri enem in istem ustvarjalcu, posebno Maksimu Sedeju, razpetem med socialno angažiranostjo in družinsko idilo, ki je nakazovala hkrati utesnjenost in hrepenenje po lepšem, poetičnem svetu.

To, da je realizem za tedanji čas najustreznejša usmeritev, so menili tudi kritiški spremljevalci tega slikarstva, posebno France Mesesnel, in zato so radi poudarjali tudi zveze z realistično preteklostjo XIX. stoletja, ki jo je preučeval zlasti on. V tistem času smo v Narodni galeriji doživeli prvo razstavo realistov bratov Šubicev, ki ju je zelo cenil tudi Izidor Cankar, pri razlagah G. A. Kosa je bila kot merilo vzpostavljena klasična preteklost, in vso to umetnost je skušal Rajko Ložar ugledati tudi v koordinatnih smereh naše dotedanje ustvarjalnosti. Stane Mikuž pa je bil pri presojanju slikarstva Neodvisnih odklonilen do zanj preveč francoskih impulzov, ker je iskal v umetnosti avtentičnost in slovenskost naše ustvarjalnosti v razmerju do nezaželenih tujih vplivov. Tedaj so naslikali nekatera svoja osrednja dela tudi naši impresionisti, še posebno Jama; nekdanja secesija se je prav tako razblinila v večji realizem pri starejših vesnanih, ki so slikali motiviko iz ljudskega izročila, pogosto v slovenskih oziroma gorenjskih ljudskih nošah, v katerih so se tedaj dajale naslikati meščanske dame, pa tudi fotografirati, tako kot je storila Bagrjana, kar sta pisca knjige *Bagrjana in Slovenija* Ljudmil Dimitrov in Ljudmila Malinova Dimitrova upravičeno dojela kot znamenje njene slovenske iniciacije. Mnogo konkretnejši je postal celo nekdanji avantgardist Avgust Černigoj, ki je pričel poslikavati cerkve, narodnoobrambno usmerjena nacionalna zavest pa je spodbudila zlasti Toneta Kralja, da je pričel poslikavati cerkve na Primorskem, priključenem Italiji, kjer je bila slovenska beseda prepovedana.

V tridesetih se je v naši umetnosti nadaljevalo s slikarskim odkrivanjem še zlasti geografsko obrobnih slovenskih pokrajin, kar se je pričelo že pred tem, in sta bila na novo odkrita Prekmurje, prav tako pa ribiško pomorski svet slovenske obale, čeravno izgubljen pod Italijo; podoben regionalizem je bil značilen tudi za razmah literature, v umetnosti pa je prišlo še do pojavov ruralizma, posebno v delu eruptivnega Franceta Kralja, ki je črpal iz ljudske umetnosti, impresionizma in baroka, katerega izročilo je prav tako prežemalo Jakopičev ekstatični nemir, ki ga je slikar vnašal ne le v razgibane človeške kretnje, marveč tudi v mistično žarenje hribovite slovenske zemlje. Tako imenovani barvni realisti, ki so se osredotočili na svoj intimnejši svet, pa so bili ne glede na socialne razmere po duhu pogosto zelo aristokratski, posebno France Pavlovec, očarljivi slikarski pesnik, ki je najraje in z veliko pretanjenostjo ter smislom za muzikalnost slikal pokrajino ljubljanske okolice okrog Save, prav tisto, ki jo je upesnjevala Bagrjana, tudi z Alpami v ozadju. Največkrat je naslikal vas Gameljne, a je upodobil tudi Vikrče pod Šmarno goro. Njegove podobe so barvne simfonije, rahle kot dih, polne srebrnkastih prelivov in muzikalno pesniškega duha, zaradi česar jih je Rajko Ložar imenoval kar barvne pesmi, cenil pa jih je tudi Izidor Cankar.

Ne vem, koliko si je pesnica Bagrjana med svojimi rednimi obiski v Sloveniji lahko ogledala naše slikarstvo – skupaj z bolgarsko pesnico Doro Gabe si je ogledala ljubljansko Narodno galerijo, v kateri so bila v tistem času razstavljena tudi dela sodobnikov, in pozneje s penklubsko delegacijo razstavo del Toneta Kralja, kot izvemo iz omenjene knjige obeh zaslužnih avtorjev, ki med drugim omenjata, da je pesnica v mladosti rada risala; iz njenih izjav pa je jasno razvidno tudi zanimanje za arhitekturo. Številni imovitejši meščani so tedaj že imeli svoje bogate zasebne zbirke, tako kot najbrž tudi Rado Hribar na gorenjskem gradu Strmol, ki je imel po Jakčevem pričevanju še dve Hodlerjevi risbi; slike slovenskih avtorjev, med njimi kako delo slikarke Kobilce, pa je lahko pesnica videla tudi pri arhitektu Osolinu. Gotovo je, da se je neposredno in intimno seznanila z našo naravo, ki jo je celo upesnjevala, najbolj izrecno v pesniškem ciklu Slovenski večeri. Zapisala je, da cerkvice »s trni bodečimi prebodejo nebo nad Slovenijo«, in v njej začutila mistično obarvano idilo, ki ji je bila blizu, zato je zelo značilno, da je v potopisnem eseju o Bretanji zapisala, da je mogoče to deželo številnih cerkva, razpel in kapelic, kot navajata pisca omenjene knjige, po njenih religioznih znamenjih primerjati le s Slovenijo, četudi »planinsko deželo«, ki jo premerjamo »z vrha na vrh, s hriba na hrib, iz dola v dol«, kot pravijo njeni verzi. To opažanje pa je toliko bolj stvarno, če pomislimo, da je pozneje enako občutil tudi umetnostni zgodovinar Emilijan Cevc, ko je med vodstvom ekskurzije po celotni Franciji razlagal, da je od umetnosti vseh francoskih dežel Sloveniji najbližja bretonska umetnost.

Pesnica se je očitno spojila z našo naravo ustvarjalno, saj so morali tamkajšnji slovenski večeri s čustvenim doživljanjem atmosferskih pojavov odzvanjati v njej izrazito intimno, da jih je lahko izpovedovalsko upesnila, ne da bi ostajala le pri podobarskem krajinarstvu oziroma razgledničarstvu; prav tako pa se je razumela tudi z ljudmi, ki so jo zaradi njene osebne očarljivosti in ustvarjalne veličine tako z ljubeznijo sprejeli, da je lahko zapisala verze o gostoljubnih ljudeh, tihih prijateljih, vdanih.

Ti prijatelji pa so bili aristokrati slovenske kulture, povezani tudi ali celo s slikarstvom, tako kot Izidor Cankar, človek velikega formata, nedosegljiv utemeljitelj naše umetnostne zgodovine, ki je Bagrjano občudoval – njegov smisel za duhovno izjemne, če že ne fatalne ženske je razviden že iz njegovega romana *S poti* – in je njene pesmi tudi prevajal. Bagrjana je bila med svojimi obiski v Sloveniji redna gostja v njegovi vili v Vikrčah pod Šmarno goro in je napisala tudi pesem o čudovitih večerih v Vikrčah in našteva-

la med postajami svojega življenja poleg Münchna, Sankt Peterburga ali Pariza tudi Vikrče, ki so postale zanjo pojem. Druga, poznejša postojanka njenih rednih obiskov med letoma 1937 in 1940 pa je bil grad Strmol, last industrialca Rada Hribarja.

Izidor Cankar je skrbel tudi za likovno dokumentacijo nekaterih osebnosti, ki so mu bile blizu, in je zato Jakcu naročil, da je v olju reprezentativno naslikal zadnjo ljubezen Ivana Cankarja Mileno Rohrman in je imel Jakčev lesorez iste upodobljenke tudi na svoji pisalni mizi. Dejstva, da je narisal Bagrjano ravno Jakac, pa niti ni treba povezovati s Cankarjevo sugestijo, saj je Jakac že kar sistematično in sam od sebe upodabljal slovenske ustvarjalce, pa tudi neslovenske, s katerimi se je srečal; še prav posebno ljubeč odnos pa je imel do poezije in pesnikov, tako kot le še do glasbe in glasbenikov.

Le malo pred časom, ko je pričela po letu 1932 prihajati k nam Bagrjana, je po Jakčevi vrnitvi iz Amerike tudi v njegovi umetnosti prišlo do preloma v stvarnejši realizem, stopnjevan z modeliranjem in veliko risarsko preciznostjo; a je, še zlasti v krajinarstvu, ostajal še vedno izrazito poetičen oziroma liričen; temeljil je na žametno mehki barvitosti in muzikalnem linijskem ritmu. Pri portretiranju se je – v svoji klasicistični fazi – osredotočil na ostro izrisan obraz in roke, v katerih je dojemal človekov ustvarjalni inštrument. Tako je narisal Izidorja Cankarja, Bogomirja Magajno, Ivana Prijatelja in druge. To, da se je srečal z Bagrjano in jo zatem leta 1933 narisal ravno Jakac, pa je bilo samoumevno in naravno že zato, ker umetnik ni bil samo slikar, ampak edinstvena, vse povezujoča kulturna osebnost, ki je ne le vse dokumentirala, ampak bila tudi družabno povezana s tako rekoč vsemi slovenskimi pomembneži, tudi Izidorjem Cankarjem ali Radom Hribarjem. Hribar je bil celo Jakčev mecen, saj je imel Jakac nekaj časa atelje v njegovi hiši pri Šumiju in ga je tudi portretiral, s pasteli pa je poslikal tudi spalnico v vili njegovega brata inž. Borisa Hribarja, z motivi valovite zemlje, gradov ter princa ne belem konju, ki so jih navdihnili češki verzi Hribarjeve žene Jiřine. Ta je priložnostno tudi pisala pesmi. Pesnik Oton Župančič pa je te slike označil kot čisto poezijo. Jakac je že v tistem času v ateljeju sprejemal neštete, še zlasti kulturniške obiske, pesnica Lili Novy (ki je tudi napisala pesem o Vikrčah) je imela pri njem celo svoj nedotakljiv kotiček, kamor je večkrat prihajala s pesnico Vido Taufer, v njegovem ateljeju v bližini železniške postaje pa so se v tridesetih pogosto zbirali člani PEN, kot izpričujejo tudi fotografije, včasih kar cela množica naenkrat, in Jakac jih je tudi marljivo risal. (Poleg Izidorja Cankarja je bil od umetnostnih zgodovinarjev nepogrešljiv in vselej ekspeditiven penklubski funkcionar France Stele, tukajšnjim slovenskim članom pa se je leta 1933 pridružil še Janko Lavrin.) Kulturne in druge zanimivosti je Jakac, če je le mogel, tudi filmsko dokumentiral, med njimi leta 1934 prihod bolgarske penklubske delegacije v Ljubljano s posebnim poudarkom na Bagrjani, kar sta spričo lapidarnosti posnetkov (ker je moral varčevati s filmskim trakom, a je vendar posnel bistveno, v zelo kratkih sekvencah) v svoji knjigi prav dramaturško razčlenila Ljudmil in Ljudmila Dimitrova.

V Jakčevem ateljeju sem svoj čas videl več skic pesnice (kot povzemam po zapisku o ogledovanju slikarjevega gradiva skupaj z Jakcem), ki avtorjema omenjene knjige niso bile dostopne; zato pa sta odkrila Jakčevo risbo tedaj 40-letne Bagrjane v pesničini zapuščini v Sofiji, kar pomeni, da je Jakac portret pesnici poklonil, četudi tega sicer običajno ni počel, ker je vedel, da se bodo portreti najbolje ohranili pri njem. To pa kaže, da je pesnici njegov slikarski način očitno ugajal – in tudi iz omenjene knjige razberemo, da ji je bil zaradi poduhovljenosti bolj všeč kakor delo stvarnejših realistov. Poleg podobnosti, ki jo je vsaj pri njej idealizacija kvečjemu še stopnjevala, je bila namreč za Jakca značilna tudi posebna pesniškost, liričnost, ki neutajljivo zveni iz njegovega še tako bežnega ali strogo stvarnega risarskega zapisa, zabrisala pa se ni niti v njegovih reprezentativnejših podobah. Portret Elisavete Bagrjane ravno zaradi te poteze potrjuje smiselnost Jakčevega tovrstnega ustvarjanja navkljub prodoru fotografije, ki se ji je slikar rad posvečal, a je ni štel za umetniško izrazilo.

Jakac je bil osrednji, gotovo pa najplodovitejši slovenski portretist svojega časa, ob reprezentativnih realističnih portretistih, kakršen je bil Vavpotič; iz eksistenčnih razlogov pa je slikal podobne salonsko ubrane damske portrete kot Vavpotič ali avtor oljnega portreta Bagrjane Bolgar Ivan Tabakov tudi on sam, in tudi v podobno krojenih in bleščečih se oblekah, na primer Radojko Vrančič. (Obleka, v kateri je pesnico naslikal Tabakov, je bila po ugotovitvah navedenih raziskovalcev ukrojena v Ljubljani.) Vselej pa je Božidar Jakac nagibal k temu, da je upodobljenca duhovno povzdignil, da ne rečem poveličal, zaradi česar je doživljal priznanje, a včasih tudi odpor, in tako je tudi Bagrjano, že zaradi njene lepote in elegance ob vsej zunanji preprostosti risbe naredil malone kraljevsko. Sicer je bil slikar v tistem času narisal tudi jugoslovanskega kralja in njegovo družino ter romunsko kraljico, pozneje, med vojno in po njej pa oblastnike s Titom na čelu in njegovo ženo, in bil pri njih tako občudovan najbrž prav zaradi svoje portretne prepričljivosti in hkratne idealizacije ter smisla za plemenito vzvišenost, s katero jih je gledal, in prav zato so ga ti sami povabili k delu. Veliko mogočnost pa je znal ugledati tudi v navzven morda nelepem, a veličastnem obličju Izidorja Cankarja in spoštljivo izvabiti veličino in duhovno poanto iz sleherne fizio-

gnomije, vselej brez ostrin humorja, kritike ali ironije. Sam Jakac pa je najraje povabil pred svoje risalo pesniške odličnike, pogosto tudi Otona Župančiča in Alojza Gradnika, ki ga je Bagrjana prav tako prevajala kot Župančiča in Jakčevega najtesnejšega prijatelja Mirana Jarca; zaradi svoje sangvinične vedrine, ki je sijala izza melanholičnega ozadja, pa je bil Jakac tudi človeško komunikativen in priljubljen; arhitekt Plečnik mu je dal celo vedeti, da mu je njegova vedrost »v korist in velik užitek«.

Enako izrazit kot v portretiranju je bil Jakac tudi kot krajinar. Sčasoma je skušal, tako kot vse pomembne slovenske kulturne ustvarjalce, upodobiti tudi vsa pestra obličja slovenske narave, v njej pa je še najbolj dojel lirizem, ki ga je štel za tipično potezo slovenske pokrajine. Njeno bistvo je zajel v melodični ubranosti slikovito razgibane živo nemirne zemlje s polji in vegastimi kozolci, v intimnosti pokrajine, oživljene z arhitekturo, nekdaj organsko zraščeno in harmonično usklajeno z naravo, kar je v nekem intervjuju o svojem opažanju Slovenije dobro označila tudi Bagrjana. Ko še ni imel avtomobila, pa tudi pozneje, je Jakac posebno rad slikal bližnjo okolico Ljubljane, ki jo je imenoval za svojo pokrajino, kamor je zahajal skozi Stožice in Malo vas tja do krajev pod Šmarno goro, ki jih je dobro poznala tudi Bagrjana. (Drugo svojo pokrajino okrog Ljubljane pa je odkrival okrog Bizovika in Hrušice, kjer so mu bila pri srcu ravna polja in številni kozolci.) Prav ta prizorišča pa so se izkazala za naše krajinarsko slikarstvo več kot pomembna, saj so slikali isti motiv Save s Šmarno goro kot v XIX. stoletju že Pernhart v 30. letih XX. stoletja tudi G. A. Kos, Jakac, Pavlovec in Godec. Spomin na bližnje kraje s senenimi kopicami in cerkvijo pa tudi na Šmarno goro z romarji je pred vojno vključil v svoja nadrealistična dela Stane Kregar, pozneje pa so iz njih čustveno zajemali tudi v tamkajšnji bližini rojeni Janez Bernik, France Rotar in Andrej Jemec, ki so te motive vključili ali jih ponovno vključujejo zlasti v svoja poznejša dela in jih doživljajo že kar kot mitične. (Kraje pod Šmarno goro je Jakac obiskoval tudi še po vojni ter tamkajšnje žarenje neba po sončnem zahodu z verigo gora v daljavi v dnevnikih opisoval tudi z besedami. V povojnih desetletjih, že v šestdesetih, pa je ugotavljal, da se v krajih, ki jih je slikal pred vojno, zaradi pozidav natura umika civilizaciji, in je bil zadovoljen vsaj s tem, da je tamkajšnje prizore naslikal še pravi čas.)

Jakac je izhajal sicer iz dojemanja rodne Dolenjske, v katere valovanju je občutil materializirano glasbo, in je skušal vnesti intimno ubranost v sleherno krajino, sicer pa je bil prepričan, da ima vsaka pokrajina svojo podobo in specifično barvo oziroma občutje, zato je tako rad slikal slovensko zemljo, ni pa mogel med študijem v Pragi upodabljati na primer češke narave, ki se mu je zdela preveč rjavo zemeljska. V tujini mu je bila blizu mistična norveška pokrajina, ker je v njej dojel temno zelen kolorit, soroden tistemu na Dolenjskem, še posebej ob vlažnem vremenu. Slovenijo je dojemal kot poetično in zeleno, tako kot Bagrjana, ki je označila slovensko naravo kot čisto poezijo in govorila o valu zemlje, enako kot Jakac, čeprav je bolj poznala Gorenjsko; pisala je tudi o zelenem naročju ter zeleni oazi brezskrbnosti in počitka, a je morda kot spomin na zimski obisk samostana v Velesovem v eno izmed pesmi vnesla tudi belo zimo, opazila pa je tudi Jakcu in že pesniku Murnu tako ljubo ajdo.

Božidar Jakac: Elisaveta Bagrjana, 1933

Jakac je v naši pokrajini dojemal poezijo, s katero je izenačeval tudi svoje slikarstvo, svoje slike je imenoval pesmi, in v tem pogledu je bil soroden tudi Bagrjani, ki je, kot beremo, ko je sedla na zemljo, zaslišala njeno glasbo in lovila njen dih; slikarjevi zapisi in označbe njegovih doživljanj, še posebno narave, so prav podobno čustveno vznemirjeni kot njeni za-

pisi, za oba umetnika pa je bilo značilno »zanimanje za vsa čuda« oziroma, kot preberemo v novejšem prevodu pesničinih verzov, »za vse lepote sveta«. Tudi Jakca kot ahasverskega popotnika je namreč, kakor je leta 1938 sam zapisal, vedno gnalo in preganjalo nekaj, čemur ni vedel imena. Vse življenje pa je še posebno rad, tako kot tudi njegov vzornik Jakopič, slikal mistično dojete atmosferske pojave, posebno večerne sončne prizore, kakršni »z ognji sončnega zahoda, ki se gasi in ki razprl nad Triglavom koralno je glorijo«, prešinjajo tudi pesničine Slovenske večere. Njeno prežetost s ponotranjenim občutenjem narave pa je (poleg Mirka Javornika, ki je pesnici prisluhnil ob morju) očitno začutil tudi pisatelj Ilja Ehrenburg, ki je Bagrjano po vojni poslušal, ko je brala svoje stihe, in napisal, »da je bila v tistih strofah čistina in globina planinskega jutra«.

Vse to slikarstvo je bilo meščansko in hkrati aristokratsko, a tudi toplo in prijazno, pa čeravno je Jakac v času pred vojno oznanjal primarnost kmetstva, v katerem so številni, tudi slikar Gaspari, videvali rešitev pred degeneracijo v velemestih, kajti bilo je prežeto s toplimi, domačnimi, čeprav ne domačijskimi čustvi, a zazrto tudi v kozmičnost, v sonce in med zvezde. Naravo je dojemal kot naravno emanacijo poetične lepote, zven slovenskega pa je iskal tudi v zvestem sklicevanju na domače ustvarjalne prednike, realiste, impresioniste in vesnane, čeravno jih ni posnemal, pač pa ga je pritegovala zasnova slovenskega v naši umetnosti, na katero se je takoj po vojni oziral tudi kot akademijski profesor, ko se je opiral na domače klasično izročilo. Duhovni lepoti in čustveni moči njenega zanosa je vse podrejal, tako človeška obličja kot naravo, in z njima ustvarjalno blažil vse hudo, ki ga je zaradi družinske usode izkusil v življenju, tako kot tudi srčno nemirna Bagrjana, katero je odreševala lepota poezije, saj je bilo zanjo bistveno, tako kot za Jakca, da je nenehno izpovedovala svoje plamteče srce. Izbrano obličje, kakršno je bilo Bagrjanino, pa je lahko Jakac še posebej povzdignil ravno v njegovi lepoti, ki jo na risbi v utišani zamaknjenosti pesničine čustvene ubranosti utelešata že sámo muzikalno zvenenje plemenitih obraznih črt, usklajeno s preprosto, modno urejeno nakodrano pričesko, in prefinjena mehkoba krednih risarskih tonov in poltonov.

Pesnica Elisaveta Bagrjana je Slovence – očitno tudi Jakca – pritegnila kot umetnica in kot vznemirljiva, ustvarjalna in ljubezni polna človeška osebnost, ne nazadnje s svojo nekoliko eksotično lepoto obličja, ki se je je gotovo zavedala in v kateri je moč zaznati tudi slutnjo Orienta, kar je v živo opazil že Božidar Borko. (Ob tem se mi zdijo še vznemirljivejši verzi, v katerih pesnica ugiba, ali ni njena temnooka babica sredi noči ušla od doma s kakim tujerodnim, svetlim kanom, ki je z njo, vselej hrepenečo po svobodi in daljavah, odpeketal v daljne stepe. V neki njeni pesmi pa naletimo tudi na misel, da poljejo v balkanski krvi »beli atomi slovanskega sentimentalizma in rdeči primitivnih tatarskih plemen«.)

Tudi Bolgarija, ki nam jo simbolizira Bagrjana, je bila za nas morda nekoliko eksotična, četudi bližnja nam južnoslovanska dežela, saj so bili Bolgari edini južnoslovanski narod zunaj Jugoslavije, in smo jim Slovenci (če izvzamemo Bezenška in Aškerca) najbrž tudi zato posvečali manj pozornosti kot jugoslovanskim, gotovo vsaj na likovnem področju, saj ni v *Enciklopediji Slovenije* v geslu o slovensko-bolgarskih stikih ob navedbah opaznega literarno-prevajalskega sodelovanja kljub razstavi slovenskih impresionistov leta 1906 v Sofiji o likovnih povezavah do 80. let preteklega stoletja niti omembe; v fakultetne umetnostnozgodovinske študijske programe pa je bila iz političnih razlogov vključena umetnost narodov Jugoslavije in ne (vseh) južnih Slovanov. Zato pa je umetnost Južnih Slovanov, vključno z Bolgari, poglobljeno obdelal v Krakovu udomljeni Slovenec, Jakčev prijatelj Vojeslav Mole. Vendar je pesniška navzočnost znamenite Bagrjane v naši kulturni zavesti s svojo izjemnostjo ne glede na siceršnjo intenzivnost naših medsebojnih stikov tolikanj bolj živa, pa četudi se je sčasoma spremenila v spomin, ki sta ga z malone detektivsko metodo na novo obudila šele zakonca Dimitrov. Naše nekdanje širše kulturne povezave v 30. letih XX. stoletja pa poleg likovnih razstav kluba Lada, ki je povezoval južnoslovanske ustvarjalce, vključno z Bolgari, ter poleg lepo sprejetih obiskov kake bolgarske pianistke ali pevskega zbora, ki je nastopil v Slovenski filharmoniji, a zapel Rodno pesem tudi pred Prešernovim spomenikom, s svojimi posledicami dovolj zgovorno potrjujejo predvsem usodni penklubski obiski, ki so nam v Slovenijo pripeljali Bagrjano ter obudili toliko simpatij in ljubezni.

Ne da bi se spuščal v prikazovanje siceršnjih kulturnih stikov, naj vsaj omenim v slovenščino prevedena književna dela iz tridesetih, na katera sem v zadnjem času mimogrede naletel v antikvariatih: poleg *Bolgarskih novel* zlasti roman Bojana Isajeva *Rojeni smo na Balkanu*, ki govori o politični agitaciji v tridesetih ne le v znamenju tradicionalne slovanske vzajemnosti, marveč vidi rešitev človeštva pred dekadentnim Zahodom, ki naj bi že odigral svojo zgodovinsko vlogo, v povezavi celotnega slovanskega in Bližnjega vzhoda s Perzijo in Egiptom vred, med temi narodi pa smo upoštevani tudi Slovenci. (Ob tem naj spomnim, kako je slikar Vavpotič opozarjal, naj slikarji ne slikajo le privilegirane Gorenjske, ampak naj odkrivajo tudi slovensko pokrajino na vzhodu, ter opozorim na nekdanjo mednarodno povezano avantgardo, v znamenju katere so že srbski zenitisti zaradi degenerirane Evrope videli upanje v balkanskem barbaroge-

niju.) Sicer pa so bili naši pogledi proti slovanskemu vzhodu usmerjeni bolj na Češko in Poljsko, v kateri je videl France Stele, kot je napisal Božidarju Jakcu, kar svojo drugo duhovno domovino, vendar niso prezrli niti Bolgarije, o čemer med drugim priča v slovenščini izdana knjiga bolgarskih pravljic, za katero je bil zaslužen Tone Potokar in je med množico ilustratorjev Jakac ne po naključju zanjo ilustriral ravno besedilo Bagrjane. Narava v navedeni knjigi pisatelja Isajeva pa je doživeta malone antropomorfno, odišavljena z vonjem bolgarskih vrtnic, ki nam skorajda zadišijo tudi s prefinjenega Jakčevega portreta Bagrjane, in arhaično oživljena s hajduškim življenjem starega očeta Balkana, ki je za Bolgare najbrž prav tako simbolen kot za nas naš slovenski očak Triglav, ob čemer naj dodam, da je iz slovenskih pesmi Bagrjane poleg dominante Triglava razvidno tudi njeno zavedanje o trpkem bistvu zgodovine našega miroljubnega naroda, ki »daje kruh usoda s skopo mu roko«.

Kmalu po II. svetovni vojni, a že po resoluciji Informbiroja, je bila oktobra 1949 v Ljubljani prirejena razstava del bolgarske slikarke Maše Živkove, ki si jo je v 14 dneh ogledalo 1280 obiskovalcev. Slikarka je navezala stike z Jakcem kot tedaj središčno kulturno osebnostjo in Jakac je na otvoritvi dejal, da pri nas razstavlja bolgarska slikarka, ob tem ko nas Bolgari napadajo, a stiki so se zaradi politike žal pretrgali in je resničnost nekdanjih srečanj pričela postajati spominjanje na spomine, na katere so največkrat opozarjali le še publicisti ali pisci pričevanj. Kot beremo v dragoceni knjigi o Bagrjani in Slovencih, pa smo Bagrjano leta 1965 kljub povabilom in njeni izpričani pripravljenosti za obisk zaman čakali, da bi prišla na svetovni kongres PEN na Bledu, v kraj, ki ga je, tako kot Bohinj s slapom Savice, že dobro poznala in kamor je prišla vrsta svetovno pomembnih ustvarjalcev tako iz Zahodne kot Vzhodne Evrope. Ta kongres je obveljal za zgodovinskega ravno zaradi sodelovanja umetnikov z obeh strani železne zavese; med tedanjimi penklubskimi delegati pa sem med njihovim obiskom v Ljubljani videl še na lastne oči in kot otroški posnemalec rojaka Jakca narisal tako Američana Arthurja Millerja kot Rusa Leonida Leonova. Če bi mednje prišla tudi Bagrjana, pa bi se najbrž lahko ponovno srečala vsaj z nekaterimi od tedaj le še redkih živih nekdanjih prijateljev, posebno Josipom Vidmarjem, Francetom Steletom in Božidarjem Jakcem. (Kako je bil ta kongres prelomen tudi za Slovence, nakazuje že dejstvo, da na svetovnem kongresu PEN v Angliji slabo desetletje poprej, leta 1956, ni bilo ob vseh 800 delegatih o Jugoslovanih »ne duha ne sluha«, kot je sporočil Božidarju Jakcu Janko Lavrin.)

Bagrjana, ki so ji doma v Sofiji rekli Slovenka in smo jo Slovenci pozneje, a še ko je živela, leta 1978 zasluženo vključili med svetovne pesnike v zbirki Lirika, za vselej ostaja pesnica, ki je izjemno počastila Slovenijo in Slovence kot najbrž noben drug neslovenski pesniški avtor tolikšnega pomena, oziroma se je pridružila Augustu Šenoi, Ivu Andriću, češki pisateljici Gabrieli Preiss in Poljakinji Mariji Konopnicki ali Avstrijcu Aloisu Hergouthu, ki je upesnjeval štajersko Sladko goro; nihče od naših književnih obiskovalcev Slovenije pa ni ostajal tako skrivnosten in oboževan kot Bagrjana, in težko bi še za koga rekli, da bi pri nas prostovoljno iskal zatočišče in tolažbo ter med Slovenci našel »spet spanec, zvezde prostranstva, / po bedi, ki mi jo je usoda naložila«, kot je pesnica zapisala v Slovenskih večerih, predvsem pa mir za svoje navzven divje neukročeno, navznoter zamaknjeno hrepeneče srce.

Slovenska krajinska in človeška panorama 30. let preteklega stoletja je postala za pesnico Bagrjano prizorišče njenih notranjih občutenj; slovenska pokrajina in slovenski umetniki so ji ustvarili idilično naravno in grajsko »gnezdo« in ji tako priskrbeli komorno družabni življenjski ambient, obsijan z naravno lepoto in prežet z umetnostjo, kamor se je pesnica rada vračala in zatekala kot v svojo srečno oazo. Slovenija je vtkana v pesniški opus Bagrjane s Slovenskimi večeri in drugimi pesmimi, posvečenimi tudi Izidorju Cankarju, ter kot obljubljena dežela, kjer je nastala še vrsta njenih pesmi, Bagrjana pa je za vselej zgodovinsko ukoreninjena v slovensko kulturno izročilo. To obojno neuničljivo vez je očitno lahko rodil le pesniški utrip srca, posvečen živi, neutesnjujoči ljubezni, ki se je rodila med pesnico in umetniki na Slovenskem, v prekrasni Sloveniji, kot jo je imenovala, kot enkratna človeška glasba. Ta človeška glasba zveni v njeni poeziji, tudi v istoimenski pesmi, napisani na pravljičnem Strmolu. Od naših slikarjev pa je to glasbo, ki so ji s svojimi srci prisluhnili zlasti tolikeri slovenski književni ustvarjalci, nezmotljivo zaznal in v portretu očarljive pesnice simbolično prestregel neutrudni ustvarjalni pričevalec človeških hrepenenj in veličin, naravnih lepot in zgodovinskih dogajanj – nepogrešljivi Božidar Jakac.

Ingrid Kovač Brus

Prestali napad *Melanholije*

Film v letu 2011

Za mnoge je bil film Drevo življenja vrhunec filmskega leta. Svetovno premiero je doživel 16. maja v najlepši evropski kinodvorani – v dvorani Lumière v Cannesu, pred najzahtevnejšim občinstvom, na 64. cannskem filmskem festivalu. Bil je dolgo pričakovan – Terrence Malick, letnik 1943, po izobrazbi filozof, je v svoji štiridesetletni zavezanosti sedmi umetnosti posnel le pet celovečercev, kljub temu pa je njegov status podoben, kot sta ga imela pokojna Stanley Kubrick ali Robert Altman. Začel je s Surovo balado, sledili so vizualno osupljivi Božanski dnevi, dvajset let pozneje izrazito protivojna drama Tanka rdeča črta in potem še zgodovinski film iz časa angleškega osvajanja Amerike – filmska zgodba o resnični Pokahontas – Novi svet.

V filmu z ambicioznim naslovom *Drevo življenja* se je lotil podobno ambiciozne tematike: nastanka vesolja, zemlje, življenja na njej in šele potem življenja navadne družine iz Teksasa v petdesetih letih prejšnjega stoletja. Spet je ponudil osupljivo lepoto, s čudovito fotografijo narave je v svojem filmskem izpraševanju o izvoru vsega ustvaril poetično, že kar mistično razpoloženje za preplet svetopisemskih in darwinističnih motivov. Toda tako kot ostanejo v Malickovi zgodbi neizživete ameriške sanje iz 50-ih, tako so temeljna filozofska vprašanja preprosto prevelika za 140 filmskih minut.

Samo tri mesece po premieri v Cannesu je bil film, ki je dobil zlato palmo, že v naših kinodvoranah – projekcija filma *Drevo življenja* sredi avgusta v kinu pod zvezdami na Ljubljanskem gradu, v organizaciji mestnega kina Kinodvor, je bil nedvomno domači prikazovalsko-distributerski dosežek leta.

Spraševati se, ali bi dobil zlato palmo film *Melanholija*, to bi bila že druga največja nagrada za Danca Larsa von Trierja, če ne bi nastopil nepozabni, medijsko napihnjeni škandal, je pol leta pozneje odvečno.

»Melanholija, melanholičnost je povezana s hrepenenjem,« je tam naslov svojega filma pojasnjeval von Trier. Naslov filma govori o stanju duha, *Melanholija* pa je tudi planet, ki se nevarno bliža Zemlji in napoveduje njen konec. Sestri, ki sta si povsem različni, sta nehote skupaj ujeti v čakanje na zadnje trenutke planeta. Film je lahko tudi boleča pripoved o tem, kako popolnoma nezmožni smo začutiti bolečino, praznino drugega.

Lars von Trier je na novinarski konferenci po projekciji s svojim govorjenjem, to je dostikrat provokativno, včasih pa nič več kot čvekanje, vsaj za nekaj časa zasenčil svoj film in tudi filme vseh drugih. Še vedno ostaja zanimiva povsem pretirana, tudi hipokritska reakcija festivala, ki je danskega filmskega velemojstra, kot porednega otroka najprej za ušesa, potem pa kakor Romea še izgnal iz Cannesa. Škandal se je vlekel za njim še vse leto, kako tudi ne, ko pa je dregnil v nikoli zaceljeno rano sodobnega sveta. Očitno pa je izkušnja prizadela tudi večnega provokatorja Larsa von Trierja, ki se je odločil, da se umika iz javnosti – vsaj kar se izjav in intervjujev tiče.

S svojim filmom *Le Havre* je gledalce prijetno pobožal finski režiser Aki Kaurismäki, še en zapriseženi zavezanec melanholiji. *Le Havre* je topla zgodba z značilnimi kaurismäkijevskimi junaki, ki živijo v svojem svetu, kjer je dovolj časa, ljubezni, topline, empatije, da se lahko dogajajo tudi male sreče in čudeži. V filmu Marcel Marx, ulični čistilec čevljev, dobesedno iz rok policije reši malega begunca iz Afrike. Kljub temu, da film obravnava enega velikih evropskih problemov, je pripoved človeška, humorna, z odličnimi glasbenimi vložki in zato droben filmski dragulj.

Številni režiserji in režiserke so se v svojih filmih ukvarjali z vzgojo otrok in družinskimi odnosi, najbolj radikalno med vsemi škotska režiserka Lynne Ramsay v filmu *Pogovoriti se morava o Kevinu*. Posnela ga je po nagrajenem romanu Američanke Lionel Shriver, ki je zanj dobila ugledno nagrado orange. Psihološki triler je natančna študija družinskih odnosov, predvsem odnosa med materjo in sinom, njeno nezmožnostjo, da bi našla stik z otrokom, ki je poln temne, destruktivne sile. Film se zareže globoko v vsakega gledalca.

Moč, ki jo sedma umetnost ima, vedno znova spretno uporablja tudi prvak turškega filma Nuri Bilge Ceylan. Film *Bilo je nekoč v Anatoliji* se skoraj v celoti odvije v eni noči, sredi vetrovne anatolske stepe, kjer policija v spremstvu državnega tožilca in zdravnika išče zakopano truplo. Plast za plastjo se v njihovih pogovorih izrisujejo ali pa zgolj nakazujejo ljubezenske zgodbe vseh protagonistov. Film izstopa iz

siceršnjega Ceylanovega opusa, zato pa režiser, ki se pogosto loteva urbanih tem, ostaja enako natančen opazovalec podob, detajlov, zvokov, še tako komaj zaznavnih šumov.

Vsi omenjeni režiserji in njihovi opusi so pri nas dobro znani. Manj pa so znani novi režiserji, kakršni zadnja leta prihajajo iz kulturno, tudi filmsko bogatega območja, ki je evropske festivale presenetila sredi devetdesetih, ko sta nagrade osvajala filmski filozof in pesnik Abbas Kiarostami in družbenokritično usmerjeni Mohsen Makhmalbaf.

Ašgar Farhadi je nase in na novo generacijo režiserjev, ki prihaja iz Irana, opozoril že pred dvema letoma s filmom *Vse o Eli*, skoraj kriminalno dramo o treh družinah, ki se odpravijo na počitnice ob Kaspijsko jezero, z njimi pa gre tudi varuška, ki je nihče dobro ne pozna. Že s tem filmom je Farhadi pokazal, da ga zanima sodoben, urbani Iran, da se navezuje na svoje predhodnike, da pa sta mu zelo blizu tudi italijanski neorealizem in francoski novi val. Hkrati pa je v svojih filmskih zgodbah dovolj previden, da ga ne doleti usoda Jafarja Panahija, ki je obsojen na zapor in prepoved snemanja.

V filmu *Nader in Simin se ločujeta* Farhadi vzporeja družini, ki izhajata iz dveh različnih Iranov: tradicionalnega in modernega. In čeprav poskuša biti izrazito nepolitičen in se ukvarja predvsem z odgovornostjo posameznika do sebe in svojih bližnjih, vendarle pove veliko o tesnobnosti v državi. Gre za kompleksen film, ki je natančna študija posameznika in s tem seveda tudi družbe – film je februarja prejel v Berlinu tri osrednje nagrade – zlatega medveda za najboljši film berlinala, žirija pa je z medvedoma za najboljšo žensko in moško vlogo nagradila celotno igralsko ekipo.

Pravo odkritje leta je bila 64-letna hongkonška režiserka Ann Hui, ki je sicer doma znana in cenjena, na njene filme pa bomo morali pri nas očitno še počakati. S filmom *Preprosto življenje* se je Ann Hui prvič predstavila na evropskih festivalih in postala neuradna zmagovalka beneške mostre. *Preprosto življenje* je zelo osebna zgodba o staranju in tistem življenjskem obdobju, v katerem je človek v marsičem odvisen od drugih. Režiserka z vso senzibilnostjo pripoveduje o nekakšni hongkonški aleksandrinki, ki je vse življenje preživela z bogato družino in vzgojila nekaj generacij otrok. Film o najtežjem in najkrhkejšem v življenju – medsebojnih odnosih – nima izrazite zgodbe in kaže ljubeč odnos z enim njenih varovancev ter zgolj sledi dogodkom, srečanjem, občutjem, ko govori o staranju, nepokretnosti in skrbi za drugega.

V tehničnem pogledu je zanimivo, da so se za uporabo tridimenzionalne tehnologije odločili tudi prvi evropski avtorji in sicer za izrazito nekomercialne projekte, v katerih globinski vpogled gledalcu res ponuja drugačno doživetje prostora. Tak je dokumentarni film *Pina*, ki ga je Wim Wenders posnel o pokojni plesalki in koreografinji Pini Bausch in njenem plesnem gledališču v Wuppertalu. V njem se gledalec počuti sredi dogajanja, predstav, vaj.

Vabilo na ogled filma Larsa von Trierja Melanholija

V Sloveniji je bilo leto 2011 eno bolj dinamičnih – prve tedne leta je film Miha Hočevarja *Gremo mi po svoje* z 207 000 gledalci postal tretji najbolj gledan v Sloveniji po osamosvojitvi (za tujima *Avatarjem* in *Titanikom*); Marko Naberšnik je posnel Šanghaj, najdražji slovenski film, ki ga prihodnje leto pričakujemo v kinodvoranah, praznovali smo 80-letnico filma *V kraljestvu Zlatoroga*, portoroški filmski festival je pokal po šivih, na koncu leta pa je kot božično darilo iz Poljske priletel Mitja Okorn, ki je tam posnel uspešnico *Pisma sv. Nikolaju*.

Festival domačega filma je bil letos vsebinsko izjemen. Najprej se je v velikem slogu predstavila generacija najmlajših režiserjev. Svoj prvenec *Izlet* je pokazal sveži diplomant ljubljanske AGRFT, tudi pisatelj Nejc Gazvoda. Z namenom, d bi se izognil dolgi čakalni vrsti na Slovenskem filmskem centru, kjer delijo denar in iz katere kdo tudi izpade, je film posnel s fo-

Prizor iz filma Mitja Okorna Pisma sv. Nikolaju

toaparatom. V nekakšnem filmu ceste, v katerem se trije prijatelji še iz srednješolskih let spet odpravijo na neobvezen konec tedna, je suvereno naslikal portret svoje generacije, katere se kljub zlati mladosti že dotika resnični svet.

Klemen Dvornik je svoj prvenec *Kruha in iger* postavil v osemdeseta leta. Brez napake je rekonstruiral čas izpred tridesetih let, ki se ga njegova generacija komaj spominja. V njegovem filmu, ki je v veliki meri zasnovan na resničnih dogodkih, je družina iz Velenja izžrebana za sodelovanje v priljubljeni televizijski oddaji. In da je televizija milje, ki ga Klemen Dvornik dobro obvlada, se kaže skozi ves film, ki je neskončno zabavna komedija o človeških slabostih in ima ves potencial nove kinematografske uspešnice.

V Portorožu smo videli tudi nekaj odličnih filmov režiserjev in režiserk srednje generacije. Za razumevanje zgodovine, pa ne le zato, sta pomembna poglobljeni biografski dokumentarec *Odkrivanje skritega spomina Angele Vode*, ki ga je posnela Maja Weiss, avtorica televizijskega igranega filma o Angeli Vode, in raziskovalni dokumentarec *Aleksandrinke* Metoda Pevca, ki z obsežnim gradivom, osebnimi zgodbami, družbenim ozadjem prvič celovito predstavi slovensko žensko migracijo v Egiptu, kakršna se je začela sredi XIX. stoletja in končala šele po II. svetovni vojni.

Ob 20. obletnici slovenske samostojnosti smo dočakali tudi dva filma, ki nam brez olepševanja pokažeta, kaj se je zgodilo z nami in z našo družbo v zadnjih dveh desetletjih. To sta tranzicijska zgodba *Stanje šoka*, v kateri Andrej Košak vzporeja dva svetova iz dveh komaj desetletje oddaljenih časov, njegovi liki pa se gibljejo na meji med realnim in fiktivnim, in televizijski film režiserja Mirana Zupaniča *Zmaga ali kako je Maks Bigec zasukal kolo zgodovine*. Zupaničev Maks Bigec je preprost delavec, varilec, ki izgubi službo in ob igranju šaha in posedanju pred ekranom spremlja razpad (oz. lastninjenje) njegove nekoč uspešne firme. Maks Bigec (odlično ga zaigra Vlado Novak) je tudi človek z drugimi moralnimi vrednotami in zato se neko noč, brez natančno izdelanega načrta, odloči, da bo stvari spet postavil tja, kamor po njegovem sodijo. Odloči se za skrajno dejanje, ki pa ga Miranu Zupaniču uspe prepričljivo in argumentirano vpeti v filmsko realnost.

Portoroški zmagovalec je postal Jan Cvitković, ki se je s svojim tretjim celovečercem *Arheo* zatopil v vprašanja in svetove, ki jih le slutimo. Po njegovi opusteli filmski pokrajini begajo trije ljudje. On, ona in otrok – hodijo drug mimo drugega, se srečujejo, zapletajo. Gledalec se poveže z njimi prek zvokov in podob, ki so morda delček skupnega spomina. Film je drugačen od česarkoli v letošnjem naboru in ker si Jan Cvitković ni postavljal (pre)velikih ciljev, mu uspe gledalca zapeljati v svojo metafiziko veliko bolje kot npr. kultnemu Malicku.

Leta 2011 je nastal poljski film *Pisma sv. Nikolaju*, ki je seveda tudi naš, saj ga je posnel mladi Kranjčan Mitja Okorn in tako postal prvi slovenski režiser, ki mu je po letu 1991 uspelo v tujini, s tujim kapitalom posneti celovečerec. In njegov proračun ni bil majhen – 2 milijona dolarjev sta za slovenske razmere še vedno zavidljiva postavka. Še več, božični film *Pisma sv. Nikolaju* je na Poljskem že takoj ob prihodu v kino postal uspešnica in po obisku prehitel letošnjega sicer svetovnega zmagovalca – zaključek literarno-filmske sage o Harryju Potterju: *Svetinje smrti 2. del*. Sliši se hollywoodsko in *Pismom* tudi ne manjka prepričljivosti, kot so jo imele najboljše romantične komedije iz tovarne sanj. Čeprav niti ne skriva, da se zgleduje po britanski božični uspešnici *Pravzaprav ljubezen*, ko podobno prepleta zgodbe številnih Varšavčanov, duhovite in žalostne, vse se dogajajo na sveti večer.

Tista stvar, ki me je leta 2011 najbolj razveseljevala, pa so obrisi normalne prikazovalske mreže, ki se počasi izrisujejo tudi v Sloveniji. Po skoraj popolnem kolapsu pred desetimi leti, ko so začeli na mestnih obrobjih rasti multipleksi, si filmska umetnost počasi spet utira pot v mestna središča, klasične kinodvorane in h gledalcem. Seveda se še vedno ne moremo primerjati s Francozi, Angleži ali Nemci, vseeno pa je bila pred leti usoda filmov, ki so z ljubljanskega filmskega festivala res prišli na reden spored, negotova. Zdaj pridejo v kino, pa ne le v Ljubljani, ampak v oživljeni artmreži tudi v Izoli, Mariboru, Slovenj Gradcu, na Ptuju. Obisk artkinodvoran se veča, v osrednji – v ljubljanskem Kinodvoru – bodo letos pozdravili 90 tisoč obiskovalcev. Slovenska kinoteka diha s polnimi pljuči, ob ljubljanskem filmskem festivalu sta si redne obiskovalce zagotovila izolski in ljutomerski. Vse več je večerov, ko si lahko z užitkom rečemo: Gremo v kino!

Vladimir Frantar

Vilna, Varšava, Pariz, Antwerpen

Evropski operni razgledi

Vilna – tradicionalni *Figaro*

Operno življenje v Litvi je precej razgibano. Država z nekaj več kot tri milijone prebivalcev ima tri operno-baletne hiše, v Vilni, Kaunasu in Klaipedi.

Z opernimi predstavami so v največji od treh »baltskih« držav začeli že pred nekaj stoletji in tradicija se nadaljuje. Imajo nekaj odličnih orkestrov, zborov in seveda solistov, med katerimi je v tujini najbolj znana sopranistka Violeta Urmana, ki poje na vseh največjih svetovnih opernih odrih.

Opero iz Vilne smo v Sloveniji spoznali septembra letos, ko je – v okviru poletnega Ljubljanskega festivala – izvedla dve predstavi, Verdijevega *Otella* in Halévyjevo *Judinjo*; ogledal sem si slednjo in predstava mi je bila všeč, ne sicer v celoti, a bilo je nekaj dobrih ali zelo dobrih pevskih dosežkov.

Ko sem imel oktobra priložnost, da si ogledam Mozartovo *Figarovo svatbo* v Vilni, sem jo seveda z veseljem izkoristil.

Litovsko narodno operno in baletno gledališče (LNOBT) stoji v centru mesta. V nasprotju s sosednjo Latvijo, kjer v Rigi izvajajo operne in baletne predstave v stari, klasični zgradbi, imajo v Vilni »moderno«, ki je bila zgrajena leta 1974, torej v časih, ko je bila Litva del Sovjetske zveze.

Ne vem, kako so s poslopjem na splošno zadovoljni, a na zunaj deluje dovolj reprezentativno, njegova notranjost, dvorana z odrom, pa je kar prijetno urejena. Med odmori se obiskovalci prav radi posladkajo v številnih biféjih – z vročo čokolado.

Repertoar je precej pisan. Seveda imajo pri občinstvu največji uspeh dela iz klasičnega repertoarja, a vnašajo tudi sodobna in – občasno – še kakšno domačo noviteto. Število premier pa je v sedanjih, precej težkih gospodarskih razmerah, ki očitno pestijo tudi Litvo, občutno zmanjšano. Tako bosta v tekoči sezoni le dve baletni premieri in ena operna – *Jevgenij Onjegin* Petra Iljiča Čajkovskega.

Sicer pa imajo ob nedeljah navadno dve predstavi, zato pa sta ponedeljek in torek prosta dneva – tako za umetnike kot za občinstvo. Na sporedu imajo *Traviato, Rigoletta, Seviljskega brivca, Otella* in *Carmen*, a tudi Wagnerjevi *Valkiro* in *Večnega mornarja* pa Bachov *Pasijon po Janezu* ter Straussovo opereto *Dunajska kri*, med baleti pa *Romea in Julijo, Coppelio, Ano Karenino, Giselle* in *Spartaka*, *Bajadero* ter *Labodje jezero,* a tudi *Grka Zorbo* na glasbo Mikisa Teodorakisa, ki bo v tej sezoni dosegel devetdeseto ponovitev.

Figarova svatba, ki jo zdaj uprizarjajo v Vilni, je imela premiero lani februarja in ogledal sem si že šestnajsto ponovitev. Postavitev je koprodukcija s Teatrom Real iz Madrida in s Teatrom Pérez Galdós iz Las Palmasa. Predstava španskega režiserja Emilija Sagija in scenografa Daniela Bianca ter argentinske kostumografinje Renate Schussheim je zelo tradicionalistična, brez večjih sodobnih prebliskov. Scena je klasična, kostumi pa barvno ubrani. Tudi v mizansceni ni kakšnih posebnih novosti. V zadnjem času sem gledal nekaj uprizoritev te Mozartove opere (tudi v Perthu, v Avstraliji), vendar je ta iz Vilne najbolj tradicionalna, obenem pa – po glasbeni plati – najboljša.

Umetniški vodja in glavni dirigent Martynas Staškus (dirigiral je tudi *Judinjo* na gostovanju v Ljubljani) je resnični umetnik; dobro zna motivirati odličen orkester in pevce, ki se zares izkažejo. V Vilni imajo vsaj dve pevski zasedbi, za nekatere vloge celo tri, in domišljam si, da sem nemara naletel na najboljšo. Suzano, enega najbolj simpatičnih likov iz Mozart-Da Pontejevih oper, izvaja ista pevka, kot je pela Rahelo v *Judinji* – Joana Gedmintaitė, ki ima zelo lep in kultiviran glas ter dosti smisla za sproščeno nastopanje. Tudi Sigutė Stonytė, ki poje grofico Rozino, je zelo dobra sopranistka z izrazitim, a tudi nežnim sopranom; blesti predvsem v dveh paradnih arijah, v *Porgi amor* in v *Dove sono*. Vytautas Juozapaitis menda spada med najboljše litovske baritoniste in njegov grof Almaviva je tako po glasovni kot po igralski plati zelo dobra, skoraj odlična stvaritev. Svoj močni, zvonki glas zelo zanesljivo oblikuje in skupaj z dostojanstveno pojavo ter s prepričljivo igro uspešno predstavlja tega dvoličnega antijunaka, ki bi rad »sedel« na dveh ali celo na treh stolih.

Joana Gedmintaitė kot Suzana in Sigutė Stonytė kot grofica Rozina v Mozartovi operi Figarova svatba.
Foto: Martynas Aleksa

Egidijus Dauskurdis kot Figaro me ni docela prepričal. Rad bi ga videl v kakšni bolj dramatični vlogi.

Marta Lukošiutė je dovolj zmedeni, usmiljenja vredni, ljubki paž Kerubin, ki se zaljubi v vse ženske, katere mu prekrižajo pot, zato je velik tekmec močnejšemu grofu; njena pevska izvajanja so zelo dobra. V srednjih in manjših vlogah nastopa nekaj odličnih pevcev in igralcev, od Rafailisa Karpisa v vlogi podlega Bazilia in Vytautasa Bakule, ki je dovolj zanimivi, pevsko prodorni Bartolo, do Laime Jonutyté, ki briljira v vlogi Marceline; tako razigrane in temperamentne oblikovalke te vloge skoraj še nisem srečal; izkaže se že na začetku v »divjem« duetu s Suzano, prava lisica in strupenjača je v nadaljevanju, zlahka pa se prelevi v ljubečo mater in taščo svoje poprejšnje največje sovražnice in tekmice.

Varšava – *Lucia* s svetovno izvedbo

Poljska operna tradicija je dolga in bogata. Za »očeta« narodne opere velja Stanislaw Moniuszko, njegovi operi *Halka* in *Strašni dvor* uprizarjajo še dandanes (nova premiera *Halke* je bila v Varšavi lani in dirigiral je proslavljeni Mark Minkowski).

Med velike poljske operne pevce preteklosti uvrščajo Mario Foltyn, Jana Kiepuro (ki je svojo slavo okrepil še z nastopi v filmih, skupaj z Nemko Martho Eggerth) in seveda brata Jeana in Edouarda de Reszke; v času komunističnega režima so na svetovnih (zahodnih) opernih odrih briljirali, med drugimi Tereza Kubiak, Tereza Zylis-Gara in Wiesław Ochman, dandanes pa so vodilni Poljaki v tujini tenorist Piotr Beczała (pogosti partner Anne Netrebko), baritonista Mariusz Kwiecień in Andrzej Dobber ter sopranistka Aleksandra Kurzak, ki osvaja občinstvo s svojim bleščečim koloraturnim sopranom.

Teatr wielki, sedež narodne opere, je odigral pomembno vlogo v razvoju poljske operne in baletne zgodovine; med drugo svetovno vojno je bil porušen, a so ga že v času komunizma popolnoma obnovili ter znova odprli leta 1965. Veljal je za eno največjih opernih gledališč v svetu. Dandanes je vidno polepšan; s svojo veliko dvorano, ki se imenuje Sala Moniuszki, z bogatimi kristalnimi lestenci, z marmornatimi stopnišči, s prostornimi foajeji in z vsem drugim, kar je značilno za sodobne operne hiše prestolnic, se Varšavska opera uvršča ne le med največje, ampak tudi med najlepše v Evropi in v svetu.

Seveda velja omeniti, da v poljski metropoli deluje tudi Komorna opera (Opera Kameralna), kjer izvajajo

v glavnem sodobna in komorna dela; prav letos slavi svojo petdesetletnico.

Brez dvoma je veliko doživetje prisostvovati predstavi v Teatru wielkem, posebej, če naslovno vlogo poje Aleksandra Kurzak, ki je oktobra prišla v domovino, kjer je začela svojo bleščečo kariero; tokrat je odpela tri predstave Donizettijeve *Lucie Lammermoorske*, pred katkim pa je, kot prva poljska umetnica, podpisala pogodbo z ugledno britansko založbo Decca ter posnela zanjo zgoščenko z naslovom *Gioia* z znanimi opernimi arijami za koloraturni sopran. Pevka se je po predstavi srečala s svojim občinstvom, ki jo obožuje, in potrpežljivo ter ljubeznivo delila podpise in fotografije.

Premiera *Lucie* je bila marca 2008 in predstava kot postavitev (režija in scenografija Michal Zupaniecki) ni nič posebnega, so pa omembe vredni kostumi mednarodne gostje France Squarciapino (predvsem Edgardova škotska oprema). Režija je torej standardna, s tradicionalnimi zborovskimi prizori. V mizansceni ni opaziti nič posebnega, razen pri protagonistki, ki si dovoljuje nekaj »svojih«, zvezdniških podvigov. Spet se je dogodilo, da je glasbena stran predstave nadgradila vizualno. Keri-Lynn Wilson ni le simpatična, zelo temperamentna mlada dama, je tudi talentirana in profesionalna glasbenica-dirigentka, ki živi z muziko Gaetana Donizettija ter v njej uživa. Svojo strokovnost in ljubezen zna avtoritativno, a tudi nevsiljivo prenašati na orkester, zbor in soliste. Vsi skupaj pa ji odlično sledijo. Rezultat je dobra, zelo dobra izvedba.

Solidni so tudi pevci. Morda Aleksandra Kurzak, čeprav gostja vseh velikih svetovnih opernih hiš, še ni čisto v svojem zenitu. Ne uživa še popularnosti in priljubljenosti Anne Netrebko, je pa okrog deset let mlajša od nje, bolj vitka, pevsko izjemno razpoložena, morda še zmeraj preveč navezana na koloraturni sopran, a bodo lirske vloge gotovo kmalu sledile (napoveduje jih že plošča: odlično izvedena arija Suzane iz *Figarove svatbe*). Njena Lucia je igralsko in pevsko odlična, zrela kreacija. Psihološko je vlogo izdelala do potankosti, od začetne, plahe vdanosti bratu, do drzne ljubezenske vneme, ko se mu upre, in – v stanju neprištevnosti – umori mladega moža. Njena »arija blaznosti« je – kot se spodobi –, osrednji dogodek, vrhunec predstave, pevsko imenitna, saj se lahko primerja z vsemi velikimi predhodnicami v tej vlogi (Maria Callas, Joan Sutherland, Anna Moffo, Monserat Caballé), vključno z Anno Netrebko, ki tudi šteje Lucio med svoje vrhunske kreacije. Poljaki so ponosni na svojo Aleksandro Kurzak, izkazujejo ji veliko pozornost in ljubezen.

Drugi pevci so zelo solidni; Francesco Demuro je bil sicer »nerazpoložen«, kot so objavili, a je vlogo Edgarda izpeljal profesionalno, z lepim, zvočnim tenorjem, ki skoraj nikoli ne zataji, tudi v kočljivi ariji zadnjega dejanja ne. Artur Raciński je trenutno med najboljšimi poljskimi baritonisti; svojega Enrica dobro izvaja, a vloga je razmeroma majhna in se proti koncu »izgubi«, izgine, saj ostajata v ospredju Lucia in Edgardo s svojima velikima arijama. Odličen je Rafal Siwek kot vzgojitelj Raimondo, spet v vlogi, v kateri – zaradi njene majhnosti – ne more do konca zablesteti. A občinstvo ga ceni in ob koncu dostojno nagradi z aplavzi.

Pariz – ponovno oživljena *Lulu*

Bergova *Lulu* se že uvršča med klasične opere dvajsetega stoletja, saj jo pogosto uprizarjajo, predvsem v največjih gledališčih zahodnega dela Evrope.

Verzija v dveh delih (nedokončana) je imela premiero leta 1937 v Zürichu, dve leti po skladateljevi smrti, in vse do 1979. je bilo treba čakati na prvo postavitev v treh dejanjih, v orkestraciji Friedricha Cerhe; le-ta je bila v Pariški operi (Salle Garnier) v režiji Patrica Chéreauja z dirigentom Pierrom Boulezom in s tedaj slavno Terezo Stratas v naslovni vlogi. Spominjam se, da sem si ogledal prvo reprizo te izvedbe, ko je diva zbolela in jo je nadomestila precej neznana Bolgarka Slavka Taskova, ki je bila kar dobra, a potem o njej nismo več kaj dosti slišali.

V Operi Bastille so *Lulu* na novo uprizorili leta 1998 v režiji Willyja Deckerja in v scenografiji ter kostumografiji Wolfganga Gussmanna. Ta postavitev je živa še dandanes. Dirigenti in pevci se izmenjujejo, a dovolj uspešni Deckerjev in Gussmannov koncept ostaja in »osvaja« nove generacije. Režiser ni šel v preočitno eksperimentiranje in avantgardo, a je s sodelavci ustvaril sodobno, zelo gledljivo in učinkovito predstavo. S scenografom sta sestavila premišljen scenski okvir, tako da se osebe gibljejo na dveh nivojih, v polkrožni sobi z enajstimi odprtinami (vrati) in na »balkonu«, kjer se odigravajo stranski prizori s statisti, a se tam najdejo tudi protagonisti – seveda le v kočljivih, izjemnih primerih. Veliko vlogo igrajo visoke lestve, ki povezujejo ta »balkon« z glavnim prizoriščem; po njih plezajo nastopajoči, ko se grejo »skrivalnice« in hočejo priti na glavno sceno neopazno, skrivoma, inkognito.

Lulu je tudi pri Deckerju dobra »mačka«; bolj mačka kot kača, čeprav jo krotilec živali na začetku tako imenuje. Je prava »femme fatale«, ki pogublja moške zavestno in brezsrčno, a jih vedno znova privlačuje, največkrat v svoji prozorni, kratki oblekici, ki poudarja njeno telo, njene obline, predvsem lepo oblikovane, močne noge, s katerimi se »prisesa« na svoje žrtve. In vse njene žrtve, vključno s požrtvovalno Martho, grofico Geschwitz, ji sledijo zavestno, premočrtno (celo preračunljivi Dr. Schön), čeprav jim je jasno, da jih Lulu vodi v propad – v finančni in celo v življenjski.

Glasbena podoba predstave pod vodstvom odličnega nizozemskega dirigenta Michaela Schönwandta je primerljiva z vizualno, mestoma pa jo celo nadgrajuje, predvsem v učinkovitih muzikalnih intermezzih med posameznimi slikami. Orkester Pariške opere je izvrsten.

Predstava ni naporna le za nastopajoče ampak tudi za občinstvo, ker je dolga, občasno »moreča«, a nikoli dolgočasna, saj vedno znova preseneti z detajli, ki jih nakazuje že delo samo ali pa si jih je izmislil spretni režiser.

Američanka Laura Aikin, ki bo prav kmalu v Amsterdamu utelesila samo Marilyn Monroe v novi operi Robina de Raafta Čakajoč na gospodično Monroe, je imenitna pevka in igralka, ki je uspela uresničiti dirigentove in režiserjeve (nemajhne) zahteve; Lulu zares živi, ne le podoživlja, zato je prikupna in grozjiva obenem, zapeljiva in odvratna, nežna in groba, umetnica in amaterka, ženska in žival. Ob njej je najimpresivnejši Wolfgang Schöne, nemški baritonist, ki ga že dolgo nisem srečal na odru in sem mislil, da je le še pevski pedagog; ustvaril je imenitno kreacijo Dr. Schöna in jo razumljivo povezal z Jackom Razparačem, ki končno protagonistko umori. Tudi malce ostareli tenorist Kurt Streit, Američan, ki je nekoč blestel v Mozartovih paradnih tenorskih vlogah (Tamino, Ferrando, Don Ottavio, Idomenej) in je za odrom uprizoril tudi kakšen »škandalček«, kot posledico ljubosumja, je v vlogi Alwe dokazal, da je še zmeraj dober in upoštevanja vreden. Pevsko se ne odreže tako dobro, a je igralsko dovolj impresiven. Tretji Američanki v ansamblu, Jennifer Larmore, je vloga lezbične grofice Gescwitz, v njenih letih (ko najbrž ni več tako zapeljiva Rozina, Pepelka ali Italijanka v Alžiru) pisana »na kožo«. Oblikuje jo na tak način, da se gledalcu na koncu zasmili in z njo celo sočustvuje.

Omeniti velja še dva starca, ki sta nekoč uspešno obvladovala svetovne operne odre v največjih basbaritonskih vlogah, Franza Grundheberja v vlogi čudaškega Schigolcha in Victorja von Halema, ki oblikuje kar dve vidni epizodi, gledališkega direktorja in bankirja. Od vseh drugih, ki so vsi zelo dobri, je najboljša Andrea Hill v treh vlogah, od katerih najbolj izstopa predrzni, vztrajni in zaljubljeni gimnazijec; pri Lulu ne zna odnehati in ji ostaja zvest tudi v težkih trenutkih.

Antwerpen – redko izvajana *Čarodejka* Petra Iljiča Čajkovskega

V Belgiji soo tri pomembne operne hiše: Théâtre dela Monnaie (De Munt) v Bruslju, Opéra Royale de Wallonie v Liègeu in Vlaamse Opera, ki deluje v dveh flamskih mestih, v Antwerpnu in v Gentu; ima en orkester, zbor in tehnično ekipo; v njej izvajajo iste predstave; enkrat je premiera z nekaj ponovitvami v Antwepnu, drugič v Gentu.

V tej obliki deluje Flamska opera od leta 1966; predhodnici sta bili Vlaamse Opera Stichting (od leta 1988) in Opera voor Vlaanderen (od leta 1981).

Prva operna uprizoritev v Antwerpnu je bila že v letu 1661. Opere so izvajali v gledališču na Velikem trgu; sprva so jih peli v flamščini, nato vse pogosteje v francoščini, ki je postajala jezik flamske elite. Leta 1709 so zgradili novo gledališče, v katerem so peli v italijanščini in v francoščini, a je pogorelo leta 1746.

V letu 1753 so dobili Veliko gledališče, ki se je preimenovalo – v času Združenega kraljestva Nizozemske – v Kraljevo gledališče. Ker je bilo zanimanje občinstva veliko, je gledališče postajalo vse premajhno in 1829. je bila v njem zadnja predstava. Novega so odprli po belgijski revoluciji leta 1834. Dandanes je znano kot Bourlaschouwburg; v njem so uprizarjali različne predstave, kot pravo operno gledališče pa je začelo delovati 1907. Zaradi večje preureditve so ga med letoma 2005 in 2007 zaprli in ga – ob stoletnici – ponovno odprli; staro zgradbo so obnovili in modernizirali; dvorana je ostala v glavnem nespremenjena, dodali pa so nove, stranske prostore za pisarne, za vaje in za garderobe.

V letih 1987-89 je bil operni direktor Gérard Mortier, dandanes pa to mesto pripada Avielu Cahnu.

Od leta 1997 do leta 2000 je bil glavni dirigent Marc Minkowski, sledila sta mu Massimo Zanetti in Ivan Törzs, januarja 2011 pa je prišel Rus Dmitrij Jurowski in v tekoči sezoni, ki so jo začeli z Weilovim *Vzponom in propadom mesta Mahagonny* in nadaljevali s Čarodejko Petra I. Čajkovskega, bodo uprizorili še Rossinijevo zahtevno opero *Potovanje v Reims*, Verdijevo *Moč usode,* noviteto flamskega skladatelja Christiana Josta *Rumor,* Donizettijevo *Vojvodo iz Albe* in Bizetovo *Carmen.* Repertoar dopolnjujejo z nekaj baletnimi predstavami in s koncerti z lastnim orkestrom in uglednimi tujimi solisti.

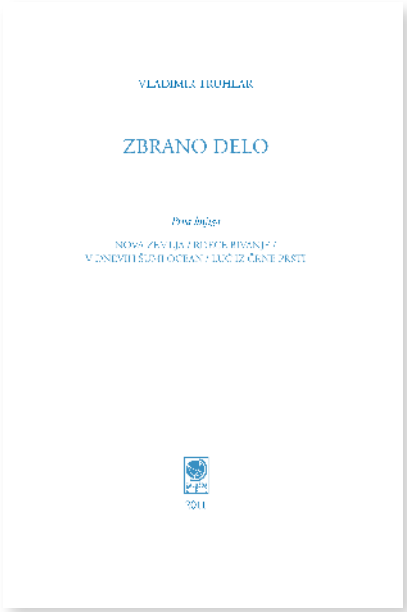
Čarodejka je manj znana opera Petra I. Čajkovskega; nastala je v času med *Mazeppo* in med *Pikovo damo* (premiera je bila leta 1887 v Mariinskem teatru v Sankt Petersburgu), torej sodi med skladateljeva zrela dela. Spominjam se dobre uprizoritve v Ljubljani 1966. v režiji Hinka Leskovška, z dirigentom Bogom Leskovicem in z Vilmo Bukovec v naslovni vlogi.

Antwerpenska postavitev je precej »na silo« moderna, saj se dogajanje na odru pogosto ne sklada z glasbo Čajkovskega, ki je romantična, melanholična, a tudi strastna in zanosna obenem; prav to komponento je izkoristil uprizoritveni »team« (režiserka Tatjana Gürbaca, scenograf in lučni mojster Klaus Grünberg, dramaturg Luc Joosten in kostumografa Marc Weeger in Silke Willrett). Nastasja (Nastja) je lepa in zapeljiva lastnica sumljive krčme, pravzaprav bezni-

Naslovnica zgoščenke z opernimi arijami v izvedbi poljske sopranistke Aleksandre Kurzak

ce, v kateri se zbirajo čudni tipi in v njej se dogajajo svojevrstne orgije ter celo zločini. Oder prikazuje gostilniško sobo, popisano z grafiti, v njej se gnetejo nevarni gostje, sama lastnica pa je pomanjkljivo oblečena in s čudaško perjanico okinčana »čarodejka«, saj so vanjo zaljubljeni skoraj vsi moški. Tako osvoji tudi kneza Nikito, ki pride k njej, da bi napravil red, in njegovega sina Jurija, a jo ljubosumna kneginja zastrupi, tragično pa končata tudi Nikita in Jurij, tako da je konec – po slikovitem, cirkuškem dogajanju, tragičen. Na vlaku za Bruselj me je ogovoril mlajši operni obiskovalec, ki je bil nad predstavo navdušen. Torej ni zgrešila cilja, saj ga spodbuja – kot je rekel –, k novim opernim obiskom. Najpomembneje je, da je glasbena izvedba na višini. Vse glavne vloge pojejo ruski in ukrajinski umetniki, dirigent Dmitrij Jurowski pa je pravi profesionalec z »dušo«, ki jih zna dobro usklajevati in motivirati. Simfonični orkester in zbor Flamske opere se izkažeta kot zelo homogeni, profesionalni skupini. Vse manjše vloge so originalne, dobro okarakterizirane in pevsko zanesljivo podane, a najboljši so protagonisti. Tatjana Pavlovskaja ima lep in bleščeč dramski sopran z malone mezzosopranskimi razsežnostmi. V toku dogajanja postaja vse bolj prepričljiva, ker je izvrstna igralka in tudi zelo lepa, dekorativna odrska pojava. Odličen je Valerij Alekseјev, eden vodilnih ruskih baritonistov, ki nesrečnega Nikito tudi zelo dobro igra. Dmitrij Podkopin s svojim zvonkim, prodornim tenorjem oživlja mladega Jurija, v vlogi maščevalne kneginje je glasovno in igralsko suverena Olga Savova.

Vladimir Truhlar: ZBRANO DELO, 1. KNJIGA

Založba ZRC, Ljubljana, 2011

Pesnika Vladimirja Truhlarja večina slovenskih pesnikov najbrž ne pozna – starejši so nemara kdaj slišali zanj ali naleteli na njegovo ime, morda tudi kaj njegovega prebrali, saj je bilo na trgu nekaj njegovih zbirk. A ker je njegova poezija zunaj aktualnega časa, tudi marsikoga izmed njih verjetno ni bog ve kako privlačila. O njegovi poeziji se v Sloveniji ni veliko javno pisalo, le redki posamezniki so ga zelo cenili. Torej vendarle odrinjeni, zapostavljeni pesnik?

Zdi se, da je tako. Kajti Vladimir Truhlar je bil duhovnik, ki je po drugi svetovni vojni okoli 25 let preživel v Vatikanu, v skladu z njegovim poklicem pa je teklo njegovo življenje in z njim njegova poezija: vrhunska duhovna, religiozna lirika. Ta je bila sprejemana in cenjena pri redkih laičnih duhovih v Sloveniji (npr. pri Edvardu Kocbeku), zelo pozitivno sprejeta pa tudi pri razumnikih v emigraciji. V partijsko vodeni državi Truhlar ni bil dobrodošel, zato ga je po vrnitvi iz Italije šikanirala, a tudi del »njegovih«, tj. cerkvenih krogov v Sloveniji, mu ni bil naklonjen, čeprav ne ravno zaradi pesmi, temveč njegovih kritičnih stališč zlasti do dogajanja v Cerkvi po 2. vatikanskem koncilu v začetku 60. let preteklega stoletja.

Zdaj je izšla prva knjiga njegovega zbranega dela v elitni seriji Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, ki izhaja že nekaj desetletij in jo ta čas izdaja Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Truhlarjevo knjigo je uredil (kot bo uredil tudi naslednje) pesnik in literarni zgodovinar France Pibernik, ki je rešil pozabe že mnogo zamolčanih literatov, a še naprej hvalevredno odkriva, ureja ter predstavlja javnosti le redkim znane, a zanimive ustvarjalce. Tudi tej knjigi je napisal potrebne biografske in bibliografske podatke o avtorju, s prikazom recepcije posameznih pesniških del, kot ga ima vsaka knjiga te elitne zbirke. V zbirki bodo izšla seveda le Truhlarjeva dela, ki zadevajo literaturo, torej predvsem poezija in eseji ali besedila o umetnosti – skupaj predvidoma v štirih knjigah. Vse drugo, in tega je izjemno veliko (marsikaj od tega pa je napisano v tujih jezikih), kot so publicistični spisi, teološke in filozofske razprave itd. ne sodi v to zbirko; po mnenju poznavalcev so ta dela izredno pomembna, toda zanja bodo morale poskrbeti druge stroke. To bi bilo zelo potrebno; kajti Truhlar je bil na visoki ravni svoje dobe, saj je soustvarjal tok misli, ki so jo razvijali tudi drugi, tedaj zelo vidni posamezniki (npr. Romano Guardini), in marsikaj od tega je slutiti tudi iz njegovih knjig, ki so izšle v slovenščini (*Katolicizem v prenovitvenem procesu,* 1970*, Leksikon duhovnosti,* 1974, *Doživljanje absolutnega v slovenskem leposlovju*, 1977).

Vladimir Truhlar se je rodil v Gorici leta 1912, osnovno šolo je obiskoval na Jesenicah, gimnazijo v Ljubljani, prav tako bogoslovje, od koder ga je Aleš Ušeničnik poslal na študij v Rim, od tam pa se je v Ljubljano vrnil leta 1941, maja 1945 pa odšel iz domovine in živel v Avstriji in Nemčiji, od koder so ga poklicali v Rim, kjer je predaval na univerzi Gregoriana. Pesmi je pisal že v gimnaziji, toda glede poezije so njegova najbolj ustvarjalna leta najbrž bila v Rimu: v času vatikanske profesure je v Argentini, kjer je živela in delovala znana skupina slovenskih ustvarjalcev, objavil svojo prvo pesniško zbirko *Nova zemlja* (1958). Druga, naslovljena *Rdeče bivanje,* je izšla prav tako v Argentini (1961), v Ljubljani nato *V dnevih* šumi ocean (1969), četrta z naslovom *Luč iz črne prsti* pa prav tako v Ljubljani leta 1973. Te zbirke tvorijo njegov pesniški opus.

Truhlar je Slovenijo prvič po izselitvi obiskal leta 1967, leta 1974 pa se je vrnil za stalno. Idealistično je verjel, da bo tu nadaljeval svoje teološko in pesniško poslanstvo, toda razmere so za svobodnega katoliškega misleca in pesnika bile nemogoče. Odšel je na Južno Tirolsko, kjer je umrl leta 1977.

Prva knjiga *Zbranega dela* prinaša poezijo vseh štirih omenjenih zbirk. Ker je tretja (*V dnevih šumi ocean*) pravzaprav »kombinirana«, saj je pesnik vanjo uvrstil izbor iz prejšnjih dveh in mu dodal nekaj novih enot, bo bralec nekatere pesmi lahko bral dvakrat. Z uredniškega vidika razumljivo: vsaka zbirka je svoj organizem in v izdaji, kakršna so Zbrana dela, mora biti ta organizem jasno ponujen v poetološko obravnavo strokovnjakom in v branje ter presojo občinstvu. Kolikor je moč na hitro presoditi, je ta poezija nekaj edinstvenega; resda je v njeni govorici marsikje čutiti sledove ekspresionizma, kot so kmalu po izidu ugotavljali nekateri recenzenti, toda v bistvenem je njen izraz v naši poeziji povsem samosvoj – v prvih treh zbirkah absolutno brez tiste zemeljske telesnosti/čutnosti, ki ji navadno »služi« pesem, saj je v pesnikovi vizuri vse stvarstvo prežarjeno z božjo navzočnostjo in predmeti kakor da so v njeni ekstatični službi. Nimajo značaja, kot ga ob njih čutimo njihovi vsakodnevni gledalci ali uporabniki; iz razkošja lepote, ki izvira iz božjega počela, srečujemo ljubezen, ki se preliva in spaja s človekom, pri čemer se – kot povzemam nekaj verzov –, v ta »čudežni spoj zastrmijo tudi ožarjene oči tihih živali in čoln vsakdanjika na rdečezlati gladini morja«. Tako stvari, doživete v Duhu, bodisi da

gre za vodnjak na mestnem trgu, stari Rim, lipo v juliju ali biblijske prizore, spomin na mrtvega prijatelja, da gre za pelikana … itd. itd. – pristanejo pred bralcem v nadzemski eksistenci, v opojnih barvah in modrosti, ki »sočno razgibava težo, luči in šumenje blage zemlje« – sega v mistiko, ki senzibilnega človeka osvaja s svojo neizčrpno, skrivnostno svetostjo.

Nekoliko drugačna je četrta, zadnja zbirka *Luč iz črne prsti*. Kot navaja Pibernik, je nastajala v času, ko je Truhlar pisal *Katolicizem v prenovitvenem procesu* in se je srečeval predvsem z dvema stalnicama: z bivanjsko enoto »človek-priroda« in z novim razmerjem med Cerkvijo in svetom. Tako so same »teme«, izražene že v naslovih pesmi, zelo domače, saj so bodisi imena krajev, simboli slovenstva ali kar cerkveni pojmi in poklici: ti naslovi se med drugim glasijo – Bled, Triglav, Ljubljana, Ministrant, Kritik v cerkvi, Kristjan revolucionar, Duhovnik, Kardinal, Papež. To pomeni, da je zbirka v primeri s prejšnjimi zelo »ozemljena«, saj izhaja iz konkretnega okolja, cerkveno pragmo pa pesnik doživlja iz perspektive nove, aktualne teološke misli.

Sicer pa pesmi v tej knjigi vabijo k zbranemu, poglobljenemu branju in predvsem k tankočutni analizi. Vse to se zdi toliko potrebnejše, ker smo v času, ko še tista količina prebivalstva, ki je nekoč ali še včeraj izpričevala posluh za »šumenje oceana« v bežečih dnevih, to dimenzijo življenja pospešeno prezira ali izroča pozabi.

Jože Horvat

Več piscev: GRADEC IN SLOVENCI; več piscev: REFORMACIJA V SREDNJI EVROPI

Slovenski znanstveni inštitut Dunaj, Založba ZRC
Ljubljana, 2011

Štajerska prestolnica Gradec ni bila za Slovence nikoli tako pomembna kot cesarski Dunaj, vendar veliko bolj, kot kaže splošno razširjen vtis; predvsem zato, ker so bili doslej sledovi slovenske navzočnosti v kulturi, šolstvu in mnogih drugih sferah javnega življenja v Gradcu sorazmerno manj raziskani in še manj publicirani, kot bi bilo potrebno glede na njihovo pomembnost. Zbornik *Gradec in Slovenci*, ki sta ga uredila Ludwig Karničar, profesor na slavistiki v Gradcu, in Vincenc Rajšp, direktor Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju, tako zapolnjuje mnoge sive lise v kulturnozgodovinski karti preteklosti našega naroda. Izhodišče za zbornik je bil spomladi 2010 organizirani slovenistični simpozij Inštituta za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu o vlogi tega mesta v skupnem jugovzhodnem evropskem prostoru ter o njegovem prispevku k nekdanji in sedanji jezikovni in zgodovinski podobi nemško-slovenske skupnosti.

Na tem interdisciplinarnem in medkulturnem simpoziju, ki je nadgradil izsledke zgodovinarjev tri leta poprej, so poleg gostiteljev z jezikoslovnimi in kulturnozgodovinskimi prispevki sodelovali raziskovalci z mariborske, ljubljanske, s koprske in z dunajske univerze. Osrednji povod za simpozij je bilo delovanje razsvetljenca, pesnika in pravnika Janeza Nepomuka Primica, ki je v Gradcu pred 200 leti ustanovil prvo slovensko študentsko društvo Societas Slovenica in nato najstarejšo katedro za slovenski jezik. Primic je bil tudi avtor več učbenikov za učenje slovenščine in pobudnik dopisovanja med slovenskimi izobraženci v domačem jeziku, namesto v latinščini oziroma nemščini, kot je bilo dotlej pravilo; v pismu Valentinu Vodniku je že leta 1810, kot opozarja Stane Granda, prvi uporabil besedo Slovenija! Primicu se je posvetil tudi Ludwig Karničar, ki sicer v srečevanju znanstvenikov z obeh strani vidi obet, da bo zavest o dobrem sožitju prvih tisoč let – od pokristjanjevanja in simbioze v času reformacije prek obrambe pred Turki do dosežkov nadvojvode Janeza – počasi izrinila spomin na dramatičnih zadnjih sto let skupne zgodovine. Poudaril je tudi, da Gradec, ki so mu Slovenci navsezadnje dali ime, brez njih ne bi bil Gradec, zlasti potem ne, ko je bilo po letu 1811 na stari univerzi slišati tudi slovenščino.

V drugi polovici XIX. stoletja so imeli Slovenci v Gradcu tudi otroški vrtec in sabljaški klub ter vrsto izobraževalnih društev, med katerimi Granda najbolj izpostavlja Slovenijo. O Gregorju Kreku, Karlu Štreklju, Matiji Murku, Franu Ramovšu in drugih velikih slavistih tistega časa pišeta Marko Jesenšek in Wolfgang Eismann, o Stanislavu Hafnerju, nadaljevalcu njihovega dela v Gradcu, pa Herta Maurer – Lausegger. Vlogo teologov, Matije Gorjupa, Lorenza Vogrina in Franza Stanonika, pravnikov Josefa Kra-

inza in Janeza Kopača, fizika Ignaca Klemenčiča in drugih pedagogov na graški univerzi osvetljujeta Alois Kernbauer, za starejša obdobja pa Stanislav Južnič, medtem ko Peter Vodopivec poudarja pomen, ki so ga za Slovence imele gospodarske ustanove, tehnični oddelek Joaneuma pa tudi druge pridobitve iz časa nadvojvode Janeza.

Tisk in časopisje na Štajerskem od XV. do XIX. stoletja je raziskala Kasilda Bedenk, Mira Delavec pa povezavo pesnice Josipine Turnograjske z Gradcem. Jurij Fikfak in Ingrid Slavec Gradišnik ugotavljata, da se je s Štrekljem in z Murkom na slavistiki začelo sistematično raziskovanje ljudske kulture Slovencev; o ljudskih pesmih na Štajerskem izčrpno piše tudi Engelbert Logar. Igor Grdina je avtor prispevka Ipavci in Gradec, Vincenc Rajšp pa piše o poskusih delitev sekovske škofije po jezikovni meji in o pomenu duhovščine, zlasti Petra Dajnka, Antona Krempla, Davorina Trstenjaka in Oroslava Cafa za ohranitev slovenščine na južnem Štajerskem. Med zadnjimi razpravami v zborniku je še študija Christe Höller, ki prinaša vrsto zanimivih podatkov o umetnikih, kot je bil Hugo Wolf, in drugih pomembnih ljudeh, ki so se od XVI. stoletja naprej rodili na slovenskem ozemlju oziroma so tam začeli svojo kariero, uveljavili pa so se v Gradcu in na Dunaju.

V obdobju razraščanja nemškega nacionalizma so se zlasti v zadnji tretjini XIX. stoletja tudi na Štajerskem močno okrepili asimilacijski in drugi pritiski; številni Slovenci so bili žrtve preganjanj, v času nacionalsocializma mnogi tudi pobiti. O nekaterih vojakih in častnikih ter njihovih tudi tragičnih usodah piše – po podatkih, najdenih v dunajskem Vojnem arhivu – Josef Jerko. Po teh najbolj mračnih poglavjih skupne zgodovine so šele obojestranska prizadevanja v 60. letih prejšnjega stoletja prinesla otoplitev ter obnovitev enakopravnejšega znanstvenega in gospodarskega sodelovanja.

Sočasno je v Srednjeevropski znanstveni knjižnic izšel še zbornik *Reformacija v Srednji Evropi*, ki so ga uredniško pripravili Vincenc Rajšp, Karl W. Schwarz, Biguslav Dybaś in Christian Gastgeber. Sestavljajo ga prispevki, nastali ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja, pri čemer pa je bil spomin na našega prvega reformatorja predvsem pobuda za širšo analizo vzpona in zatrtja reformacije v vsej Srednji Evropi, torej tudi pri Hrvatih, Madžarih, Poljakih in Čehih, v Šleziji in Litvi, na Moravskem in v notranjeavstrijskih deželah. Med dvajsetimi avtorji so štirje Slovenci: Vincenc Rajšp, Jože Krašovec, Andrej Hozjan in Marko Jesenšek, slovensko uglašena pa je še analiza Annemarie Lesigang - Brückmüller enega od Trubarjevih latinskih pisem Bohoriču kot značilen primer izražanja v korespondenci v humanističnem duhu Erazma Rotterdamskega.

Prispevki so objavljeni v nemščini, saj jih zaradi preskromnih sredstev, kot so pojasnili na predstavitvi, ni bilo mogoče prevesti v slovenščino in jezike drugih udeležencev razprave. Sledenje zapisanemu bralcem, ki ne znajo dovolj nemško, vsaj nekoliko olajšujejo slovenski povzetki vseh predstavljenih besedil, zbrani na koncu knjige.

Iztok Ilich

Michaela Maria Goos: PIMPINELA REŠI GRAD/ PIMPINELLA RETTET DAS SCHLOSS

Prevod in ilustracije Alenka Čuk; Celjska Mohorjeva družba, Mohorjeva družba Celovec, 2011

Že sam naslov dvojezične slikanice *Pimpinela reši grad/ Pimpinella rettet das Schloss* nas vabi, da se podamo v svet domišljije in pravljic, katerih prepoznavni znak je med drugim tipični začetek »Nekoč je živela ...«. S temi mnogo obetajočimi besedami se začne tudi ta pravljica. Kraj in čas pravljičnega dogajanja nista natančno določena, avtorica otroke pospremi na veličasten grad in jih popelje v čase, ki so bili nekoč.

V želji, da bodo otroci res pozorno prisluhnili pravljici, jih avtorica takoj na začetku nagovori neposredno z »... dobro napnite ušesa.« Tudi pozneje še enkrat spodbudi otroke, naj v ilustraciji poiščejo, kam sta se skrila otroka, glavna protagonista te zgodbe. Način neposrednega nagovarjanja bralca spomni, da so se nekdaj pravljice iz roda v rod izročale le ustno. Prav gotovo so se že naši predniki zavedali, da je ob pripovedovanju treba poskrbeti za posluh in pravo razpoloženje, kar si z živo neposrednostjo poskuša pridobiti tudi avtorica te pravljice.

V zgodbi nastopajo pravljična bitja, od čarovnice preko volka do strahca, v gozdovih okoli gradu pa živijo škrati, vile, velikani in nenavadne živali, ki se jih otroci bojijo – vsaj Pimpinela, glavna junakinja zgodbe, se jih. Celo v knjigah, ki jih je na gradu kar precej, a so otrokom prepovedane, se ji te prikazni zdijo ustrahujoče. Vendar z bratom Prinčkom vedno spet izmakneta staršem kako

knjigo, ki jo, ko postane preveč grozljiva, brž spet zapreta in postavita nazaj na knjižno polico.

Avtorica je v zgodbo vpletla nekaj značilnih predmetov in pojavov, ki jih marsikdo pozna že iz pravljic bratov Grimm. Le kdo še ni slišal za košaro rdečih jabolk, za zaraščeni grad, skozi katerega grmičevje nobenemu ne uspe prodreti, za čarodejno zel ...?

Glavna junakinja pravljice, princesa Pimpinela, ki z mamo kraljico, očetom kraljem, bratom Prinčkom in kraljevim psom živi na gradu, ima na prvi pogled prav nenavadno ime. Toda kdor pozorno bere, brž opazi, da imajo v pravljici pomembno vlogo rastline in zelišča, zato princesino ime ne preseneča, saj je pimpinella latinska oznaka za slovensko strašnico, rastlino s pernatimi listi in cveti v glavicah.

Lik princese Pimpinele nikakor ni črno-bel ali tipiziran, saj se npr. uči hoje po rokah, čeprav ji pri tem zdrkne krilo čez glavo, in se ga ne obotavlja sleči, ko je treba splezati skozi okno in se po vrvi spustiti po grajskem zidu. Toda preden ji to uspe, se znajde pred velikim izzivom: premagati mora strah, ki jo prevzame vsakič, ko se pojavi pravljično bitje.

Prva je odurna čarovnica, ki pa se izkaže kot izvrstna poznavalka zdravilnih zelišč in prijetna sogovornica ob čaju in piškotih. Njen lik je podoben botri Pehti, literarnemu liku, ki nastopa v Kekčevih zgodbah Josipa Vandota. Prav v teh se pojavlja tudi Kekčev zvesti spremljevalec volkec, ki je krotek kot pes. Tudi volk, s katerim se seznani Pimpinela, črn, velik in gromozanski, je tak le na prvi pogled. Izkaže se, da je razigran in zaupljiv ter pripravljen pomagati, ko je treba rešiti grad.

Princesa se prestraši tudi ponoči, ko v njeno sobo prilebdi bela prikazen. Pimpinela tako dolgo kriči na vse grlo, dokler se ne izkaže, da je to le šala mlajšega brata, ki se je ogrnil v belo omelo.

Izkušnje pri premagovanju strahu so za mlado princeso dobra šola, kajti čaka jo velika naloga: rešiti mora grad, ki ga je čez noč obraslo gosto grmovje. Izkaže se kot prava junakinja, opremljena s podobnimi krepostmi, kot jih je npr. imel tudi slavni junak grške mitologije Tezej, ki je ubil Minotavra. Tezej se je s pomočjo dvojne sekire in sopotnice Ariadne, Minosove hčerke, ki mu je svetovala, naj si pomaga s klobčičem rdeče niti, da bo spet našel pot iz blodnjaka, spoprijel s silovito nalogo.

Vsekakor je najti kar nekaj vzporednic med Tezejevim in Pimpinelinim junaškim dejanjem. Najprej je to junakov motiv za spopad, saj se nikoli ne bori le sam zase, temveč vedno tudi za druge in za dobro stvar. Drugič, vsak junak ima določene lastnosti in kreposti, kot so npr. pogum, odločnost, domišljija, vztrajnost ... Tretjič pa sta to gotovost in zaupanje junaka, da v boju nikoli ni sam, da so z njim vedno prijatelji in pomočniki, tudi v obliki predmetov, pri Tezeju npr. dvojna sekira, bakla in rdeča nit, pri princesi Pimpineli lok in puščica, vrv za spuščanje ter lopata. Vsekakor se Pimpinela v vseh treh točkah mirne duše lahko meri s slavnim junakom grške mitologije.

Kaj bi bila pravljica brez srečnega konca in velikega praznovanja v čast junakinje, ki je rešila grad. Veličastno praznovanje ob ognju spominja na proslave Galijcev, ki so po vsaki zmagi nad Rimljani slavili svoja junaka Asterixa in Obelixa.

Živobarvne ilustracije Alenke Čuk dobro zrcalijo razpoloženje, ki ga ustvarja besedilo, polne so zanimivih detajlov, kar pri otroku dodatno vzbuja domišljijo in mu omogoča identifikacijo s tem ali onim prizorom. Ilustracije so poleg tega dobra opora pri smiselnem razumevanju vsebine, če otroku beremo ali če sam bere pravljico v jeziku, ki ga še ni popolnoma osvojil. Seveda ob tej knjigi, ki je dvojezična slovensko–nemška, lahko vedno pogledamo v prevod, ki je skoraj dobeseden. Vseeno sem mnenja, da otroku ob prvem prebiranju zgodbe ne prevajamo neposredno v drugi jezik, čeprav ne razume vseh besed. S tem ga namreč prikrajšamo za možnost, da sam najde povezavo med besedilom, ilustracijo in že pridobljenim znanjem. Gotovo bo ob ponovnem prebiranju knjige sam pokazal zanimanje za drugi jezik ter zgodbo osvojil še v tem – čisto junaško, kot je to storila princesa Pimpinela, ko je rešila grad.

Kot vidimo, se v slikanici, namenjeni otrokom med drugim in šestim letom starosti, pojavljajo razni vidiki, ki utegnejo biti zanimivi tudi za odrasle. Snov antičnega mita kot odraz starodavnih doživljajev nekega naroda, ponavadi posreduje brezčasne, načelne vrednote, ki jih s pomočjo staršev lahko dojamejo tudi otroci.

Sabina Buchwald

Pavle Jakop: OSTAJAM PRI TEBI

Spremna beseda Jože Faganel; Celjska Mohorjeva družba, 2011

Če uvodoma omenim študijo Jožeta Faganela Borivec z Bogom: Ostajam pri Tebi!, že označim temeljno vodilo pesnika p. Pavla Jakopa. Religiozno liriko – domačo – poznamo daleč v predvojnem času, antologijski primer seže v leto 1928. Pavle Jakop je našel močno oporišče in impulzivni izziv pri Francetu Vodniku in njegovi pesniški zbirki *Borivec z Bogom* (1932). Razume se, da je Pavle Jakop ubral svojo, samostojno pesniško pot.

Že uvodoma izpove, da je sklenil zvezo z Bogom, ne more se zanesti na človeške slabosti, nedoslednosti in hoče prisluhniti srcu, ne zakonom in navadam. Kamorkoli ga bo že vodila življenjska pot, hoče, da bo On z njim. Ve pa, da je po svetu vse več stisk, negotovosti. Občuti svoj vsakdanjik, neodločnost pred dejanjem, ko ga napolnijo skrbi in žalost.

Jakopove pesmi se vrstijo v jedrovitem premišljevanju, čutenju in ravnanju, v ponižnosti kliče iz globočin. Ni težko streči ljubljenim, pomagati dobrim, sobojevati se z obupanim, za vse to in drugo je treba brez zadržkov verjeti, verovati. Nevšečnih vsakdanjosti ne konkretizira, a zna izreči tegobe in prepreke in hoče bližino srca, ne posedovanja. Preobloženi smo z nepotrebnim, treba je zaupati življenju, ne imovini. Nagovor staršem, duhovnikom, politikom, umetnikom noče biti pridigarski, vsak naj stori, kar zmore v zavesti ljubezni. Potopljeni v Duha postajamo tisto, kar še nismo. Človek se znajde v puščavi in skušnjavi, a priložnosti za božje in s srcem, ki ljubi, ostaja obet odrešilnega. Pesnik se ne ustraši prebliska o Budi, Mohamedu in Njem. Občutku pozabe in odvečnosti se je treba upreti v zavesti, da se lahko veselimo drug drugega. Dotik Gospoda pride do človeških rok, besed in dejanj v verujoči ljubezni. Pesnika spremlja zavest o človeški majhnosti, ne da bi zapadel v brezupje.

Lahko zaupa, ker vselej odpušča in iz ran naredi biser. Dokler je človek sposoben neomajno ljubiti, sta (za)upanje in odrešujoče spoznanje vodilo v vseh preizkušnjah, kot jih prinašajo življenje, protislovja časa in razmer. Spoprijema se z naravo, namenoma shematizirano na moškega in žensko, toda resnična ljubezen zmore ovire prerasti.

Pavle Jakop ljubi ta svet, doživet v Njegovem objemu. Že davno bi odšel od Njega, saj so tu drugačne možnosti in bleščice, vendar On ne trguje za ljubezen in resnico, ni ne teorija ne metoda, preprosto je. Pesnik ve, da ni sam in v zaupanju v odrešujočo ljubezen premaguje svoje šibkosti in življenjske preizkušnje.

Ni težko darovati in prejemati, odpuščati in verovati. Naj si vsak izbere Boga ali hudiča, treba je imeti vest in iskati pravo pot. Nič na svetu ni naključnega, bližnjice so laži, a zbiranje dobrih del namesto ugodja in dobrin je vodilo v upanju in zaupanju. Pesnik se poglablja vase in doživlja preskušnje, dvome in odrešujočo zavest. Etični temelj je zavezujoče prisoten. Ni mu treba obstajati le zase, sprašuje pa se, zakaj je prav on izbran in vzljubljen. Kliče Svetega duha, naj sovraštvo izruje iz src in odpre zaslepljene oči. Zadnjo resnico plačaš s seboj. Rad bi se pritožil, saj imamo široka znanja, potujemo lahko v vesolje, življenje podaljšujemo, ne znamo pa živeti v miru, polni strahu se jezimo drug na drugega – potreben pa je živ plamen ljubezni. Rad bi bil med tistimi, ki se Ga veselijo s srcem, brez skrbi.

Najsi je mogoče, da je bil France Vodnik daljni pobudnik za religiozno pesem pri Pavlu Jakopu, a je ta frančiškan odrinil po svoji pesniški poti. Zbirka *Ostajam pri Tebi* je vseskozi prežeta z verujočo stalnico ne glede na življenjske preizkušnje, trenutka dvomov in negotovosti; je tudi tisti izvir optimizma, ki pripomore, da še tako zapleteni položaji ne dopuščajo brezizhodnosti. Pavle Jakop kliče k etiki, ki mora temeljiti na (med)človeški ljubezni, kar je vodilo za višje ideale in dejavno spoprijemanje s stvarnostjo. Ritem v pesmi mu včasih dela težave, sicer pa je naklonjen pesniški in vsakdanji besedi, včasih že blizu izpovedi pesmi v prozi. Jože Faganel je razvidno skiciral preteklost slovenske religiozne lirike, škoda pa, da ni širše obravnaval Jakopove pesmi, ker to (po)zna in zmore. Preprosto in jasno knjižno opremo je izdelal Jurij Jančič.

Igor Gedrih

Ivan Urbančič: ZGODOVINA NIHILIZMA

Slovenska matica, Ljubljana, 2011

Ivana Urbančiča poznamo kot strokovnjaka s področja filozofije z osmimi knjigami, zdaj je tu še nova. Med njegovimi deli omenim vsaj *Predmetno teorijo*, oziroma fenomenologijo (1971), *Uvod v vprašanje naroda* (1981), *Moč in oblast* (2000), pa dvoknjižje *Zaratustrovo izročilo – o filozofiji Friedricha Nietzscheja*; seveda je upoštevanja vredno vse drugo, ki ostaja aktualno in prispevajoče h globljim spoznanjem. Ivan Urbančič se s svojimi raziskovanji in vidiki vzpostavlja z novodobnimi misleci od fenomenologije Edmunda Husserla, Martina Heideggerja pa do našega klasika Franceta Vebra. *Zgodovina nihilizma* je Urbančičevo najobsežnejše delo, obsega preko petsto strani in ima podnaslov Od začetka do konca filozofije.

Z vsem poznavanjem je hotel ostati dosleden in natančen, kar zadeva vsako obdobje in vsakega filozofa, ki ju obravnava. V sopripadnosti biti in niča ga zaposluje in prevzema vprašanje, ali je naše današnje vprašanje začetka in konca filozofije isto ali različno ali povsem drugačno od znotrajfilozofskega omenjanja in razlaganja njenega začetka in konca. Najsi bodo imeli nekateri drugi misleci drugačna stališča, hoče Ivan Urbančič ob možnosti vsestranskih analiz in domisli priti na čisto svoj način obravnave zapletenosti bivanjskih, filozofskih vprašanj. Za današnjega premišljevalca je posebno aktualen nihilizem moderne dobe. Razume se, da je natančno izostril prispevke posameznikov h klasični filozofiji, diferenciaciji mnenj in idej in s tem pripravil razpravljanje o novodobnih filozofih, osebnostih v sedanji praksi. Najprej navaja enciklopedično-leksikografske avtorje in navedbe ter se ob tem ne izogne Nietzscheju, ki ima v razpravi izjemen delež. Spregovori o nihilistični antimetafiziki pri Marxu, prinaša jedro pogovora z Jožetom Pučnikom, prevzame povzetek Tarasa Kermaunerja o nihilizmu v postmoderni književnosti itd. Seveda se je avtor ves čas posvečal razlagam ključnih problemov in osebnostim, razlikam in sorodnim potezam.

Noviteta Ivana Urbančiča *Zgodovina nihilizma* je izjemen dosežek ne le v njegovem opusu filozofskih natisov, ampak tudi širše, saj je zanesljivo primerljiv s tujimi avtorji s tovrstno tematiko. Odlikuje ga natančnost obravnave in izpeljave, tudi v primerjalni analizi ostaja dosleden in temeljit. Kakor je že prej veljalo, da je vrnil v Ljubljani filozofijo na svoje mesto in dal temeljna dognanja o fenomenologiji in hermenevtiki, pa je z *Zgodovino nihilizma* bogato dopolnil svoje dosedanje delo. Škoda, da knjiga nima biografskega in bibliografskega kazala. Gotovo pa je ena tistih strokovnih knjig, ki zahteva zbranega, miselno naravnanega bralca.

Igor Gedrih

Kazalo XIV. letnika

Uvodnik

Kopeinig Jože: 160 let žive tradicije in odgovornosti za … 3/4
Kurinčič Jože: Med povedjo in stavkom3/1-2
Planinšek Jože: Muževnost pred pozebo 3/3
Puc Ivan: Iskalci demokracije/6
Simčič Oskar: Mohorjeva družba in Oglej 3/5

Leposlovje

Brezinščak Bagola Božidar: Dnevnik obmejnega župana 18/1-2
Cimerman Ivan: Okamenela popolnost 31/3
Detela Lev: Strah in sanje 17/5
Fister Petra: Nema slika sem 8/4
Golja Marko: Pripoved o prišleku, pijači in petju … 16/6
Gričnik Anton: Vizija 7/3
Halter Marek: Marija 36/3
Horvat Miran: Vrstice za srce 26/4
Hudolin Jurij: Emocija 7/4
Husu Irena: Nedotakljiva 7/6
Jurinčič Anton: Novela o človeku 19/5
Jusuf Sadi: Amerika, Amerika 9/5
Kajzer Janez: Špelina razstava 27/3
Kajzer Janez: Tivolski deček 13/6
Kneževič Marija: Izplačala te bom 12/1-2
Kolenc Janez: Bila sva edina 5/4
Kos Vladimir: Vzel bom pisalo 5/3
Košuta Miroslav: Tri mamine slike 25/3
Kreutz Samo: Za pest zemlje 21/6
Marinšek Marjan: Tonček je prišel 31/1-2
Marion Martin: 11/100 8/1-2
Novak Bogomir: Moč prehoda 10/3
Ožbalt Irma: Žafran 12/6
Paljetak Luko: Danče 11/4
Peček Jelka: Naša stara mama 18/4
Péguy Charles: Preddverje skrivnosti druge kreposti 41/3
Pibernik France: Vonj po kruhu 23/3
Pintarič Miha: Partizan 26/1-2
Pintarič Miha: Pevec 16/4
Rebula Alojz: Dnevnik 2001 (IV) 15/1-2
Rebula Alojz: Dnevnik 2001 (V) 19/1-2
Rebula Alojz: Dnevnik 2001 (VI) 12/4
Rebula Alojz: Dnevnik 2002 (I) 14/5
Rebula Alojz: Dnevnik 2002 (II) 9/6
Rozman Ana: »Miss has gone to Delhi« 28/1-2
Rozman Ana: Zarja na strehi hotela Sugar 21/4
Simčič Zorko: Da veš! 5/1-2
Sturm Milica: Aforizmi 16/3
Sturm Milica: Igranje na zaklenjene strune 7/5
Sturman Primož: Pismo istrski tovarišici ali o tem, kako je …9/6
Šergan Tadeja: Bil je poseben čas … 24/1-2
Štampe Žmavc Bina: Ko čas mi bo v rokah sivel 5/5
Šukar Mahmud: Šakirina fotografija 39/1-2
Tominec Katarina: Pet hlebov, dve ribi 13/3
Trobiš Smiljan: Kratke molitve 2011 10/4
Valentan Sebastijan: Moje misli 5/6
Vrcelj Jožica: Vprašaj me 14/3

Pogovor

Curk Vida: Pogovor z Miroslavom Košutom 47/3
Kozin Tina: Pogovor z Bino Štampe Žmavc 21/5
Kutoš Štefan: Pogovor z Ignacijem Vojetom 45/1-2
Kutoš Štefan: Pogovor z Andrejem Hočevarjem 28/4
Kutoš Štefan: Pogovor z Gregorjem Cevcem 26/5
Kutoš Štefan: Pogovor z Bibijano Čujec 33/6
Strojan Marjan: Pogovor z Edvardom Kovačem 27/6

Esej

Brus Kovač Ingrid: Leto ženske s 5 sloni 49/1-2
Brus Kovač Ingrid: Prestali napad Melanholije 50/6
Frantar Vladimir: Nadaljevanje opernega izročila 37/4
Frantar Vladimir: Novosti, ki navdušujejo 41/4
Frantar Vladimir: Bruselj, Stockholm, London 37/5
Frantar Vladimir: Vilna, Varšava, Pariz, Antwerpen 53/6
Golob Berta: Pastir razkropljene črede 53/1-2
Kershaw Ian: Pot v inferno 48/5
Komelj Milček: Izpovedi plamtečih duš 44/6
Kos Vladimir: Krščanstvo z zenom 34/5
Kovačič Lojze: Prihod v Bosno 33/4
Mazi Nina: Temelj družbenega razvoja 52/3
Mazi Nina: Služenje 45/5
Pavček Tone: Moj Menart 31/5
Rustja Božo: Dragocen navdih 56/1-2
Stergar Janez: Čedalje manj nas je 38/6
Zadravec Jože: Zakaj štrki umirajo? 41/5

Zapiski in ocene

Ažman Renata: L. Toresini in J. Felc/Kletka strahu in smrti 55/4
Buchwald Sabina: Michaela M. Goos/Pimpinela reši grad 60/6
Cvelbar France: Janez Juhant/Idejni spopad II 60/1-2
Dolgan Milan: Jakob Emeršič/Pozabljena spominjanja 54/4
Florjanc Ivan: Več piscev/Edo Škulj 56/5
Gedrih Igor: France Vurnik/Iz Moskve, iz ruskih daljav 61/1-2
Gedrih Igor: Damir Globočnik/Pavliha 1870 62/1-2
Gedrih Igor: Irena Avsenik Nabergoj/Hrepenenje in … 63/1-2
Gedrih Igor: Andrej Capuder/Rimski soneti 56/3
Gedrih Igor: Jan F. Jarc/Da bi prst postala ista 57/3
Gedrih Igor: Milan Vidmar/Zlati časi šaha 57/3
Gedrih Igor: L. Dimitrov in L. M. Dimitrova/Bagrjana … 58/3
Gedrih Igor: Rok Klopčič/Štiri strune, lok in pero 51/4
Gedrih Igor: Več piscev/Glas izgubljenega raja 52/4
Gedrih Igor: Marija Stanonik/Zgodovina slovenske … 52/5
Gedrih Igor: Maja Gal Štromar/Misli name, ko ti je lepo 57/5
Gedrih Igor: Ivan Urbančič/Zgodovina nihilizma 63/6
Gedrih Igor: Pavle Jakop/Ostajam pri tebi 62/6
Golob Berta: Marija Jasna Kogoj/Skriti ogenj 47/4
Horvat Jože: Peter Kovačič Peršin/Vrnitev k Itaki 59/3
Horvat Jože: France Pibernik/Ivan Hribovšek 54/5
Horvat Jože: France Pibernik/Vladimir Truhlar … 58/6
Ilich Iztok: Bruno Volpi Lisjak/Tržaško morje 65/1-2
Ilich Iztok: Več piscev/Tvorci slovenske pomorske … 66/1-2
Ilich Iztok: Gerhard Leeb/Karavanke brez meja 45/4
Ilich Iztok: Andrej Inkret/In stoletje bo zardelo 46/4
Ilich Iztok: Borut Rutar/Krik mačehe 55/5
Ilich Iztok: Jože Pirjevec/Tito in tovariši 60/5
Ilich Iztok: Več piscev/Gradec in Slovenci, Reformacija v … 59/6
Kambič Marko: D. Kos in M. Sadek/Stari izolski statut … 48/4
Košir Jaka: Smiljan Trobiš/Živeti s pisanjem 58/5
Krauthaker Ana: Več piscev/Slovenskaja literatura ot … 60/3
Pibernik France: Janko Glazer/Trideset pesmi 53/5
Pibernik France: Bl. Lojze Grozde/Pesmi in proza 59/5
Štefe Tomaž: Vid Pečjak/Človek in ekološka kriza 50/4
Vombek Jasna: Toni Morrison/Milost 67/1-2
Vombek Jasna: Vesna Lemaić/Odlagališče 53/4

Vabimo vas v naši knjigarni:

Celje
Prešernova 23
T 03/490-14-20(21)

Ljubljana
Nazorjeva 1
T 01/244-36-50

1857
CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba

www.mohorjeva.org

2013

REDNA ZBIRKA CELJSKE MOHORJEVE DRUŽBE

Vabimo vas v naši knjigarni:

Celje
Prešernova 23
T 03/490-14-20(21)

Ljubljana
Nazorjeva 1
T 01/244-36-50

MOHORJEV KOLEDAR 2013
Koledarski podatki in zbornik z aktualnimi prispevki o pomembnejših dogodkih doma in po svetu, o naravi, zdravju in vzgoji, kulturi, zgodovini itd.

***Fran Saleški Finžgar:* SAMA**
Povest o komaj izšolani učiteljici, ki se iz mestnega okolja poda v prvo službo kot domača učiteljica k pohlepnemu kmetu in trgovcu. Sto let po izidu so stiske mladih izobražencev pri brezobzirnih delodajalcih sorodne.
(162. slovenska večernica)

***Tomaž Štefe:* SLOVENSKE DOMAČIJE**
V monografiji so popisani in s številnimi fotografijami predstavljeni kmečki domovi, značilni za posamezne slovenske pokrajine.

***Dr. Milko Mikula:* RDEČE NASILJE**
Delo z arhivskimi dokumenti obravnava izvensodne poboje, koncentracijska in delovna taborišča, izgone prebivalstva, nasilne razlastitve, politične sodne procese ter zatiranje vere do konca štiridesetih let 20. stoletja.

***p. Andraž Arko in Urša Rožič:* SONCE MOJEGA ŽIVLJENJA**
Slikanica prikazuje najpomembnejše dogodke iz življenja našega najnovejšega blaženega Lojzeta Grozdeta s poudarkom na njegovi duhovni zavezanosti, mikavno zastavljena v posnemanje mladim.

***Slikovni koledar:* SLOVENSKA BOŽJEPOTNA ZNAMENJA**
Koledarski razpored, namenjen osebnim zapiskom, je opremljen z umetniškimi fotografijami slovenskih božjepotnih znamenj.

Darilo za vse generacije

Pet knjig in mesečni slikovni koledar v prednaročilu do konca februarja 2012 je 44 EUR, redna cena 65 EUR
Mohorjev koledar + slikovni koledar v prednaročilu 15 EUR, redna cena 17,50 EUR

www.mohorjeva.org

1851

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba